

**KUMEYT EL-ESEDÎ'NİN ŐİRİNİN
ŞEKİL VE TEMA AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Enver Burak BADIN

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2019

**KUMEYT EL-ESEDÎ'NİN ŞİİRİNİN ŞEKİL VE TEMA
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Enver Burak BADIN

T.C

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2019

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enver Burak BADIN tarafından hazırlanan “Kumeyt El-Esedî'nin Şiirinin Şekil ve Tema Açısından İncelenmesi” başlıklı bu çalışma .../.../2019 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Dursun Hazer

(Danışman)

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Karataş

Üye

Doç. Dr. Fatıma Betül Üyümez

ONAY

.../ .../ 2019

Prof. Dr. Mesut ERŐAN

Enstitü Müdürü

...../...../.....

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Enver Burak BADIN

ÖZET

KUMEYT EL-ESEDÎ'NİN ŞİİRİNİN ŞEKİL VE TEMA AÇISINDAN İNCELENMESİ

BADIN, Enver Burak

Yüksek Lisans-2019

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Dursun Hazer

Bu çalışma Kumeyt b. Zeyd'in şiirini şekil ve tema açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi, yöntemi ve konuyla ilgili literatür değerlendirilmesi yapılmıştır. Birinci bölümde öncelikle Kumeyt b. Zeyd'in hayatı, kişiliği, siyasî ve itikadî duruşu, Emevîler ve Hâşimoğulları ile ilişkileri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise, Kumeyt'in şiirinin edebî çevrelerce değerlendirilmesi ele alınmış, farklı görüşler analiz edilmiştir. Hakkında lehde ve aleyde yapılan eleştiriler ele alınarak objektif bir değerlendirilme yapılmıştır. Şiirinin şekil ve tema açısından incelenmesi yapılmış, medih, hiciv, resâ, doğa betimlemeleri gibi şiir yazdığı temaları ele alış biçimi incelenmiştir. Arap edebiyatında ihticâcî (delil getirme) şiir tarzını çıkaran kişi Kumeyt b. Zeyd'in olduğu söylenmektedir. Bu üslubunu siyasi alandaki görüşlerini dile getirirken kullanış biçimi ele alınmıştır. Tarihsel süreç içerisinde şiirinin günümüze ulaşmasında geçirdiği evreler ele alınarak aktarılmıştır. Sonuç bölümünde yapılan inceleme ve değerlendirmelerden elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kumeyt b. Zeyd, şiir, ihticâc, Hâşimoğulları, medih

ABSTRACT

THE ANALYSIS OF KUMEYT AL-ASADÎ'S POETRY IN TERMS OF FORM AND THEME

BADIN, Enver Burak

Master Degree-2019

Department of Basic Islamic and Rhetoric

Supervisor: Professor Dr. Dursun Hazer

This study aims to examine Kumeyt's poetry in terms of form and theme. The thesis consists of an introduction, two main chapters and a conclusion.

In the introductory part, the aim, importance, method and literature of the research have been evaluated. In the first chapter, firstly, Kumeyt b. Zayd's life, personality, political and religious position, relations with the Umayyad and Hashemites were discussed. In the second part, the evaluation of Kumeyt's poetry is discussed by literary circles and different opinions are analyzed. An objective evaluation was made by considering the criticisms made in favor and against him.

In the second part, the evaluation of Kumeyt's poetry by literary circles is discussed and different opinions are analyzed. An objective evaluation was made by considering the criticisms made in favor and against him.

His poetry is examined in terms of form and theme, and the way he treats the themes he writes poems such as medh, satire, resa, and nature descriptions are examined. It is said that Kumeyt b. Zayd who created the poetic style of bringing evidence (ihticâcî) in Arabic literature. The manner in which this style is used to express their views in the political field is discussed. The stages of poetry in the historical process to the present are discussed. In the conclusion section, the results obtained from the examinations and evaluations are given.

Keywords: Kumayt al-Asadî, poetry, ihticâc (evidence), Hashemites, praise.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	Vi
İÇİNDEKİLER.....	Vii
KISALTMALAR.....	X
ÖNSÖZ.....	Xi
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	1
II. Araştırmanın Yöntemi.....	1
III. Litaratür çalışması.....	2

1. BÖLÜM

KUMEYT'İN HAYATI

1.1. HAYATI VE YAŞADIĞI DÖNEM.....	3
1.1.1. Doğumu Ve Vefatı.....	3
1.1.2. İsmi, Nesebi ve Künyesi.....	3
1.1.3. Ailesi.....	3
1.1.4. Kişiliği.....	4
1.1.5. Kabilesi.....	4
1.1.6. İlmî Hayatı.....	5
1.2. SİYASİ HAYATI.....	7
1.2.1. Kumeyt'in Emeviler ile Siyasi İlişkileri.....	9

1.2.2. Kumeyt'in Ehl-i Beytle İlişkileri.....	25
1.3. ŞİİRLERİNİN YAZIM SÜRECİ	29
1.4. DİVANININ İNCELENMESİ	32

2. BÖLÜM

KUMEYT'İN ŞİİRİNİN İNCELENMESİ

2.1. KUMEYT'İN ŞİİRİ VE ÖZELLİKLERİ	36
2.1.2. Kumeyt'in Şiirine Genel Bakış	36
2.1.3. Kümeyt'in Şiirinin Konumu ve Derecesi.....	37
2.1.4. Üslup ve Dil	45
2.1.5. Gramer Açısından Delil Oluşu	48
2.1.6. Sanatsal Eleştiriler.....	50
2.1.6.1. Uzunluk	50
2.1.6.2. Tekellüf	51
2.2. ŞİİR TEMALARI.....	53
2.2.1. Haşimiyyat'ı ve Siyasi şiirleri	53
2.2.1.1. Hâşimiyyat'ın yazımına etki eden siyasi sebepler	58
2.2.1.2. Kıyam çağrısı	58
2.2.1.3. Gelir adaletsizliği	59
2.2.1.5. Hz. Peygamber'in Mirası	63
2.2.1.6. Hz. Ali'nin halife oluşu	64
2.2.1.7. Hz. Hasan ve Hüseyin'nin Halifelikleri	65
2.2.1.8. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer halifelelikleri	66
2.2.2. Hikmet İçerikli Şiirleri	67
2.2.2.1. Hilim-Akıl-Tecrübe.....	68
2.2.2.2. Dostluk	69
2.2.2.3. Kavmiyetçilik	70
2.2.2.4. Kıskançlık.....	70
2.2.2.5. Tutarsızlık(Sözle eylemin uyuşmaması)	71
2.2.3. Mersiye	71

2.2.3.1.Yiten Gençlik	71
2.2.3.2. Ölüm.....	72
2.2.4. Gazel.....	73
2.2.5. Hiciv	74
2.2.6. Vasıf	75
2.2.6.1.Hayvan Betimlemeleri.....	75
2.2.6.1.1.Kurt.....	76
2.2.6.1.2. Köpek	77
2.2.6.1.3. Deve	77
2.2.6.1.4. Eşek ve Öküz.....	77
2.2.6.1.5. Çakal.....	78
2.2.6.1.6. Kuş	78
2.2.6.1.7. Karınca	79
2.2.6.1.8. At.....	79
2.2.6.1.9. Deve	79
2.2.6.1.10. Kuş	79
2.2.6.2. Tabiat Betimlemeleri.....	80
2.2.6.2.1. Çöl	80
2.2.6.2.2. Güneş.....	81
2.2.6.2.3. Çöl geceleri	81
2.2.6.2.4. Bahar	82
2.2.6.3. Diğer Betimlemeleri.....	82
2.2.6.3.1. Çadır	82
2.2.6.3.2. Tencere	83
2.2.6.3.3. Cömert kişi	83
2.2.6.3.4. Yolcu uğurlayan	83
2.2.6.3.5. Kılıç.....	84
SONUÇ	85
KAYNAKÇA	88

KISALTMALAR

b.	: İbn, bin
bk.	: Bakınız
b.y	: Basım yeri yok
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ktp.	: Kütüphanesi
nşr.	: Neşreden
nr.	: Numara
ra.	: Radıyallahu anh
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
thk.	: Tahkik eden
v. dğr.	: Ve diğerleri
vr.	: Varak
t.s.	: Tarihsiz
y.y.	:Yayıncı bilinmiyor

ÖNSÖZ

Edebiyat döneminin olaylarına, sosyal, siyasi ve kültürel yapısını ışık tutan önemli unsurlardan biridir. Zira edipler döneminin insanlarıdır. Şairlerin İslam tarihinde meydana gelmiş olan siyasi ve itikadi olaylarla büyük ölçüde alakası bulunmaktadır. Özellikle Emevîler dönemi, Arap şiirinin geliştiği ve yenilik kazandığı bir evredir. Kabileler arası rekâbetlerde ve siyasi çekişmelerde önemli roller üstlenen şairler, tarafların propogandalarını yapma hususunda bu günkü basın organlarının benzeri bir görev üstlenmişlerdi. Her siyasi akım ve kabilenin yanlarında, kendi haklarını müdafaa edecek, düşmanlarına hücum edecek ve propogandasını yapabilecek şairleri ve hatipleri bulundurmaları adet haline gelmişti. Cerir, Ferezdek, Ahtal gibi bir takım şairler Umeyye ailesini desteklerken, Ebu'l-Esved ed-Duelî, Mervan b. Ebi Hafsa ve Kumeyt b. Zeyd e1-Esedî gibi şairler Ehl-i beyti savunmaktaydılar. Bunun yanında kabile ve mezhep taassubu ile hareket eden şairler de mevcuttu.

Biz bu çalışmamızda Benî Hâşim destekçilerinden Kumeyt b. Zeyd el-Esedî'nin hayatı, edebî kişiliği ve şiirinin şekil ve tema açısından analizi üzerinde duracağız.

Tezin hazırlanması, çerçevesinin belirlenmesi ve son şeklinin alınmasında değerli katkılarına esirgemeyen, öneri, fikir ve eleştirileriyle her daim beni destekleyen çok kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Dursun HAZER, görüş ve önerileriyle rehberliğini esirgemeyen, Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KARATAŞ'a, Doç. Dr. Fatıma Betül ÜYÜMEZ'e ve en yakın dostum Arş. Gör. Murat Yılmaz'a, manevi olarak yanımda yer alan ve beni yüreklendiren aileme, bilgi ve tecrübeleri ile desteklerini esirgemeyen mesai arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi arz ederim.

Enver Burak Badın

Eskişehir - 2019

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Çalışmada ele alınan Kumeyt b. Zeyd el-Esedî Emevî dönemi şairlerinden biridir. Emevî dönemi çeşitli siyasi çekişmelere, kültürel ve itikadi çalkantılara, sarsıntılara sahne olmuş bir dönemdir. Cahiliye döneminden itibaren Umevî Oğulları ile Hâşimoğulları arasında cereyan eden mücadele Emevîlerin m.661 yılında iktidarı ele geçirmeleriyle birlikte İslam toplumunda yeni dönem başlamış, saltanata dönüşen siyasi yapıda Hâşimoğulları mağdur konumuna düşmüşlerdir. Bunun yansıması edebiyatta görülmüş ve bazı şairler Benî Hâşimin haklarını savunma vazifesini üstlenmişlerdir. Kumeyt b. Zeyd bu şairlerden biridir. Genel olarak Benî Hâşim'i övmek ve haklarını savunmak için şiir söyleyen Kumeyt, şiirini duygulara hitap etmekten ziyade insanları Benî Hâşim'in haklılığına ikna etmek için kullanmıştır. Bu durum Arap edebiyatında yeni bir şiir tarzının doğmasına sebep olmuştur.

Bu çalışma da Kumeyt'in kişiliği, siyasi ve itikadi yönleri ile birlikte edebî yönüne ışık tutmak hedeflenmiştir. Şairliği, şiirindeki üslup ve temalar incelenmiştir. Türkiye'de bu alanında henüz hiçbir çalışmanın yapılmadığı için alana katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

II. Araştırmanın Yöntemi

Tezimiz, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmada tarama yoluyla veri toplama, sınıflama, betimleme, analiz ve değerlendirme yöntemleri uygulanacaktır.

Giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi, yöntemi ve literatür çalışması yapılmıştır.

Birinci bölümde öncelikle Kumeyt'i bir şair, muallim, lügat ve nesep âlimi, hafız, hatip ve Benî Hâşim taraftarı olarak yetiştiren ilmî ve siyasî ortamı tanıtılmıştır. Bu ilk bölümü Kumeyt'in hayatına, Emevî yönetimi ve Benî Hâşim ile ilişkilerine ve mensubu olduğu Esed kabilesi tanıtımına ayrılmıştır. Bununla beraber konu ile alakasına binaen şiirlerine de yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise, Kumeyt'in şiiri ve edebî yönü ele alınmıştır. Bu bölümde eski ve muasır edebiyatçıların Kumeyt'in şiirleri hakkında yapmış oldukları lehde ve aleyhdeki değerlendirmeleri, gerekçeleri ile aktarılmış ve bu ihtilaflar analiz edilmiştir. Daha sonra şiirleri şekil, üslup ve konu açısından incelenmiş ve edebiyatçıların bakış açısı ile birlikte değerlendirilmiştir. Son olarak şiirin yazım tarihi, toplanarak rivayet edilişi ve sayısı ile ilgili konular işlenmiştir.

Sonuç bölümünde yapılan inceleme ve değerlendirmelerden elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

III. Litaratür çalışması

Bu çalışmada istifade edilen başlıca kaynaklar şunlardır:

Dr. Muhammed Nebîl Tarîfî'nin tahkik ettiği *Dîvânu'l-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî* adlı eseri,

Ebu'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eğânî* adlı eseri,

Dâvud Sellûm'un *Şi'ru'l-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî* adlı eseri,

Dr. Ali Necib Atvî'nin *el-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî beyne'l-Akîde ve's-Siyâse* adlı eseri.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUMEYT'İN HAYATI

1.1. HAYATI VE YAŞADIĞI DÖNEM

1.1.1. Doğumu Ve Vefatı

Kumeyt b. Zeyd, Hz. Muaviye'nin ölüp yerine oğlu Yezid'in geçtiği ve Hz. Hüseyin'in öldüğü h. 60'da doğmuştur.¹ Emevî halifelerinden Abdülmelik'in ölüp yerine 1. Velid'in tahta geçtiği tarihlerde yaşı 26'dır. Ölüm tarihi ise kaynaklarda genel rivayetlere göre Emevî halifelerinden Hişâm'ın ölüm tarihi olan h. 125'ten bir yıl sonra 126 yılındadır. Bu görüşe göre Kumeyt 66 yıl yaşamıştır.²

1.1.2. İsmi, Nesebi ve Künyesi

İbn-i Esîr ve Ebu Ferec'in rivayetine göre nesebi şu şekildedir; Kumeyt b. Zeyd b. Huneys b. Mucâlid b. Vuheyb b. Amr b. Subey'dir. Başka bir rivayette ise Kumeyt b. Zeyd b. Huneys b. Mucâlid b. Zueybe b. Kays b. Amr b. Subey' b. Mâlik b. Sa'd b. Sa'lebe b. Dûdân b. Huzeyme b. Mudrike b. İlyâs b. Mudar b. Nezzâr'dır.³ Kümeyt b. Zeyd, Mudar'ın büyük ve önemli bir dalı olan Beni Esed b. Huzeyme kabilesinin Sa'd b. Sa'lebe koluna mensuptur.⁴ Kumeyt, en büyük oğlunun ismiyle Ebu'l-Müstehîl künyesiyle bilinmektedir.

1.1.3. Ailesi

Kaynaklardan anlaşıldığı göre Kumeyt toplumun önde gelen, köklü, siyasi nüfuzu olan eden bir aileye mensup değildi. Kumeyt şöhretini şairlikteki yeteneği ve

¹ Bkz. Abdülkâdir b. Omer el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, (Kahire: Dâr'ü-l Kütüb'ü-l Arabî, t.y.), 1:147.; Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğâ*, thk. Abdürrahîm Mahmud, (Beyrut Dâr'ü-l Ma'rife, 1979), 398.

² İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ v.dğr., (Kâhire: 1955), 1:56- 85; el-Kureşî, *Cemheretu Eş'âri'l arab fi'l Câhiliyye ve'l İslâm*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, (Kâhire:, 1981), 783; İbn Hazm, *Cemheretu Ensâb'l-Arab*, thk. Abdusselam Hârun, (Kâhire: 1962), 193.

³ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, (Beyrut: Dâr'ü-s Sekâfe,1955-1961), 16: 328.

⁴ Nesebi için bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ v.dğr., (Kâhire: 1955), 1:56- 85; el-Kureşî, *Cemheretu Eş'âri'l arab fi'l Câhiliyye ve'l İslâm*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, (Kâhire:, 1981), 783; İbn Hazm, *Cemheretu Ensâb'l-Arab*, thk. Abdusselam Hârun, (Kâhire: 1962), 193.

kendi gayretleriyle elde etmiştir. Kaynaklarda yakın akrabalarından şu isimler zikredilmektedir. Birincisi amcası Abdolvâhid b. Kays'dır. Bu kişi ayrıca Kumeyt'in eşi olan Ummü-l Müstehîl'in de babasıdır. Kardeşi Verd b. Zeyd, çocukları Hubeys b. Kumeyt ve Müstehîl b. Kumeyt'tir. Câhız, Âmmara isminde başka bir çocuğunun olduğunu da zikretmektedir.⁵ . Karısının ismi Hubbâ binti Abdolvâhid idi.⁶ Oğlu Müstehîl de gayet fasih ve güzel şiir söyleyen bir kişiydi. Kumeyt birçok kez kendisinden şiir okunması istendiğinde oğluna işaret etmiş, o da güzel şiirler inşâd etmiştir.⁷

1.1.4. Kişiliği

Kaynaklarda uzun boylu olduğu, az konuştuğu, sesinin çirkin olduğundan bahsedilmektedir.⁸ Ayrıca gözünde bir hastalığın bulunduğu ve kulağının da sağır olduğu rivayet edilmektedir.⁹ Ten renginin beyaz olduğu da zikredilen bilgiler arasındadır. Zeccacî, nesebiyle övünmeyi sevdiği ve onları Kureys kabilesine denk gördüğünü rivayet etmektedir.¹⁰ Zeki bir şairdir. Bu zekâsı küçük yaşta hasmına vermiş olduğu cevaplardan anlaşılmaktadır.¹¹ el-Merzûbânî, Kumeyt'in, meşhur şair Ferezdak'ın kız kardeşinin oğlu olduğunu kaydetmektedir; ancak kaynaklarda onun annesinin ismi ve kimliği hususunda başka bir bilgiye rastlanamamıştır.¹²

1.1.5. Kabilesi

Kumeyt b. Zeyd Esed kabilesine mensuptur. Benî Esed kabilesi, Adnanîlerin önemli bir koludur. Kabilenin cediti Esed b. Huzeyme'nin şeceresi şöyledir: Esed b. Huzeyme b. Mudrike b. İlyas b. Mudar b. Nizâr. Benî Kâhil, Benî Ganm b. Dûdan, Benî Âmir ve Benî Sa' d b. Sa'lebe, Benî Esed'in belli başlı kollarıdır.¹³

Kumeyt bunlardan Benî Sa'd b. Sa'lebe'ye mensuptur. Benî Esed, Necid

⁵ Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhız, *Resâilu'l-Câhız*, thk. Abdusselam Hârûn, (Kâhire: 1979), 2: 136.

⁶ Dâvud Sellûm, *Şi'ru'l- Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, (Bağdat: Mektebet'ü-l Endelüs, 1969), 1: 9.

⁷ İsfahânî, *Eğânî*, 17: 356.

⁸ İsfahânî, *Eğânî*, 17: 354.

⁹ İsfahânî, *Eğânî*, 17: 354.

¹⁰ Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk ez-Zeccacî, *el-Emâlî fi'l-lugati ve'l-edeb*, Abdüsselam Muhammed Harun, (Kâhire: 1962), 37.

¹¹ Dâvud Sellûm, *Şi'ru'l- Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, 1: 10.

¹² Ebû Ubeydullah Muhammed b. İmrân el-Merzûbânî, *Ahbâru Şuarâi'ş-Şia*, thk. Muhammed Hâdî el-Emînî, (Necef: 1968), 65.

¹³ İbn Hazm, *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, tah. Abdüsselam Harun, (Kahire: 1962), 190-196.

bölgesinin kuzeyinde, Medine'den Fırat'a kadar uzanan geniş arazi üzerinde yerleşmişlerdir.¹⁴

Kumeyt'in mensup olduğu Esed Kabilesi İslamdan öncede Arap yarımadasında ün salmış bir kabile idi. Savaşçılıkları, izzet-i nefislerine düşkünlükleriyle, şereflerine ve zulme boyun eğmemeleriyle bilinirlerdi. Cahiliyye döneminde çeşitli savaflara giren Benî Esed, kendilerini boyunduruğu altına almak isteyen kuvvetlere karşı mücadele etmekteydiler. Miladi dördüncü yüzyılda ortaya çıkan Arabistanın orta ve kuzey Necid bölgesini hakimiyeti altına alan Kindilerle uzun süren savaflara girmişlerdi.¹⁵

İslam dini yayılmaya başladığında Esed kabilesi başlangıçta bu dine direndiyse de daha sonra Hz. Peygamber huzurunda Müslüman oldular. Fakat İslam dinini tamamen benimsemeleri Müslümanların Irak'ı fethinden sonra olacaktır.¹⁶

Hülafe-i Râşidîn döneminden sonra Emevîlerin gücü ele geçirmesiyle birlikte Esed kabilesi Emevîlerin karşısında Ehl-i beytin yanında saf tutmuşlardır. Hz. Hüseyin ile birlikte Kербela'da savaşan Esed kabilesi birçok şehit vermiştir. Her ne kadar çatışmaların Emevîlerin galibiyeti ile sonuçlanmasının ardından tavır değişikliğine gitmiş olsalar da Ehl-i beyt ile yakın ilişkilerini sürdürmüşlerdir.¹⁷

1.1.6. İlmî Hayatı

Kumeyt'in yetişme çağında Kûfe, çeşitli fikir akımlarının güçlü bir şekilde yer aldığı ve Basra ile tüm ilim dallarında yarışan ilim ve kültür şehri idi. Kumeyt de bu ilim ortamında fıkıh, hadis, tarih gibi ilimleri tahsil etmiştir. Büyükanneleri Câhiliye devrini yaşamış, Arap tarihini, neseplerini, çöl kültürünü iyi bilen kimselerdi. Büyükannelerinden bu ilimleri öğrenen Kumeyt, herhangi bir hususta şüpheye düştüğü vakit onlara danıştırdı. Kumeyt'in neseplilminde ki derinliğini ifade için şöyle söylenmiştir: “ Kumeyt kimin nesebini doğrularsa o doğrudur, kiminde

¹⁴ Esed Kabilesinin yerleştikleri bölge için bkz.: Hüseyin Mu'nis, *Atlasu Tarihi'l İslam*, (Kâhire: ez-Zehra'li'i-İ'lâmi'l-Arabî, 1987), Harita 32-35.

¹⁵ Ali Necib Atvî, *el-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî beyne'l-Akîde ve's-Siyâse*, (Beyrut: Dâr'ü-l Advâ', 1988), 13

¹⁶ Atvî, *el-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî beyne'l-Akîde ve's-Siyâse*, 15.

¹⁷ Atvî, *el-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî beyne'l-Akîde ve's-Siyâse*, 15.

nesebini kötülense o şüphelidir.”¹⁸ Kumeyt hayatının tümünü Emevî devrinde geçirmiş Abbâsî dönemine yetişmemiştir.

Kumeyt küçüklüğünden itibaren şiirle meşgul olmuştur. Duyduğu tüm şiirleri ezberlemiştir. Kumeyt bunun yanında gençliğinden itibaren çocuklara ders okutmuştur. Eġânî'nin rivayetine göre Kûfe mescidinde çocuklara ilim öğretmiştir.¹⁹ Bu ilimlerin yanı sıra kelim ilmi ile meşgul olmuş, Vâsıl b. Atâ'dan Mutezile mezhebinin istidlal yollarını öğrendiği rivayet edilmiş hatta kendisine Fakîhü'ş-Şîa denmiştir.²⁰ Aktarılan bu bilgilere dayanarak onun çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim aldığı, çeşitli ilimleri okuduğu anlaşılmaktadır.

Kumeyt isminde Benî Esed kabilesinden üç şair vardır. Bunlar Kumeyt b. Sa'lebe b. Nevfel, Kumeyt b. Ma'ruf b. Kumeyt el-Ekber ve araştırmamıza konu olan Kumeyt b. Zeyd'dir.²¹ İbn-i Selâm'ın kanaatine göre Kumeyt b. Ma'ruf üçü arasındaki en iyi şair iken Kumeyt b. Zeyd en fazla şiir söyleyen kişidir.²²

Meşhur Emevî şairi el-Ferezdak onunla ilgili şöyle rivayet etmiştir:“Basra mescidinde şiir okuduğum bir gün mecliste o dönemlerde yaşı küçük olan Kumeyt b. Zeyd de vardı. Okuduğum şiirleri dikkatli bir şekilde dinlemesi hoşuma gitti ve ona “Şiirleri nasıl buldun?” diye sordum. O da cevaben “Güzeldi.” dedi. Daha sonra ona şöyle sordum: “Baban olmam hoşuna gider mi?” Cevaben bana şöyle söyledi: “Babamın yerine kimsenin geçmesini istemem, şu var ki annem olmanı isterdim.” Bu cevap karşısında ona: “Bu aramızda kalsın dedim.”²³ Öldüğünde irad etmiş olduğu şiirlerin adedi 5289'a ulaşmıştır.²⁴

Kumeyt, Emevî döneminde şöhrete erişmiş, Arap dilini, edebiyatını, tarihini ve ensab ilmini iyi bilen bir kimse idi. Benî Hâşimi çok sever ve oldukça överdi.²⁵

¹⁸ el-Baġdâdî, *Hizânetu'l- Edeb*, 1:141.

¹⁹ İsfahânî, *Eġânî*, 15: 113.

²⁰ Atvî, *el-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî beyne'l-Akîde ve's-Siyâse*, 17.

²¹ Ebu'l- Kâsım Hasan b. Bişr el-Âmidî, *el-Mu'telif ve'l Muhtelif*, thk. Abdüssettar Ahmed Ferrâc, (Kâhire: 1962), 357; Ebû Ubeydullah Muhammed b. İmrân el-Merzubânî, *Mu'cem 'ş-şuara*, thk. Dr. Fâruk Eslîm, (Beyrut: Dâr-u Sâdır, , 2005), 283.

²² İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtu'ş- şuarâ'*, thk. Abdüssettar Ahmed Ferrâc, (Kâhire: 1956), 231.

²³ Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdî rabbih el-Endelûsî, *el-İkdu'l-Ferîd*, (Kâhire: 1965), 4: 52.

²⁴ İsfahânî, *Eġânî*, 15: 130; es-Seyyid Muhsin el-Emîn, *E'yânu'ş-şîa*, thk. Hasan Emîn, (Beyrut: 1958), 1: 1.Kısım.

²⁵ Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm, *el-Fihrist*, (Mısır: t.y.), 72-78-179; Hayrüdîn Ziriklî, *el-A'lâm Kâmûs-u terâcim*, Dâr'l-İlim li'l-Melâyîn, (Beyrut: 2002), 2: 92; Dr. Muhammed Abdülaziz el-Kufrâvî, *Târîh 'ş-Şi'ri'l- Arabî fî Sadr'i-l İslâm ve Asr-i*

Şevki Dayf'a göre Kumeyt, İmam Zeyd b. Ali b. Hüseyin(ö.122)²⁶ mezhebine mensub şiî ve zeydî idi. Mu'tezile mezhebine de nisbet edenler de vardır.²⁷

1.2. SİYASİ HAYATI

İsfahânî'nin Eġânî'deki anlatımına göre Kumeyt şiî, asabiyetçi, Adnanî ve Mudarî şairlerden biriydi. Kûfe ehline şiddetli bir taassubu vardı. Onun bu taassubu Benî Umeyyenin hışmının kendisine yönelmesine sebep olmuştu. Hayatının, büyük bir bölümü Benî Umeyye baskıları sebebiyle oradan oraya kaçarak geçmişti. Bu kaçış Mesleme b. Hişâm'ın aracılık yaparak Kumeyt'in affedilmesini sağladığı döneme kadar devam etmiştir.²⁸

Kumeyt'in Ehl-i beyt sevgisi herkes tarafından bilinen hususlardandı. Bu sevgisini dile getirirken Benî Umeyye ve Emevîlerin Irak valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi²⁹ de eleştirmekten geri durmamıştır. Kumeyt'in bu eleştirileri sadece vali Hâlid'in kulağına değil aynı zamanda Halife Hişâm b. Abdülmelik'in kulağına da ulaşmıştır.³⁰ Halife bunun üzerine Hâlid'e Kumeyt'in hapsedilmesi emrini vermiştir. Rivayet edildiğine göre Kumeyt hapiste iken karısına kendisini her zaman aynı elbise ile onu ziyaret etmesini tavsiye etmiş. Böylelikle hapishane muhafızları kendisini ziyarete gelen karısını bu elbiseyle görmeye alışmıştır. Karısı yine bir gün ziyarete gelmiş ve Kumeyt karısının elbiselerini giyerek muhafızların yanından onlara fark ettirmeden hapisten kaçmış ve Şam'a gitmiştir. Şam'a varınca doğruca Halife Hişâm'ın yakında vefat eden oğlu Muaviye b. Hişâm'nin kabrine giderek kabrin üzerine çadır kurmuş ve Muaviye b. Hişâm'ın çocuklarının elbiselerini kendi

Benî Umeyye, (Kâhire: Mektebtü'n-Nahda, t.y.), 1: 121; Dr. Ömer Ferrûh, *Târîh'ü-l Edeb'i-l Arabî*, (Beyrut, Dâr'ü-l İlim li'l-Melâyîn, t.y.), 1:698.

²⁶ Ebü'l-Hüseyin Zeyd b. Alî Zeynilâbidîn b. el-Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib el-Alevî el-Hâşimî el-Kureşî (ö. 122/740), Hz. Hüseyin'in torunu, Zeydiyye mezhebinin imamı. Saffet Köse, "Zeyd b. Alî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 313-316.

²⁷ Şevki Dayf, *et-Tatavvur ve't-Teçdid fi'ş-Şi'ri'l-Emevî*, (Kâhire: 1991), 268.

²⁸ İsfahânî, *Eġânî*, 17: 20.

²⁹ Ebü Yezîd (Ebu'l-Kâsım, Ebu'l-Heysem) Hâlid b. Abdillâh b. Yezîd b. Esed b. Kurz el-Becelî el-Kasrî (ö.126/743), Emevîlerin Mekke ve Irak valilerinden. Abdülkerim Özaydın, "Hâlid b. Abdullah el-Kasrî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15: 281-282.

³⁰ Eb'ü-l Velîd Hişâm b. Abdilmelik b. Mervân (ö.125/743), Emevî halifesi (724-743). Nadir Özkuyumcu, "Hişâm b. Abdülmelik", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 148-150.

elbisesine bağlamıştır. Bu manzarayı gören Hişâm'ın, kalbi yumuşayıp Kumeyt'i affetmiştir. Yaşadığı bu olay üzerine Kumeyt şu şiir ile dile getirmiştir:

فَالآنَ صِرْتُ إِلَى أُمِّيَّةَ
وَالأُمُورُ إِلَى مَصَايِرِ
أَهْلُ التَّجَاوُبِ فِي الْحَا
فِي الْمَقَاوِلِ بِالْمَخَاصِرِ
أَنْتُمْ مَعَادِنٌ لِلْخِلَا
فَتَ كَابِرًا مِنْ بَعْدِ كَابِرٍ³¹

İşte şimdi Benî-Ümeyye taraftarı oldum

Zaten işlerin dönüp varacağı kişilerde onlardır.

Sizler ki tecrübe, mahfil ve anlaşmalarda söz sahibisiniz.

Sizler ta büyük atalarınızdan hilafetin kaynağısınız.

Bu arada Hişâm Mesleme'ye elinde ki sopa ile işaret ederek “Dinle, dinle!” demiş. Kumeyt, Hişâm'dan oğlu Muaviye hakkında bir mersiyye söylemek için izin almış ve şu dizeleri dile getirmiştir:

سَأَبْكِيكَ لِلدُّنْيَا وَلِلدِّينِ إِنِّي
رَأَيْتُ يَدَ الْمَعْرُوفِ بَعْدَكَ شَلَّتْ
فَدَامَتْ عَلَيْكَ بِالسَّلَامِ تَحِيَّةً
مَلَائِكَةُ اللَّهِ الْكِرَامِ وَصَلَّتِ³²

Ben hem dünya hemde din için sana ağlayacağım

Çünkü senden sonra iyiliğin eli felç olmuş(kesilmiştir.)

Her zaman selamette kalasın ve meleklerin selamı sana ulaşsın.

Bu mersiyye karşısında duygularına hâkim olamayan Hişâm şiddetli bir şekilde ağlamaya başlamış ve daha fazla dayanamayarak muhafızdan onu susturmasını istemiştir. Sonra evine gitmek üzere oradan ayrılan Kumeyt'e Mesleme yirmi bin dirhem, Hişâm ise kırk bin dirhem verilmesini emredip Vali Hâlid'e Kumeyt'e ve ailesine dokunulmaması hususunda bir mektup yazdırmıştır. Daha sonra Kûfe'ye dönen Kumeyt hürriyetine yeniden kavuşmasından sonra Zeyd b. Ali

³¹ Muhammed Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd b. el-Esedî*, thk. Muhammed Nebîl Tarîfî, (Beyrut: Dâr-ü Sâdır, 2000), 130.

³² Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 105.

ile birlikte hareket etmeye devam etmiştir.³³

Kumeyt'in şiirlerinin konusu genellikle Hz. Ali ve Ehl-i beytin medhi, Hz. Ali'nin İslam içindeki yeri ve önemi, Gadîr-Hum günü, mehdi, Kerbela hadisesi, Hz. Hüseyin'in ve Ehl-i beytin şehit edilmeleri ve Kahtânîlerin hicvi gibi konuları içermekteydi.³⁴ Kumeyt'in ölümü azledilen Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin yerine gelen Yusuf b. Ömer es-Sekafî'nin³⁵ Yemenli askerlerin elinde olmuştur.³⁶ Kumeyt'in vali Yusuf'u övmesi onu kurtarmaya yetmemiştir. Başlarında vali Yusuf'un bulunduğu Yemenli bir grup asker kılıçlarını Kumeyt'in karnına batırmışlar ve "Emirden izin istemeden şiir söylüyorsun öyle mi!" diyerek eziyet ettikleri esnada kan kaybı devam eden Kumeyt nihayet bu vaziyatte hayata gözlerini yummuştur.³⁷ İlk defa kendisinin defnedildiği ve daha sonraları Benî Esed kabristanı olarak anılacak (مَكْرَان) "Mekran" denilen yere gömülmüştür.³⁸

1.2.1. Kumeyt'in Emeviler ile Siyasi İlişkileri

Kumeyt, Halife Abdülmelik b. Mervan³⁹ halife olduğu esnada henüz beş yaşında bir çocuk idi. Onun döneminde büyüdü ve Abdülmelik öldüğünde yirmi altı yaşındaydı. Abdülmelik ve onun peşinden gelen halifeler ve Emevî valileri hakkında söylediği medih şiirleri mevcuttur. Yalnız Velid b. Abdülmelik⁴⁰ ve Haccac b. Yusuf⁴¹ hakkında söylediği bir şiire rastlanmamıştır.

Emevîler yönetime geldikten sonra, saltanatları döneminde şu şekilde bir siyasi tablo ve toplumsal yapı mevcuttu;

³³ İsfahânî, *Eğâni*, 17: 10.

³⁴ Mustafa Mücâhid Behçet, *et-Tiyârü'l- İslâmî fi şî'ri'l- asri'l- Abbâsi'l- Evvel*, (Bağdat: Vizârat'ü-l Evkâf'ı-d Dîniyye, 1982), 337-338.

³⁵ Ebû Ya'kub (Ebû Abdillâh) Yusuf b. Ömer b. Muhammed b. el-Hakem es-Sekafî (ö.127/744) Emevî valisi. İsmail Hakkı Atçeken, "Yusuf b. Ömer es-Sekafî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 22-23.

³⁶ İsfahânî, *Eğâni*, 15: 121.

³⁷ Mahmud Mustafa, *el-Edeb'ü-l Arabî fi Asrey Sadr'i-l İslam ve'd-Devlet'i-l Emevî*, (Kâhire: Matbaat-ü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1937), 330.

³⁸ İsfahânî, *Eğâni*, 15: 122.

³⁹ Ebü'l-Velîd Abdülmelik b. Mervân b. el-Hakem (ö.86/705), Emevî halifesi (685-705). Hakkı Dursun Yıldız, "Abdülmelik b. Mervân", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 266-270.

⁴⁰ Ebü'l-Abbâs el-Velîd b. Abdilmelik b. Mervân b. Hakem el-Ümevî el-Kureşî (ö.96/715), Emevî halifesi (705-715), Mevlüt Koyuncu, "Velid I", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, 43: 30-31.

⁴¹ Ebû Muhammed el-Haccâc b. Yûsuf b. el-Hakem es-Sekafî (ö. 95/714), Zalim lakabıyla meşhur Emevî valisi. İrfan Aycan, "Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14: 427-428.

Emevîler: Bütün idari işleri ve serveti katı bir irade ile ellerinde tutmaktaydılar. Saltanatlarını devirmeye yönelik çeşitli girişimleri bastırarak rakiplerine karşı sert tedbirler almışlardır.

Ehl-i beyt taraftarları: Hilafetteki konumları Kerbelâ hadisesinden sonra köklü bir şekilde değişikliğe uğramıştır. Hz. Hüseyin'in oğlu Ali b. Hüseyin⁴², Kerbelâ hadisesi gerçekleştiğinde henüz buluş çağına yeni ermiş veya ermek üzere olduğu bir yaşta idi. Bu olay kendisi üzerinde derin bir etki bırakmıştı. Devlet idaresi ve dünya işleriyle ilgili her şeyi terk edip kendini tamamen ahiret işlerine yöneltmişti. Hatta ona çok secde eden anlamında "süccâd" lakabı verilmişti. Oğlu Bâkır'da⁴³ babasının yolundan giderek tamamen ilim ve ibadet ile meşgul oldu. Kendini, ailesini ve taraftarlarını yeni bir tehlikeye atmaktan kaçındı. Emevîler üzerlerinde ki baskıyı oldukça arttırmış, Ehl-i beytin fakir durumu herkesin bildiği bir husus haline gelmişti.⁴⁴

Kaynaklarda zikredildiğine göre Abbasiler saltanatı ele geçirmek ve halkın desteğini almak için faaliyetlerine gizli bir şekilde başlamışlar ayrıca Hâşimîlik ve Alevilik kavramlarını istismar etmişlerdi.⁴⁵

Yemenliler: Yemenliler devlet kademelerinde öne çıkmaya başlamış ve önemli komutanlık mevkileri elde etmişlerdi. Şöyle ki Yemenli bir vali olan Hâlid el-Kasrî hilafet makamına göz dikmişti. Hişâm b. Abdülmelik, vali Hâlid'den şüphelenmeye başlamış, bu durum Hâlid'e halife seni azletmeyi istiyor şeklinde iletilmişti fakat Hâlid henüz harekete geçecek kuvvette değildi. Bu yüzden gerçek niyetini gizlemeye ve Hâşimî meselesini kullanarak hedef şaşırtmaya çalışmaktaydı. Davud Sellum'un aktardığına göre "Hâlid'in amacına ulaşmak için önünde iki yol bulunuyordu. Birinci yol, dikkatleri kendi üzerinden Dımeşk yönetimine zaten düşman olan Ehl-i beyt taraftarlarının üzerine çekmek ve üstündeki töhmetten

⁴² Zeynelâbidîn Ebü'l- Hasen Alî b. el-Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib(ö. 94/712), İsnâaşeriyye'nin dördüncü ve İsmâiliyye'nin üçüncü imamı kabul edilen kişi. Ahmet Saim Kılavuz, "Zeynelâbidîn", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 365-366.

⁴³ Muhammed el-Bâkır, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib (ö.114/733{?}), İsnâaşeriyye'nin beşinci ve İsmâiliyye'nin dördüncü imamı., Mustafa Öz, "Muhammed el-Bâkır". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 506-507.

⁴⁴ Sellûm, *Şi'ru'l-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, 1: 14.

⁴⁵ Sellûm, *Şi'ru'l-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, 1: 14.

kurtulmaktı.”⁴⁶ Kumeyt’in hayatında önemli bir yeri olan ve hapse girmesine neden olan, Hâlid el-Kasrî, Hz. Ali’ye ağır hakaretlerde bulunması, İslâm mukaddesatlarıyla alay etmesiyle meşhur olmuş bir kimse idi. Halifenin Hz. Peygamberden daha faziletli olduğu gibi şeyler de söylerdi. Köklü bir dinî eğitimi yoktu. Gençliğinde Ömer b. Ebî Rebîa’nın hoşlandığı kızlara onun mesajlarını götürüp getirirdi. Hristiyan olan annesi için el-Câmi’ mescidi yanında bir kilise inşa etmişti. Müezzin ne zaman ezan okumaya başlasa kilise de hemen çan çalmaya başlamaktaydı. Hatip ne zaman minbere çıksa Hristiyanlar onun sesini bastırmak için sesleri yükseltmeye başlardı.⁴⁷ Gayr-i müslim olanların Müslüman cariyeye edinmesine izin verirdi.⁴⁸ Saydığımız nedenlerden ötürü normal şartlarda ne Alevî tarafının ne de Abbasî tarafının Hâlid ile bir iş birliği söz olması söz konusu olamazdı.

İkinci yol ise, Hâşimîlerden ihtilale niyetli bazı kişileri el altından maddi yardımla destekleyerek cesaretlendirmektir.⁴⁹ Bu durumda Hâlid, kendi yapmak istediği ihtilal için kullanacağı bir Hâşimî aramaktaydı. Hâlid’in gözü Abdullah b. Muaviye b. Abdullah b. Ca’fer b. Ebî Tâlib’in⁵⁰ üzerinde idi. Bu kişi hem şahsiyeti bakımından hem de tamah bakımından Hâşimoğulları içinde aykırı bir durumu vardı. Dinî hassasiyeti bakımından da Hâlid’le benzeşiyordu. Girişken ve atılgan bir kişiliği vardı. Ayrıca iyi bir şairdi. Katı kalpli ve merhametsiz bir kişiliği vardı. Bir defasında birinin damdan atılması emrini vermiş, atılan genç duvara tutunup asılı kalınca bu seferde ellerinin kesilmesi emretmişti. Elleri kesilen çocuk yere düşüp feci şekilde can vermişti.⁵¹ Etrafında İmâre b. Hamza gibi zındıklardan oluşan bir grup oluşmuştu. Hizmetçilerinden Mutî’ b. Eyâs zındık idi. Baklî isminde başka bir hizmetçisi vardı. Kendisine bu lakabın verilmesinin sebebi onun “İnsan bakla gibidir öldüğü zaman geri gelmez.” demesi ve ahireti inkâr etmesiydi. Eğer ihtilali gerçekleştirebilse polis şefi olarak atamayı düşündüğü Kays isminde bir arkadaşı

⁴⁶ Sellûm, *Şi’ru’l-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, 1: 14.

⁴⁷ İsfahânî, *Eğânî*, 22: 22.

⁴⁸ İsfahânî, *Eğânî*, 22: 23.

⁴⁹ Sellûm, *Şi’ru’l-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, 1: 16.

⁵⁰ Abdullah b. Muâviye b. Abdillâh b. Ca’fer b. Ebî Tâlib (ö. 129/746-47), Ca’fer-i Tayyâr’ın oğlunun torunu ve Cenâhiyye hareketinin lideri kabul edilen Alevî reis., Ethem Ruhi Fığlalı. “Abdullah b. Muâviye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988) 1: 118-119.

⁵¹ İsfahânî, *Eğânî*, 16: 231.

vardı. Kendisi dehrî idi ve Allah'a inanmadığı bilinen hususlardandı. ⁵²

Planlanan devrimin gerçekleşmesi için fikrî bir propagandaya ve bunu yürütecek bir şaire ihtiyaç vardı. Burada da gözler Kumeyt'in üzerine çevrilmekteydi. Gerçekte Hâşimîyyât'ın tümü İbn-i Muaviye'nin teşvikiyle yazılmamıştı fakat bir kısmının onun emri doğrultusunda yazıldığı hususunda şüphe yoktur. Büyük ihtimalle Kumeyt bu işe İbn-i Muaviye'nin taraftarlarının teşviki ile başladı ve farkında olmadan bu işe alet olmuştu.⁵³

O, dönemde başa geçmek isteyen her kişi halkın desteğini alabilmek ve duygularını kullanabilmek için konuşmalarında Ehl-i beyt vurgusu yapmaktaydı.

Kaynaklardan anladığımıza göre Abdullah'ın davetçileri Kumeyt'ten Hâşimîyyât'ına başlamasını ve beklenen devrime çağrı yapmasını istemişlerdir. Hâlid'de bu duruma göz yummuştur. Şöyle ki Kumeyt'in Hâşimîyyatını yazması ve bu şiirin her tarafta yayılmasından Hâlid'in haberdar olmaması pek mümkün görülmemektedir.

Kumeyt Hicâzı ziyareti esnasında Abdullah b. Muaviye ile karşılaşmış ve İbn-i Muaviye, Kumeyt'e hitaben "Ben senin insanları kızdıracak bazı sözler söylediğini görüyorum. Umulur ki ileride çıkacak bir fitne senin istediğin şeylerin gerçekleşmesini sağlar." demiştir.⁵⁴

Kumeyt kasidelerinde kavminin menkıbelerini ve Mudar b. Nezzâr b. Ma'd, Rebîa b. Nezzâr ve Enmâr b. Nezzâr'ın hikayelerini anlattığı, Kahtân kabilesine üstünlüğüne vurgu yaptığı bu nedenle Yemenîlerin ve Nezzârîlerin arasının açılmasına sebep olduğu rivayetler arasındadır.⁵⁵

Ayrıca görünürde Alevî taassubu ortaya koyan Hâşimîyyat'ın yazılmasında ve yayılmasında Hâlid el-Kasrî'nin bilinçli ihmalkârlığı inkâr edilemez bir gerçektir. Çünkü Hâlid ve Abdullah, Hâşimîyyat'ın hedefi olan Emevî devletinin yıkılmasının kendilerine yarayacağını düşünüyorlardı. Şu var ki bekledikleri netice meydana gelmedi ve Hâlid umulmadık bir anda tutuklandı. Ayrıca Abdullah b. Muaviye'nin yanında ki tüm mal varlığı Zeyd b. Ali'nin eline geçti. Böylelikle Zeyd b. Ali

⁵² İsfahânî, *Eğânî*, 16: 230.

⁵³ Sellûm, *Şi'ru'l-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, 1: 17.

⁵⁴ Sellûm, *Şi'ru'l-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, 1: 18

⁵⁵ Ebü'l-Hasen Ali b. Hüseyin b. Ali el-Mesûdî, *Murûc'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*, thk. Muhyiddin Abdülhamid, (Beyrut: Dâr'ü-l Fikr, 1973), 3: 247.

aşırılıkçı Alevî akımın lideri konumuna geldi. Bütün servetinin Zeyd b. Ali'nin eline geçmeside Hâlid'i son derece zor bir duruma soktu. Abdullah b. Muaviye ise, Zeyd b. Ali'nin Kûfe'de ki ayaklama girişiminden beş veya altı sene sonra Halife Mervan devrinde ayaklandı ve Horasan bölgesinde dağa çekildi. Ne var ki burada Ebu Müslim tarafından yakalandı ve öldürüldü.⁵⁶ Abdullah b. Muaviye'nin isyanı bizzat Hâlid tarafından desteklenmesine rağmen Hâlid bu ayaklanmayı görmeden vefat etti.

Kumeyt bütün bu hadiseler esnasında Hâlid b. Abdullah ve Abdullah b. Muaviye'nin yol arkadaşı olarak değerlendirilebilse de Kumeyt bu yoldaşlıkta kendisinin kullanılmak istendiğinin farkında olmadığı söylenilebilir. Hâşimiyyat'ta samimi bir Müslüman, Allah rasulünü ve ailesini ciddi seven bir Kumeyt görülmektedir. Bu tavrı toplumsal yapı ve inancı arasındaki çatışmaları değerlendirmelerinde açıkça görülmektedir.⁵⁷

Bütün bu olayları değerlendirildiğinde Kumeyt'in, Hâlid'in uzun vadeli emellerine hizmet ediyor olmasına rağmen aralarının bir zaman sonra bozulması ve Kumeyt'in Hâlid el-Kasrî'yi Dimeşk yönetimine şikâyet ederek öldürülmesine çalışmasının nedeni Hâlid el-Kasrî'nin gerçek niyetinin Kumeyt tarafından anlaşılmaya başlanmasıdır. Şöyle ki Kumeyt hiç sevmediği ve aleyhine çalıştığı Yemenlilerin Mudarîlere galebesine mani olmak için Hâlid'i Dimeşk yönetimine şikâyet etmiş ve halifenin evinin önünde halifeye iletmek üzere bulunan bir yazı levhası bırakmıştır. Bıraktığı bu levhada Hâlid'in iktidar hırsından bahsetmiştir. Bunun üzerine Hişâm döneminde ki şairleri toplamış ve onlardan şiirin kime ait olduğunu bulmalarını istemiştir. Şairlerin kanaati bu şiirin Kumeyt'in üslubuna çok benzediğini yönünde olmuştur. Şu var ki Halife Hişâm bu durumu Hâlid'ten gizleme gereği duymamış ve bu olayı Hâlid'e haber vermiştir. Hâlid buna cevap olarak şöyle söylemiştir: “ *Kumeyt'in Benî Hâşim'i övdüğü ve Benî Umeyye'yi kötilediği haberini aldım ve şiirinden bir örnek getirilmesini emrettim.* ” Kendisine Kumeyt'in, Kaside-i Lâmiye'si getirilen Hâlid, Kumeyt'in Benî Ümeyyeyi daha önce kötilediğini hiç duymamış gibi davranmıştır.⁵⁸

Ayrıca Mudarî, Alevî bir şairle Yemenli iktidar peşinde ki bir valinin bu tuhaf ittifakının bozulmasına başka bir sebep ise kabile asabiyetinden dolayı Kumeyt'in

⁵⁶ İsfahânî, *Eğânî*, 16: 223.

⁵⁷ Sellûm, *Şi'ru'l-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, 1: 19.

⁵⁸ İsfahânî, *el-Eğânî*, 16: 339.

Yemenlilere hücumu olduğu söylenebilir. Şöyle ki eskiden beri Yemenîler ile Mudarîlar arasında büyük bir mücadelenin varlığından söz edilir. Ayrıca bu çatışma her iki grubun şairleri arasında da devam etmektedir. Yemenî şairlerin bir kısmı Dimeşk'te yaşar ve Emevîlerden bol miktarda servet elde ederlermiş. Bu da iki bölge halkının aralarının düzelmesini engelleyen faktörlerdendir. Yemenîlerin servet kazanmasının en kolay yolu ise o dönemde Alevîleri hicvetmekti. Kumeyt ise Yemenli bir vali idaresinde yaşayan Mudarî bir şair idi. Kendi kabilesinin hoşnutluğunu kazanmak ve müdafaa etmek için Hâlid ile olan ittifakı bozmak zorunda kalmış olabileceğide ihtimaller arasında sayılabilir.

Başka bir rivayette ise aralarında ki ihtilafı Halife'ye ilk aksettiren kişinin Hâlid olduğu zikredilmiştir. Şöyle ki:

Yemenî şairler ile Mudarî şairler arasında şiddetli bir çatışma durumu başlamıştı. Birbirlerine en çirkin ifadeler ile hakaret etmekteydiler. Kumeyt, Vali Hâlid el-Kasrî ile olan iyi ilişkilerini bozmamak için başlangıçta bu tartışmalara katılmamıştı. Yemenîler tarafında Hâkim b. Ayyâş el-Kelbî adında bir şair vardı. Mudarîler tarafında da bir takım şairler karşılık veriyorlardı.⁵⁹ Hâkim b. Ayyâş denen şair Mudarîlere “*Sizin en şairiniz Kumeyt'tir.*” diyerek Mudarî şairleri aşağılıyor ve Kumeyt'i tartışmaların içine çekmeye çalışıyordu. Mudarîler Kumeyt'ten cevap vermesini istediklerinde O: “*Hâlid b. Abdullah el-Kasrî bana gayet güzel davranıyor. Ona cephe alamam.*” şeklinde cevap vermişti. Mudarîler: “*O zaman izin ver de amca ve dayıkların hakkında söylemiş oldukları şiirleri sana okuyalım.*” dediler. İşittikleri karşısında gayrete gelen Kumeyt şu şiiri söyledi:

الا حبيت عنا يا مدينا وهل بأس بقول مسلمينا

لنا قمر السماء وكل نجم تشير إليه أيدي المهتدينا⁶⁰

Ey şehir bizden sana selam olsun

Bize sözümüzü doğrulayan yanlış olur mu?

Gökte ki ay ve her yıldız bizimdir.

⁵⁹ Bağdâdi, *Hizânetu'l-Edeb*, 1: 69.

⁶⁰ Nebîl Tarîfi, *Divân'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 436.

Doğru yolu arayanlar da ona işaret eder.

Kumeyt'in okumuş olduğu şiiri Hâlid'e ulaştırdıklarında buna fazla aldırış etmeyen Hâlid, "Sözü aşiretime uzatmadıkça aldırış etmem." dedi. Bu sefer Kumeyt'in diğer bir şiirini okudular.

ومن عجب عليّ لعمر أمّ
غذتك وغيرها تتأمنينا
تجاوزت المياه بلا دليل
ولا علم تَعَسَّفُ مَخْطِينَا
فإنك والتحول من معد
كهيلة قبلنا والحالبينا
تخطت خيرهم حلباً ونَسْنَا
إلى الوالي المغادر هاربينا
كعنز السوء تنطح عالفيها
وترميها عَصِيّ الذابحينا

Yemin olsun ki beni şaşkırtan seni yetiştiren annenin yerine başkasından bereket beklemendir.

O anne ki, yanımızda olmayanların şaşkın haline rağmen nehirleri işaretsiz ve bayraksız geçti.

Sen ve bu değişimin aynı bizden önce olan keçi ve onun sağıcısının misali gibidir.

O keçi ki onların hayırlarını bizden kaçan valiye sağılarak ve bozarak kaçırıp götürdü.

Bu aynı kendisini besleyen sahibine tekme atan ama onu kesmek için götürülen kesicisine boyun eğen kötü keçi gibidir.

Bunu duyan Hâlid: " Gerçekten bunu söyledi mi? Allah'a yemin olsun ki onu öldüreceğim." dedi. Eġânî'nin rivayetine göre daha sonra en pahalısından otuz tane cariyeyi en güzel yüzlü ve son derece edep sahibi olanlarından seçti. Sonra onlara Hâşimiyyat'ı vererek onları satıcıları ile Halife Hişâm b. Abdümelik'e gönderdi. Halife hepsini satın aldı. Onlarla ünsiyet kesbettikten sonra onlarla muhabbete devam etti. En güzel bir şekilde edeb ve fesâhat sahibi olduklarını gördü. Onlardan Kur'ân

okumalarını istediğinde onları en güzel bir şekilde kıraat sahibi olarak buldu. Şiir okumalarını istediğinde ise onlar Kumeyt'in Hâşimiyyat'ını okumaya başladılar. Halife: “Size yazıklar olsun! Bunları söyleyen şair kimdir? Hemen bana haber verin.” dedi. Onlar: “Kumeyt b. Zeyd” deyince Halife: “Nerede yaşar?” diye sordu. Onlar: “Irakta, Kûfe’de yaşar.” dediler. Halife, derhal bir emir yazarak Irak Valisi Hâlid’ten Kumeyt’in başının kendisine gönderilmesini emretti. Hâlid gece yarısı adamlarını Kumeyt’in evine göndererek onu yakalattı ve hapse koydu.”⁶¹

Kumeyt’in o güne kadar zaten hareketli ve meşakkatli geçen hayatı artık daha da zorlaşmıştı. Hapisten arkadaşının vermiş olduğu tavsiye ile karısının elbiselerini giyerek muhafızların bir gaflet anında kaçtı. Fakat hapisten kaçmış olması Kumeyt için her şeyin bitmiş olduğu anlamına gelmiyordu. Canını kurtarmak için bir müddet gözlerden uzak durması gerekmektedir. Kaçak hayatı yaşadığı sürenin yirmi sene olduğu söylenmişse de bu görüşe fazla itibar edilmemiştir.

Sonunda uzun süren kaçak hayatının sona erebilmesi için Kumeyt için bir şans doğmuştu. Mesleme b. Abdülmelik(ö.121)⁶² raiyeti ile ava çıkmıştı. İnsanlar onu selamlamak için yanına geliyorlardı. Kumeyt’te bu fırsatı değerlendirerek Mesleme’nin huzuruna çıkarak: “Allah’ın selamı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun Ey Emir!” dedi. Daha sonra “Emmâ Ba’dü” /bundan sonra⁶³ diyerek şu şiiri okudu:

قف بالديار وقوف زائر وتأنّ إنك غير صاغر

يا مسلم بن أبي الولي دلميت إن شئت ناشر

علقت جبالي من حبا لك ذمة الجار المجاور

⁶¹ İsfahânî, *Eğâni*, 17: 9-10.

⁶² Ebû Saïd (Ebü'l-Asbağ) Mesleme b. Abdülmelik b. Mervân b. el-Hakem el-Ümevî (ö. 121) Emevî valisi. 63'te (682) Medine'de doğdu. Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân'ın oğludur. “el-Cerrâdetü's-safrâ” (sarı çekirge) lakabıyla tanınır. Annesi bir câriyedir. Dört kardeşi halifelik yapmış olan Mesleme'nin diğer kardeşlerinden daha lâyük olmasına rağmen halifeliğinin söz konusu edilmeyişi bir cariyenin oğlu olmasıyla açıklanmıştır. Hasan Kurt, “Mesleme b. Abdülmelik”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, . (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 318-319.

⁶³ Arapça söze giriş için kullanılan bir ifade kalıbı.

فالآن صرت الى أمي ة والأمور الى المصاير

والآن كنت به المصيب كمهتدٍ بالأمس حائر⁶⁴

Bu diyarlarda ziyaretçinin bekleyişi gibi bekle ve burada acıyla inle çünkü sen boyun eğen uysal biri değilsin.

Ey Müslim b. Ebu'l-Velid! Öldürmeyi istersen öldüreceğin kişiyim!

İşlerimi sana bıraktım komşunun komşusuna emanet vermesi gibi.

İşte şimdi Ben'i-Ümeyye taraftarı oldum Zaten işlerin döntüp varacağı kişilerde onlardır.

Dün yolunu şaşırmuş bugün doğru yolu bulmuş oldum.

Mesleme: “Sübhanallah, çarşafı ve Hintli kilağında huzuruma giren sen de kimsin? İnsanların sonunda geldin sonra selamla söze başladın emmâ ba'dü dedikten sonra şiir okudun.” dedi. Ona bu kişinin Kumeyt olduğu söylenen Mesleme, Kumeyt'in fesahatine ve belagatına hayran kaldı. Bu kadar süre neden kayıp olduğunu sordu. Hişâm'ın ona olan öfkesi haber verildi. Mesleme ona garanti ve eman verip Hişâm'ın yanına götürdü. Hişâm onu tanımıyordu. Kumeyt huzura girince: “Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun Ey Mü'minlerin Emiri! Elhamdülillah.” dedi. Halife Hişâm: “Evet ama neye Elhamdülillah.” şeklinde cevap verdi. Kumeyt: “Başlangıcım elhamdülillahtır. Elhamdulillah'ı çıkaran, onu kendine nefesine ait kıldı, meleklerine emretti, kitabının başı kıldı, şükürünün sonu kıldı, cennet ehlinin sözü kıldı. Yakinen bilenin hamdi ile hamd ediyorum. Açıkça görenin hamdi ile hamd ediyorum. Adaleti kendine vacip kılanın birliğine ve şerikinin olmadığına şehadet ediyorum. Muhammed-i Arabî'nin onun kulu ve ümmî rasulü olduğuna şehadet ediyorum. Allah O'nu gönderdiğinde insanlar çölde kumların yolları kapattığında ki gibi hayrette idi. İşaretsiz karanlıkta kalmışlardı. Büyük bir dalâlet içinde hayatlarına devam ediyorlardı. Allah'tan geleni tebliğ etti ve emretti. Ümmetine nasihat etti, yolunda cihad etti. Ölüm ona gelene kadar Rabbine ibadet etti. Allah'ın salâtı ve selamı O'nun üzerine olsun. Ey Mü'minlerin Emiri! Ben boşlukta ve sarhoşlukta kaldım, tehlikeler beni yönetti, davetçiler beni çekti, sapıtcılar beni yanlarına çekti. Ben de dalalete koşa koşa

⁶⁴ Nebîl Tarîfî, Dîvân'u-l Kumeyt b. Zeyd, 129.

gittim. Haktan dönerek, doğruyu konuşmayarak cehalet ve zulmete doğru adımlarımı attım. İşte ben sığınma makamında ve tövbe konuşmasındayım. Uzun bir körlükten sonra doğruyu görme makamındayım.” dedi.

Sonra sözüne şöyle devam etti: “*Ey Mü’minlerin Emiri! Nice yanlış konuşanları görmezden geldin. Nice suçluları affettin.*” Halife onun Kumeyt olduğunu anladı ve: “*Sana yazıklar olsun! Kim sana kötü yolu güzel gösterdi ve sapıklığa çağırdı.*” dedi. Kumeyt: “*Âdem babamı cennetten çıkararak! Ahdini unuttu ve Allah onda yeterli bir kararlılık görmedi!(Tâhâ 20/115) Emiru’l-mü’minin dağılmış bulutları bir araya getiren rahmet rüzgârı gibidir. O rüzgâr ki bulutları bir araya getirir, birleştirir, şimşeklerini parlatır, yıldırımlarını çaktırır, yağmurunu yağdırır, yeryüzünü suya kandırır, ıslatır, yeşertir, susuzları suya kandırır ve suyla doldurur. İşte böylece sana söz veriyoruz Ey Emir’e-l Mü’minin! Allah senin karanlıklarını aydınlatsın, kalpleri senin korkunu hisseden kavmin kanlarını senin için toplasın, onlar ki senin basiretini ve azmini bildikleri için ağlıyorlar, onlar senin savaş oğlu savaş olduğunu iyi biliyorlar. Gözler kızardığı zaman, dişler miğferleri ısırıldığı zaman, Allah gücünü arttırsın, yüreğini kuvvetlendirsın, zafer çığlıklarını yüksek eylesin. Düşmanlarını sana göstereyim. Atalarını tekrar tekrar hücum ettirsin. Görüşlerine akıl sahiplerine muhtaç olmadan isabet versin. Allah ömrünü uzun etsin, nimetlerini tamamlasın, düşmanlarını def etsin.” dedi. Bunun üzerine Hâşim onu affetti ve onu ödüllendirdi.⁶⁵*

Kumeyt, önce Mesleme ile daha sonra Halife ile olan konuşmasında belâğat ve fesahat yeteneğini ve kelam ilminden edindiği istidlal metotlarını muhataplarını ikna edebilmek için ustaca kullanmıştır.

Söze öncelikle besmele ve hamdele ile başlayan Kumeyt daha sonra hamdin tefsiriyle devam etmiştir. Allah’a olan sağlam imanından bahsettikten sonra Hz. Peygamber’in övgüsüyle giriş kısmını tamamlamıştır. Sert bir mizaca sahip ve Kumeyt’e karşı da öfkeli olan Halifenin kalbini asıl maksadına girmeden önce dinî bir konuşma ile yumuşatmaktadır.

Daha sonra hapiste ve kaçak hayatı boyunca yaşamış olduğu sıkıntılı dönemlerden bahsedip nasıl yolunu şaşırdığını, aldatıcıların oyununa geldiğini,

⁶⁵ İbn Abdırabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, 2: 184-185.

sarhoşluk ve başıboşluk haletinde cehalete ve dalalete düştüğünden bahsederek kendini en aciz ve tükenmiş bir vaziyette Halifenin gözünde resmetmiştir. Artık hak yolun ne olduğunu anladığını, tevbe ettiğini, eski yazmış olduğu şiirlerinden pişmanlık içinde bulunduğunu net bir şekilde ifade etmiştir. Daha önce nice yanlış konuşanları ve suçluları affettiğini, aslında merhametli bir kişi olduğunu anlatarak Halifeyi kendini affetmesine ikna etmeye çalışmıştır. Sözlerini Halifenin üstün sıfatlarını sayarak, onun halkın nezdinde ki durumunu betimleyerek ve ona dua ederek bitirmiştir.

Hişâm ile yapmış olduğu bu diyalogda önce dinî duyguları kabartıp onun yumuşamasını sağlamış sonra kendi durumunu acınacak bir tarzda arz etmiş ardından affını dilemiş, Hâşim'i överek sözlerine son veren Kumeyt maksadına ulaşmış ve üstüne bir de mükâfatlandırılmıştır. Sadece bu rivayet dahi Kumeyt'in söz sanatında ki ustalığını ispatlamaya yeterli gözükmektedir.

Kumeyt'in kıssada ki duada kullanmış olduğu üslup Hz. Ali'nin Kümeyl b. Ziyad'a⁶⁶ öğrettiği duadaki üslubuna oldukça benzemektedir. *“Ey Allah'ım nice kabahatler var ki sen onu setretmişsin. Nice ağır belaları hafifletmişsin. Nice suçlar var ki sen onları düzeltmişsin. Bu ateşten sana sığınanın makamıdır.”*⁶⁷ Burada Kumeyt'in Hz. Ali'nin üslubundan ne kadar etkilendiği açıkça görülmektedir.

Başka bir rivayette Mesleme b. Abdülmelik, Kumeyt ona iltica ettiği zaman dedi ki: *“Ben onun yanında ki emanımın sana fayda verebileceğinden şüpheliyim. Sen Halife Hişâm'ın oğlu Mesleme b. Hişâm'ı aracı yap.”* Kumeyt: *“O halde benimle onun arasını sen yap.”* dedi. Bunun üzerine Mesleme, kardeşinin oğluna haber verdi ve Mesleme b. Hişâm onu himayesine aldı. Halife durumdan haberdar olunca oğlunu çağırttı ve Ona *“ Sen Emir'i-l mümininden izin almaksızın onun yanında birine şefaatchi mi oluyorsun?”* dedi. O da: *“Asla! Fakat ben öfkesinizin dinmesini bekledim.”* dedi. Halife: *“ Bir vakit onu bana getir. Ondan sana fayda yok.”* dedi. Mesleme, Kumeyt'e: *“Ey Ebâ Müstehil! Emir'ü-l mü'minin senin getirilmeni emretti.”* dedi. Kumeyt: *“Beni teslim mi ediyorsun?”* diye sordu.

⁶⁶ Kumeyl b. Ziyâd (Abdirrahman) b. Nehîk (Nüheyk) b. Heysem en-Nehâî el-Kûfî (ö.82/701) Hz. Ali'ye yakınlığı ile tanınan âbid. Mustafa Öz, “Kümeyl b. Ziyâd”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 550.

⁶⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî, Misbâhu'l-Mutehecced, (Beyrut: Muessesetu'l-A'lamî, 1998), 585.

Mesleme: *“Hayır! Fakat ben senin için bir hile hazırlıyorum. Yakın zamanda halifenin oğlu Muaviye b. Hişâm öldü. Halife buna çok üzüldü. Gece olduğu zaman çadırını kabrinin üzerine kur. Ben onun çocuklarını sana göndereceğim, Halife seni çağırdığı zaman elbiselerini senin elbiselerine bağlasınlar ve şöyle desinler: “Bu babamızın kabrinin şefaati olduğu kimsedir.” Hişâm her zaman ki gibi sarayından oğlunun kabrini seyir ediyordu. Çadırı gören Halife: “Bu kim?” dedi. “Kabri kendine şefaati eden.” denilince Halife: “Herkes şefaati vardır ancak Kumeyt hariç.” dedi. Adamları Kumeyt olduğunu doğruladılar. Halife zelil bir şekilde huzuruna getirilmesini emretti. Halifenin yanına gelirken çocuklar elbiselerini Kumeyt’in elbisesine bağladılar. Hişâm onları görünce gözleri dolup ağlamaya başladı. Çocuklar şöyle dedi: “Ey Emir’e-l mü’minin! O babamızın kabrinin şefaatisidir. Babamız öldü ve dünyadaki payı da gitti. Onu babamıza ve bize bağışla. Ona sığınanı rezil etme.” Hişâm ağlamaya başladı ve Kumeyt’e dönüp: “Sana yazıklar olsun Kumeyt! Kim seni yoldan çıkardı?” dedi. Kumeyt: “Âdem babamızı cennetten çıkaran, ona sözünü unutturan.” dedi. Hişâm: “Bu şiiri sen mi söyledin?” dedi.*

فَيَا مُوقِداً نَاراً لَعَيْرِكَ ضَوْءُهَا وَيَا حَاطِباً فِي غَيْرِ حَبْلِكَ تَحْطِبُ⁶⁸

Ey ateş yakan onun ışığı başkasınadır. Ey odun toplayan topladıkların senden başkasınadır.

Kumeyt: *“Evet ama bunu da dedim.”* dedi.

إِلَى آلِ بَيْتِ أَبِي مَالِكٍ مَنَاخٍ هُوَ الْأَرْحَبُ الْأَسْهَلُ⁶⁹

Meskenin daha geniş ve rahat olan Ebî Malik’in ehl’i beytindedir.

Sonrasında Kumeyt, Hişâm’a Emevîler hakkında söylediği şiirleri okudu:

أُورِثْتَهُ الْحِصَانَ أُمَّ هِشَامٍ حَسْبَا ثاقِبًا وَ وَجْهًا نَضِيرًا⁷⁰

Hişâm ’ın annesi güçlü, asil ve güler yüzlü birini varis bırakmıştır.

Halife oturduğu yerden: *“İşte şiirlerin böyle olsun. Senden razı oldum Ey*

⁶⁸ Nebîl Tarîfî, *Dîvân ’u-l Kumeyt b. Zeyd*, 535.

⁶⁹ Nebîl Tarîfî, *Dîvân ’u-l Kumeyt b. Zeyd*, 314.

⁷⁰ Nebîl Tarîfî, *Dîvân ’u-l Kumeyt b. Zeyd*, 169.

Kumeyt!” dedi ve onun kırık bin dirhem ile ödüllendirilmesini emretti.⁷¹

Kaynaklarda nakledilen bu rivayetlerin sıhhatleri hakkında tartışmalar bulunsa da hepsinin üzerinde ittifak ettikleri husus Kumeyt’in Ehl-i beyt taraftarı oluşu, insanları Emevî yönetimine isyana teşvik etmesi daha sonra hakkında çıkarılan idam kararı ve uzun bir kaçak hayatının ardından özür dileyerek Emevî yönetimi ile arasını düzeltmesidir.

Kumeyt’in uygulamış olduğu siyaset her ne kadar kendisi görememiş olsa da netice vermiştir. Sürekli olarak Nizarîleri överek toplumda ki kavmiyet duygularını kabartmış, Emevîlerle Yemenlilerle aralarının bozulmasına sebep olmuştur. Mervân b. Muhammed’in Yemenlilere tavır alması, Yemenlileri Abbasîlerin safına itmiştir. Bu ittifakın bozulması da Emevî devletinin yıkılmasına neden olmuştur.

Kumeyt takip ettiği siyaset gereği Yemenliler ile mücadele verirken Emevîleri övüyordu. Böylelikle iki cepheyi de karşısına almamış oluyordu. Bununla beraber de Yemenlilerin Benî Hâşime sövmesini engelliyordu. Emevîler ile arası bozulan Yemenlilerin Abbasî tarafına geçmesiyle de zayıf bir konuma düşen Emevî yönetimi yıkılmaktan kendini kurtaramamıştır.

Kumeyt Yemenlilere cephe almasıyla daha önce şartlar gereği ittifak ettiği ve aslında şîi olması sebebiyle kendisine düşman olan Hâlid el-Kasrî’ye yer yer övgü şiirleri yazarken artık ona da hücum etmesinin önünde her hangi bir engel kalmamıştı.

Hâlid el-Kasri’yi övdüğü şiirlere örnek olarak:

لو قيل للجود من حليفك؟ ما إن كان إلا إليك ينتسب

أنت أخوه وأنت صورته والأس منه وغيرك الذنب

أحرزت فضل التّصال في مهل فكل يوم بكفك القصب

لو أن كعبا وحامئا نُشرا كانا جميعا من بعض ما تهب

لا تخالف الوعد إن وعدت ولا أنت من المقتفين تحتجب

⁷¹ İsfahânî, *Eğâni*, 17: 9.

Şayet cömertliğe sen kimin varisisin denirse sadece kendisini sana nisbet eder.

Sen cömertliğin kardeşi ta kendisi ve onun başısın senin dışındakiler ise onun kuyruğudur.

Savaşmanın faziletini zamanla sen kazandın, hergün elinde parçalanmış bir av vardır.

Şayet Ka'b ve Hatem cömertlik yapsa verdikleri seninkinin bir parçası olurdu.

Şayet söz verirsen onu yerine getirirsin ve seni takip edenlerden saklanmazsın.

Senden sonra artık bir bağış yoktur ve senin arkandan isteklilere bir yerde yoktur.

Hâlid el-Kasrî'nin azledileceği ile ilgili dedikodular halk arasında yayıldığı bir zamanda Kumeýt Hâlid'in aleyhinde şu beyti söylemiştir:

أراها وإن كانت تُحِبُّ كأنها سحابة صيف عن قليل تقشع⁷³

Dünya her ne kadar sevilir olsada o, sanki az sonra dağılacak bir yaz bulutu gibidir.

Bunu duyan Hâlid şöyle söylemiştir: “ *Vallahi o bulutlar senin üzerine aniden bastıran soğuk bir yağmur bırakmadan dağılmayacak.*” Sonra da Kumeýt'i yakalatıp yüz kırbaç vurdurtmuştur.⁷⁴

Hâlid kardeşi Esed'i Horasana h.117 yılında vali olarak atayınca Kumeýt Merv halkına hitaben şu şiiri yazdı:

الآ أبلغ جماعة اهل مرو على ما كان من نأس وبعده

⁷² Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeýt b. Zeyd*, 24.

⁷³ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeýt b. Zeyd*, 239.

⁷⁴ İsfahânî, *Eğâni*, 17: 15.

رسالة ناصح يهدي سلاما و يأمر في الذي ركبوها بجد

فلا تمنوا ولا ترضوا بخسف ولا يغركم اسد بعهد

وإلا فارفعوا الرايات سودا على أهل الضلالة والتعدي⁷⁵

Aramızda olan uzaklığa rağmen benim selamımı Merv ehline ulaştır.

Bu selamet dileyen ve yaptıkları işte ciddiyeti emreden nasihatçının mesajıdır.

Gevşemeyin ve yenilgiyi kabullenmeyin ve Esed bir sözleşmeyle sizi aldatmasın.

Yapacağınız siyah bayrakları haddi aşmış ve sapkın güruhun üzerine kaldırmaktır.

Kumeyt bu şiirinde Şiilik için uygun bir yayılma alanı olan bölge halkına Hâlid ve kardeşi Esed'e karşı açık bir isyan çağrısı yaparken, Benî Hâşimin alameti olan siyah bayraklara vurgu yaparak aslında sadece Hâlid'e karşı değil top yekun Emevî yönetimine karşı isyan edilmesi gerektiği mesajını gizlice belirtmiş olmaktadır.

Eğânî'de geçen başka bir rivayette ise olay şu şekilde anlatılır:

Kumeyt'in Yemen halkını hicvetmesinin nedenlerinden birisi Şam halkından bir şairin Ali b. Ebî Talib ve Hâşim oğullarının tamamını hicvetmesidir. Kumeyt Benî Umeyye taraftarı olan bu şairi hicvetmiş ve kötü sözler söylemiş, şairde aynı şekilde cevap vermişti. Kumeyt söyleyeceği hicivlerde kendisi ve Hişâm arasında cereyan eden olaylardan dolayı sözün Hz. Ali'ye de uzanmasından çekinmekteydi. Bu yüzden bu şaire karşı konuşmasında konunun Kahtanîlar ve Âdnânîler arasında geçen olaylarla sınırlı kalmasına gayret gösteriyordu.

Konu ile alakalı oğlu Müstehîl şöyle bir rivayet zikretmektedir:

“Babama dedim ki sen Kelb kabilesini hicvediyorsun fakat bu hicvinde kendilerinin küfrüne hükmettiğin Benî Ümeyyeyi de övüyorsun. Bu hicvinde taraftarı

⁷⁵ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 125.

olduğun Hz.Ali ve Benî Hâşimi övseydin daha iyi olmaz mıydı?” dedim.

Cevaben bana dedi ki:

“Ey oğulcağızım! Benî Kelb kabilesinin Hz.Ali’ye dűşman olan Benî Umeyye’ye yakınlığını biliyorsun. Şayet ben bu hicvimde Hz. Ali’yi zikretseydim yapmış olduğum hiciv terk edilir ve Hz. Ali’ye hicivler başlardı. Bu şekilde onu yardımsız olarak hedef tahtasına koymuş olurdum. Bu nedenle onlara karşı Benî Umeyye ile övündüm. Eğer O, bu hicvime karşılık bir hiciv yaparsa Benî Umeyye onu öldürür. Şayet sessiz kalırsa ben onu öldürmüş ve yenmiş olurum.” dedi. Netice Kumeyt’in dediği gibi olmuş ve Kelbî cevap vermemiştir.⁷⁶

Hayatı boyunca başından geöen olaylar neticesinde Kumeyt, kendini inandığı ve sürdürdüğü davadan vazgeömek zorunda buldu. Zeyd b. Ali(ö.122) ihtilale giriştiği zaman Kumeyt’e de kendisine katılması için çağrıda bulundu. Katılmama sebebi daha sonra incelenecek olan Kumeyt’in, iştirak etmediği bu isyan başarısız olmuş ve Zeyd b. Ali’nin katli ile neticelenmiştir. Bu duruma öok üzülen Kumeyt büyük bir pişmanlık yaşamıştır. Söylem ve eylem arasında ki farkla, şiir söyleyerek isyana teşvik etmekle kılıöla isyana katılmak arasında ki farkı anlayan Kumeyt bu hakikatı ifade eden şiirler irad etmiştir.

Başlangıöta itikadı ve mazlumları savunmak için giriştiği davasındaki duruşu değişen Kumeyt dinî duygularına bir set öekerek Zeyd b. Ali’yi öldürmesine rağmen Yusuf b. Ömer’ı övmüştür. Kumeyt’in Alevilerle olan ilişkilerinin değişmesi Yemenilerin ona olan dűşmanlıđını değiştirmemiştir. Onlar eski asabiyyet dűşmanlıđına devam etmekteydiler. Kumeyt’in Yusuf b. Ömer’i övmek için ayağına gitmesine rağmen valinin yanında ki Yemenli askerler onun yolunu öevirmişler, başlarında Yusuf b. Ömer olduğu vaziyette kılıölarını Kumeyt’in karnına batırmışlardır. Emirden izin almadan řiir söylemesinden dolayı onu levm etmişler, bu vaziyette kan kaybetmeye devam eden Kumeyt hayatını kaybetmiştir.⁷⁷ Kimileri tarafında kılıö korkusuyla davasından vazgeömekle eleştirilen Kumeyt yine kılıö yarasıyla can vermişti. Davasından vaz geömesi muhaliflerinin ona karşı dűşmanlıklarını sonlandırmalarına yetmemişti. Ölümü h. 126 senesinde geröekleşmiştir.

⁷⁶ İsfahâni, *Eğânî*, 16: 357.

⁷⁷ İsfahâni, *Eğânî*, 16: 343; 22: 20.

1.2.2. Kumeyt'in Ehl-i Beytle İlişkileri

Kumeyt b. Zeyd'in yaşadığı dönemde Ehl-i beytin önde gelen şahsiyetleri ile yakın ilişkileri mevcuttur. Bunlardan bazılarını Kumeyt'in Ehl-i beyt ile olan sıkı dostluğunu anlatabilmek adına zikredeceğiz.

Bazı kaynaklarda Kumeyt'in Zeynelabidin Ali b. Hüseyin ile görüştüğü rivayet edilmektedir. İmam Zeynelabidin'in Kumeyt'e verilmek üzere yardım toplattığı fakat Kumeyt'in kabul etmediği sadece bereket için elbisesini istediği, İmam Zeynelabidin de elbisesini vererek onun için şöyle dua ettiği, “ *Yâ Rabbî! Herkesin korkup kaçındığı bir dönemde Kumeyt kendi nefsinin Allah rasulünün ve soyunun yoluna adadı. Ona şehadet nasip eyle! Huzurlu bir ömür nasip et ve mükâfâtını bol eyle! Biz ona yardım edemedik!*” rivayet edilmiştir. Kumeyt daha sonradan İmam'ın duasının bereketini gördüğünü belirtmiştir.⁷⁸

Kumeyt bir gün Muhammed Bâkır'ın huzuruna girmiş. Ebû Ca'fer ona: “*Ey Kumeyt sen Benî Ümeyyeyi öven şu şiiri söyledin mi?*” demiş, Kumeyt “*Evet dedim. Allah'a yemin olsun ki ben bunu ancak dünyayı elde etmek için söyledim. Yoksa sizin faziletinizi iyi biliyorum.*” deyince, Ebû Ca'fer: “*Eğer öyle söylediyse takıyye sana helal olur.*” demiştir. Başka bir rivayette Benî Umeyye'yi övmek için Bâkır'dan izin istediği söylenmiştir. Kumeyt'in kardeşi İmam Bâkır'a gelerek “*Kumeyt beni size gönderdi. Yaptığını yaptı, sizden Benî Ümeyyeyi övmek için izin istiyor*” demiş, İmam Bâkır da “*O serbesttir, istediğini yapabilir.*” şeklinde cevap vermiştir..⁷⁹

Kumeyt'in İmam Ca'fer-i Sâdık⁸⁰ ile münasebetleri hakkında yapılan rivayete göre Kumeyt, Hâşimiyyat'ından Hz. Hüseyin'in şehadeti ile ilgili beyitlerini okurken dinleyenler ağlamaya başlamış, İmam Ca'fer-i Sâdık duaya başlayarak: “*Allah'ım işlediği ve işleyeceği, gizli ve âşikâr Günaklarını affet! Ona hoşnut olacağı şeyler ihsan et!*” demiştir. Kumeyt'e para ve elbise vermek istemiş, parayı kabul etmeyen Kumeyt elbisesini bereket için kabul etmiştir.⁸¹

⁷⁸ Ebû Abdillâh Şemseüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, (Beyrut: 1988), 212; a. mlf., *Siyerü A'lâmin-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvud Hüseyin el-Esed, (tarih yok), 5: 388; el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, 1: 69-70.

⁷⁹ İsfahânî, *Eğâni*, 16: 352.

⁸⁰ Ebû Abdillâh Ca'fer b. Muhammed el-Bâkır b. Ali Zeynil'âbidîn (ö. 148/765), İsnâaşeriyye'nin altıncı, İsmâiliyye'nin beşinci imamı, Ca'ferî fikhinin kurucusu. Mustafa Öz, “Ca'fer es-Sâdık”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 1-3.

⁸¹ el-İsfahânî, *el-Eğâni*, 18: 6291, 6292; el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, 1: 70, Abdürrahim b.

Ca'fer-i Sâdık'ın râvisi İsbâ b. A'yan, Ca'fer Sâdık'ın Kumeyt'in şiirine bakış açısını şöyle özetlemiştir: “Kumeyt'in şiirlerini Ca'fer-i Sâdık'a okurdum. Benî Umeyye'yi övdüğü şiirlerinde “*Ne güzel şiir söylemiş.*” derdi. Benî Hâşim'i övdüğü şiirleri okuduğumda “*İşte bizim şairimiz, Ehl-i beyt'in şairi*” derdi. Kabilelerle ilgili şiirleri okuduğumda “*Nesebi iyi biliyor*” derdi.⁸²

Kendi zamanında ortaya çıkan birçok sapık şiî fırkasını lanetleyen ve onların liderlerini huzurundan kovan Ca'fer es-Sâdık'ın Kumeyt hakkındaki görüşleri ve aralarındaki ilişkiler, şairin aşırı şiî fikirlere sahip olmadığı ve mudetil bir çizgide Ehl-i beyt'i desteklediğini göstermektedir.⁸³

Kumeyt'in Hz. Hüseyin'in kızı Fâtıma ile de yakın diyalogu bulunmaktadır. Kumeyt'in mevlâsı Saîd'in anlattığına göre Fatıma bt. Hüseyin: “*Kumeyt, bizim şairimiz, Ehl-i beyt'in şairidir.*” demiştir. Kumeyt'e bir bardak meşrubat ikram etmiş ve 30 dinar ile bir binek hayvanı verilmesini emretmiştir. Kumeyt ağlamaya başlamış ve: “*Vallahi kabul etmem. Ben sizi dünya için sevmedim.*”⁸⁴ şeklinde cevap vermiştir.

Öte yandan, Kumeyt'in çok yakın ilişki içinde bulunduğu Zeyd b. Ali ve Ca'fer es-Sâdık ile Ebu Hanife arasında sıkı ilişkiler bulunduğu bilinmektedir. Nitekim Ebu Hanife, Emevîlere karşı isyan ettiği zaman Zeyd'e 30 bin dirhem para yardımında bulunmuştur.⁸⁵ Bu noktadan hareket edildiğinde Kumeyt ile Ebu Hanife arasında irtibat bulunmuş olması kuvvetle muhtemeldir.⁸⁶

Kumeyt'in siyasi ve itikadi görüşlerinin ne olduğunu ve nasıl geliştiğini anlayabilmek için öncelikle onun nasıl bir ortamda dünyaya geldiğini öğrenmek gerekmektedir. Hz. Hüseyin Emevî iktidarına karşı isyan başlatmış fakat bu kalkışma Hz. Hüseyin'in elim bir şekilde katledilmesi ile neticelenmişti. Bastırılan bu isyan bir son değil arkasından devam edecek olan isyanlar silsilesinin bir başlangıcıydı. Emevî iktidarından rahatsızlık duyan kesimler faaliyetlerini ve örgütlenmelerini gizli bir

Abdürrahman b. Ahmed. Abbasî, *Meâhidu't-Tansîs Alâ Şevâhidi't-Tahlîs*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, (Beyrut: Alem'ü-l Kütüb, 1947), 3: 96.

⁸² İbn-i A'sem Kûfî, *el-Fütûh*, (Beyrut: 1986), 4: 304.

⁸³ İsmail Sarıçam “Kumeyt b. Zeyd el-Esedî ve Haşimiyat'ı -I- (İslam Tarihi Açısından Bir Değerlendirme)”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 36/1 (1997): 280.

⁸⁴ İsfahânî, *el-Eğâni*, 16: 6291-2.

⁸⁵ Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, 6. Baskı (İstanbul: 1993), 128.

⁸⁶ Sarıçam, “Kumeyt b. Zeyd el-Esedî ve Haşimiyat'ı -I- (İslam Tarihi Açısından Bir Değerlendirme)”, 278.

şekilde sürdürebilmekteydiler. Yönetim ise bu hareketlerin önüne geçebilmek için toplum üzerinde ki baskı ve tahakkümünü her geçen gün arttırmaktaydı. İnsanlar genel olarak öldürülme veya hapis korkusu sebebiyle siyasi tavırlarını açıklamaktan çekiniyorlardı. Ehl-i beytte kendi içinde nasıl bir metot izlenmesi gerektiği hususunda ikiye ayrılmışlardı. Bir kısmı Hz. Hüseyin'in yolundan gidilmesi gerektiğini, bu yolda her türlü fedakârlığın yapılması ve en ağır bedelin ödenmesinden kaçınılmaması gerektiğini söylüyorlardı.⁸⁷

Diğer kısmı Emevî yönetiminin elinde ki güç ve servet üstünlüğünü göz önüne bulundurarak şartların değişmesine ve durumların en azından eşitleninceye kadar sükunet içinde kalınması gerektiğini salık veriyorlardı. Kumeyt'in mensubu olduğu Esed kabilesi de Ehl-i beyt yanında Kerbelâ'da savaşmış şehitler vermiş daha sonra Emevî iktidarına karşı muhalif tavrından vazgeçmiş görünse de gizli bir şekilde ehl-i beyte desteğini sürdürmekte idi. Kumeyt işte böyle bir ortamda dünyaya gelmiş, küçüklükten itibaren Kûfe'de Ehl-i beyt sevgisiyle ve taraftarı olarak yetişmişti.

Kumeyt'in Ehl-i beytin hangi grubunun fikrinin takipçisi olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Bazıları Kumeyt'in derhal bir isyana kalkışılmasına kani olduğunu söylerlerken bazıları da ileride şartların değişeceği bir zamana kadar halkın bu devrime hazırlanması gerektiğine inandığını söylemişlerdir.⁸⁸

Şiirleri incelendiğinde her iki fikirle de bağdaşan beytleri mevcuttur. Bir açıdan bakıldığında birinci grubun temsilcisi durumunda olan Zeyd b. Ali'nin hareketlerini desteklemekle beraber onun isyanına fiilen katılmamıştır. Aslında açık bir şekilde devrime çağrı yaptığı şiirleri mevcut olmasaydı maksadının yaptığı eleştiriler ile iktidarı yıpratmak olduğu ve ikinci gruba ait olduğunu söylemek mümkün olabilirdi.

Bazıları onun birinci grubun düşüncesinde olduğunu ama hayatından endişe ettiği için Zeyd b. Ali(ö.122)'nin isyanına fiilen katılmadığını ileri sürmüşlerdir. Zeyd b. Ali, isyan başlattığı esnada Kumeyt'in yaşının altmışlara dayandığı için bu isyana katılmadığını söyleyenler olduysa da karşıtlar Hz. Ali'nin, Hz. Hüseyin'in yanında savaşan yaşlı ileri vaziyette bulunan onlarca kişinin var olduğu söyleyerek

⁸⁷ Atvî, *el-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, 208.

⁸⁸ Atvî, *el-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, 209.

bunun geçerli bir mazeret olmadığı şeklinde cevap vermişlerdir.⁸⁹

Kumeyt'in korku ya da başka bir sebeple inandığı dava için canını ortaya koymaktan çekindiğini kabul etmeyen diğer grup eleştirilenler ise onun isyana katılmamasını öncelikle Zeyd b. Ali'nin tüm Ehl-i beytin liderliğini üstlenebilecek bir şahsiyet olarak görmemesine bağlarlar. Kumeyt, Zeyd'i sevmek ve desteklemekle beraber onun ardından gidecek kadar liderliğine inanmamıştır.

Başka bir sebep ise Kumeyt'in ehl-i beytin ikinci grubunun lideri konumunda bulunan Muhammed Bâkır ve oğlu Ca'fer-i Sâdık ile olan sıkı ilişkileridir. Onlar şartların uygun hale geleceği güne kadar yapılacak siyasi ve dini propaganda ile halkın yönetime karşı olumsuz duygular içinde tutulması gerektiğine inanıyorlardı. Onları bu düşünceye iten dini sebepler de mevcuttu. Hz. Peygamber'in, Emevîlerin belli bir süre ümmet üzerinde yönetime sahip olacaklarına dair hadisleri, Allah'ın takdir ettiği vakit gelinceye kadar Emevîleri devirmenin mümkün olamayacağı düşüncesine itmişti. Ca'fer-i Sâdık'ın babası Muhammed Bâkır'dan onun da dedesi Hz. Ali'den rivayet ettiğine göre: “Bir gün Hz. Peygamber minberinde iken kendisini bir uyuklama hali aldı. Rüyasında minberi üzerine maymun gibi sıçrayan bir takım adamlar gördü. Bunlar insanları gerisin geriye döndürüyorlardı. Gördüğü rüyadan sonra Hz. Peygamber oturdu ve yüzünde üzüntüsü görünüyordu. Bu esnada Cebrail şu ayet ile geldi: “Hani sana, “Rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır” demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'an'da lanetlenen ağacı, sadece insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkutan uyarılarda bulunuruz, fakat bu onların taşkınlıklarını iyice arttırmaktan başka bir şey sağlamaz.” (el-İsrâ 17/60) Muhammed Bâkır ve Ca'fer-i Sâdık bu âyetten muradın Emevîler olduğuna inanıyorlardı. Kadir suresinin de Benî Umeyyeden haber verdiğine inanmaktaydılar.⁹⁰

Kumeyt'in hangi metodu tam olarak benimsediği konusu bakış açısına göre değişebilmekle beraber onun ehl-i beyt davasına olan inancı, bu yolda çekmiş olduğu meşakkatler, hapis süreci, hakkında verilen ölüm cezası, uzun ve zor kaçak hayatı, kırbaçlanması gibi ödediği bedeller konusunda tüm kaynaklar ittifak halindedir. Bununla beraber bir davayı söz ile savunmakla kılıçla onun için mücadele etmek arasında fark olduğu anladığına dair şiirleri mevcuttur. Hayatı boyunca mücadele

⁸⁹ Atvî, *el-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, 212.

⁹⁰ Atvî, *el-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, 211.

ettiği davasını kenara bırakarak vali Yusuf b. Ömer'in ayağına onu övmek için gittiği sırada öldürülmesi, yazdığı şiirlerde öne çıkan karakterle değerlendirildiğinde canından korktuğu için Zeyd'in isyanına katılmadığı görüşü kuvvetlenmektedir.

1.3. ŞİİRLERİNİN YAZIM SÜRECİ

Hâşimiyyat'ı, Mezhebe'si, Melhame'si araştırıldığında kudemanın bu şiirlerin hangisinin yazımının önce olduğu hakkında ki görüşleri önem kazanıyor.

Ebu'l-Ferec İsfahânî'ye göre Haşimiyyat'ı tartışmasız en eski şiiridir. Kumeyt'in Ferezdak ile karşılaşması ve ona Haşimiyyat'ı okuması, Ferezdak'ın beğenenek ve “ *Onu yay, yay! Ey kardeşimin oğlu! Vallahi sen geçenlerin ve kalanların en Şairisin!*”⁹¹ diyerek onu yayması için izin vermesi İsfahânî'nin bu görüşünü dayandırdığı olaydır.

eş-Şerîf el-Murtazâ'nın Âmâlî'l-Murtezâ kitabında Ebu Lubeyd'den naklettiğine göre Kumeyt Ferezdak'a gelerek: “*Ey Amcam! Bir kaside söyledim onu sana arz etmek isityorum.*” demiş ve şiirini okumaya başlamıştır.

طربت وما شوقا الى البيض أطرب ولا لعبا مني وذو الشيب يلعب⁹²

Oynadım ama kadınları arzuladığımdan veya eğlanceden değil zaten yaşlı kişi nasıl oynar ki?

Ferezdak: “*Vallahi sen eğer bu şiiri başkası için söylemiş olsaydın, bu şiir boşa giderdi.*”⁹³ Duyduğu şiiri çok beğenen Ferezdak bu şiir ancak Benî Haşim'e yakışacağını ifade etmiştir.

Suyûtî'nin Şerh-ü Şevâhid'i-Muğnî'de belirttiğine göre Kumeyt'in amcası kavminin reisi idi. Bir gün Kumeyt'e: “*Ey Kumeyt! Neden şiir söylemiyorsun?*” demiş, Kumeyt bir rivayete göre “*Açıklamak istemiyorum.*” bir rivayete göre ise “*Kendime saklıyorum.*” diye cevap vermiştir. Açıklayacağı ilk şiiri Hâşimiyyat'ı olan Kumeyt amcasına gelerek “*Aşireti topla da dinlesinler.*”⁹⁴ demiş ve şu şiiri okumuştur:

⁹¹ İsfahânî, *Eğânî*, 15: 125.

⁹² Nebîl Tarîfî, *Dîvân'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 512.

⁹³ eş-Şerîf Ali b. el-Hüseyin el-Murtezâ, *Emâlî-l Murtezâ; Ğurer'ü-l Fevâid ve Durer'ü-l Kalâid*, thk. Muhammed Ebü'l Fadl İbrahim, (Kâhire: 1954), 1: 67.

⁹⁴ Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Şerh-ü Şevâhid'i-l- Muğnî*, thk. Ahmed Zafir Kocan, (Dimeşk: 1966), 1: 37.

Oynadım ama kadınları arzuladığımdan veya eğlanceden değil zaten yaşlı kişi nasıl oynar ki?

Bu rivâyetten Kumeyt'in şiir yazdığının etrafı tarafından bilinmesine rağmen yazdığı şiirleri açıklamaktan bir süre çekindiği, daha sonra kendi belirlediği bir zamanda şiirlerini açıkladığı anlaşılmaktadır.

Murûcu'z-Zeheb'te Mes'ûdî'nin aktardığına göre Kumeyt Hâşimiyyat'ı yazınca Ferezdak'a geldi ve dedi ki: “Şiirimi sana arz etmek istiyorum eğer beğenirsen emret onu yayayım eğer beğenmezsen onu saklayayım.” Ferezdak kasideyi dinledikten sonra: “Açıkla! Açıkla! Düşmanlara çat! Vallahi Sen geçmişlerin ve kalanların en şairisin.”⁹⁶ demiştir.

Eskilerin yapmış olduğu rivayetler incelendiğinde Kumeyt'in Benî Hâşim medhi için yazdığı ilk şiirin Hâşimiyyat olduğu hususunda ittifak ettikleri görülmektedir.

Bazı modern araştırmacılar, Hâşimiyyat'ın yazım evrelerini belirlemeye çalışmışlardır.

Şevki Dayf'ye göre Hâşimiyyat'ın tarihsel olarak yazım aralığı Hâlid el-Kasrî'nin valilik dönemi olan hicri 105'le 120 seneleri arasındadır. Büyük kısmı bu dönemde yazılmıştır. ⁹⁷ Hâşimiyyat'ı ilk olarak Almancaya tercüme ederek yayımlayan Josef Horovitz'e göre en eskisi ikinci kısımdır ve tarihi hicri 96 ve 99 yılları arasındadır. Üçüncü kısmı ise ikinci kısmın hemen arkasından yazıldığı tahmin edilmektedir. Birinci kısım 105'ten önce değildir. Dördüncü kısmı 118 senesindedir. Dokuz, on, on birinci kısımlar 122'den önce değildir. Altıncı kısım ise 125 ve 126 senesinde yazıldığı tahmin edilmektedir.⁹⁸

Aynı yazar, Hâşimiyyat'ın Almanca tercümesine yazdığı girişte, Zeyd b.Ali'den bahseden beyitlerin 122/740 yılından sonra; Kumeyt'in 40 yaşında olduğunu ifade ettiği beyitlerin bulunduğu 3. manzumenin 100/718-719 yılında

⁹⁵ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 512.

⁹⁶ Mesûdî, *Murûc 'z-Zeheb*, 3: 245.

⁹⁷ Şevki Dayf, *et-Tatavvur ve't-Teccid fi 'ş-Şi'ri'l-Emevî*, 235.

⁹⁸ J. Horovitz, “Kumoit”.*The Emecy of Islam*, 5: 1080.

söylenmiş olacağını, Hişâm'ın halife olduğundan bahseden 1. manzumenin 36. beyitinden hareketle bu manzumenin 105/ 723-724 yılından sonra yazılmış olduğunu; 4. manzumenin 117/735 yılından sonra söylenmiş olabileceğini, çünkü bunda Ebu Ca'fer (Muhammed el-Bakır)'in ölümünden bahsedildiğini kaydetmektedir.⁹⁹

Ancak biz Horovitz' in ikinci araştırmasında verdiği bilgilerin daha isabetli olduğu görülmektedir. Nitekim Haşimiyyat'ı tetkik edildiğinde aynı sonuca ulaşılmaktadır.

Şu halde Kumeyt'in, Haşimiyyat'ı hayatının erken bir döneminde inşad etmeye başlamış olduğunu ve bu işi ölümüne dek devam ettirdiğini söylememiz mümkündür.¹⁰⁰

Açıkçası Kumeyt'in Hâşimiyyat'ını yazdığı tarihleri tam belirlemek oldukça zordur. Çünkü hayatının erken dönemlerinde yazmış olduğu bu şiirleri hemen açıklamamış, siyasi ortamın uygun olamaması ya da yazmış olduğu şiirlerin açıklamaya değer olup olmadığı konusunda tereddüt etmesinden dolayı açıklamayı ertelemiştir.

Hâşimiyyat'ın genel olarak konusu Emevî yönetiminin eleştirisi ve Benî Hâşimin medhi, faziletlerinin saymaktır. Aslında bu şiirlerin varlığından haberdar olan yemenli Irak valisi Hâlid el-Kasrî kendi gizli emellerine hizmet ettiği için bu durumu görmezden gelmekteydi. Daha sonra Yemenli şair Hakîm b. Ayyâş el-A'var el-Kelbî'nin Kumeyt'in amca kızlarına dil uzattığının duyulması üzerine Kumeyt yemenli-Mudarî kavgasına dâhil olarak yemenlilerin aleyhine şiir söylemeye başlamıştır. Kumeyt'in Yemenlileri hicvettiği şiirlerine Müzehhebe denilmektedir. Müzehhebe de ki şiirleri işiten Hâlid Hâşimiyyat'tın Halifeye ulaşmasını sağlayarak bu şiirlerden yeni haberi olmuş gibi davranmıştı.

Melhame, Kumeyt'in olgunluk çağında yazmış olduğu hayatı boyunca başından geçen maceralardan, meşakkatlerden, düşmanları ile geçirdiği

⁹⁹ Ebû Riyaş el-Kaysî, Şerhu'l Hâşimiyyâti'l-Kumeyt, thk. Josef Horovitz (Alm. ter., Die Haşimijjat des Kumeyt, ter., Josef Horovitz), (Leiden: 1904),.11.

¹⁰⁰ İsmail Sarıçam, "Kümejt b. Zeyd el-Esedî ve Haşimiyyat'ı -II- (İslam Tarihi Açısından Bir Değerlendirilmesi)", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 37/1 (1997): 208.

çatışmalardan edinmiş olduğu tecrübeleri sakin ve olgun bir üslup ile anlattığı şiiirleridir. Melhamenin birçok yerinde de artık barışmış olduğu Emevîler için medih şiiirleri mevcuttur.

1.4. DİVANININ İNCELENMESİ

Kumeyt'in şiiirlerinin konusu siyasi içerikli olması sebebiyle toplu ve düzenli olarak rivayet edilebilmesi kolay değildi. Kumeyt'in şiiirlerinde başta Yemenlilerin, Mudarîlerin, Emevîlerin hatta Hâşimîlerin bile tepkisine sebep olabilecek bölümler mevcuttu. Bununla beraber Muhammed b. Sehl tamamını koruyamamasına rağmen Kumeyt'in şiiirlerinin büyük bölümünü rivâyet etmiştir. Kumeyt'in ölümünden sonra ise şiiirleri büyük ölçüde dağılmış ve bir bölümü de kaybolmuştur. Bazı Benî Esed ravileri asabiyet bağı sebebiyle onun şiiirlerini muhafaza etmeyi başarmışlardır. Bununla beraber çoğu râvî siyasi riskler sebebiyle onun şiiirlerini rivayet etmekten kaçındılar. Böylece gizli bir şekilde korunan şiiirleri, içinde Benî Umeyye'i öven kasidelerin de varlığından dolayı Abbasîlerin başa geçtiği ikinci asırda da ortaya çıkma fırsatı bulamamıştır.

Üçüncü asırda siyasetle ilgili olmayan bir takım şiiirleri açıktan rivâyet edilmeye başlanmış, Abbasi otoritesinin zayıfladığı dördüncü asırla birlikte artık şiiirlerinin çoğu ortaya çıkmıştı. Onun şiiirlerini en fazla gün yüzüne çıkaranlar ise Câhız ve İbn-i Kuteybe iken, Emevîler hakkındaki medih şiiirlerini ortaya çıkırsaran ise Ebû Ferec el-İsfahânî olmuştur.

Muhammed b. Sehl, Kumeyt'in muasırı olan râvisidir. Sonrasında Benî Esed râvileri tarafından toplanan şiiirleri Kûfeliler arasında aktarılmaya devam etmiştir. Kumeyt'in şiiirlerinin yerelden geniş kesimlere ulaşmasını sağlayan ise Ebû Künâse(h.ö. 217) olmuştur.

Benî Esed'ten rivayet eden üç önemli isim ise; Cezzâ, Ebu'l- Musul ve Ebu Sadaka'dır. Hepsi Benî Esed kabilesine mensup olup Kumeyt'in şiiiri onlardan alınmıştır.¹⁰¹

“Kumeyt'in Kur'an'dan Serikâtı” adlı bir kitap yazan İbn-i Künâse, aynı dönemde yaşadığı, Alevîleri sevmeyen ve Emevî ve Abbasî yönetimleriyle iyi

¹⁰¹ Nedîm, *el-Fihrist*, 111.

ilişkiler içinde olan Esmâî(h.ö.216)'nin düşmanlığında çekindiği için Hâşimiyyat'ı ortaya çıkaramamıştı. Daha sonraları Alevî taraftarı olan İbn-i Sikkît, Hâşimiyyat'ı toparlamayı başarmıştır. Alevî eğilimi sebebiyle öldürüldüğü düşünülen İbn-i Sikkît, Hâşimiyyat'ı hocası Nasran'dan rivayet ettiğini söylemiştir. Nasran “Kumeyt'in şiirini Ebû Hafs Ömer b. Bekir'den aldım.”¹⁰² demiştir.

Üçüncü asrın sonlarında Kumeyt'in şiirleri Sükkerî(h.ö. 275) tarafından toplanmaya çalışılmıştır. Fihrist'te ki rivayette: “Sükkerî Kumeyt'in şiiri üzerinde çalıştı.”¹⁰³ denmiştir. Sükkerî, İbn-i Sikkît'in rivayetlerini de çalışmalarına eklemiştir.

Kumeyt'in şiirleri ve Hâşimiyyat'ı, kitap satışlarındaki rekabet sebebi ile tekrar dağılmaya ve kaybolmaya yüz tutmuştu. Ebu Abdullah es-Sukûnî ensâb ilmine faidesinden ötürü Kumeyt'in şiirlerini tekrar topladı. Mu'cem'u-l Büldân adlı eserde geçen rivayete göre İbn-i Abedet'i-n Nesâb şöyle söylemiştir: “*Kumeyt Nizâriyyât'ı yazıncaya kadar Ensâb ilmi ve Arapların ensâbı gereği gibi bilinmemekteydi. Ben onun şiirini okudum ve Arap'ı ve Eyyâmını ondan daha iyi bilen kimse görmedim.*” Bunun üzerine Ebû Abdullah es-Sukûnî: “Ben bu sözü işitince Kumeyt'in şiirlerini topladım. Eyyâm-ı Arabî (Arap tarihi) tasnif etmemde bana çok yardımı dokundu.”¹⁰⁴ demiştir. Hâşimiyyat'ı diğer şiirlerinden ayırarak ona bu ismi veren kişi Ebû Riyâş el-Kaysî olmuştur. Hâşimiyyat'a yazmış olduğu kısa şerhi daha sonra ki dönemlerde Hâşimiyyata yapılan şerhlere esas teşkil etmiştir. Hicri dördüncü asırda Kumeyt'in şiirleri artık tek bir divanda toplanabilmiştir. Aynı zaman diliminde şiirlerinin Irak dışında İran içlerinde de varlığına rastlanmaktadır. İbn-i Miskeveyh'in aktardığına göre “Ebu'l-Hasen Ali b. Kâsım anlattığına göre: *Ben İbn-i Ebi'l-Kasım'a eskilerin garib şiirlerden rivayet ederdim. Baş hoca onu gördüğü zaman şiir okumasını istetince bu şiirlerden okurdu. Bir gün Kumeyt'in şiirine rastladım, gerçekten çok uzundu. Ondandır üç garib kaside aldım.*”¹⁰⁵ Bu rivayet Kumeyt'in şiirinin İran'a ulaşmasına delil olarak gösterilmiştir.

Hicri dördüncü asırda şiirlerinin Endülüs'te İbn-i Abdi Rabbih tarafından, Kuzey Afrika'da İbn-i Raşîk tarafından misâl ve delil olarak kullanılması, divanının bir nüshasının bölgeye ulaştığının göstermektedir. Hicri yedinci asırda Kuzey Irak'ta

¹⁰² Nedîm, *el-Fihrist*, 231.

¹⁰³ Nedîm, *el-Fihrist*, 231.

¹⁰⁴ Ebû Abdullah Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ'*, thk. İhsan Abbâs, (Beyrut: Dâr'ü-l Ğarb'i-l İslâmî, 1993), 1: 8.

¹⁰⁵ Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb b. Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem ve te'âkübü'l-himem*, thk. Amed Rûz, (Kâhire: 1914), 2: 275.

yaşayan İbn'i-l Müstevfâ(h.ö.637), Kumeyt'in divanından bahsetmiş ve bir şiir için: “*Onu Kumeyt'in divanında görmedim.*”¹⁰⁶ şeklindeki ifadesinden divana ulaştığını anlaşılmaktadır. Aynı dönemde es-Sağânî(h.ö.650), Bağdat'ta bulunduğu bir zamanda “*Onu Kumeyt'in şiirinde bulamadım.*”¹⁰⁷ ifadesi Bağdat'ta da bir nüshanın olduğunu göstermektedir. Dokuzuncu asırda genellikle Halep ve Kahire arasında yaşayan Aynî(855)'de el-Makâdi'n-Nahviyye'nin kaynakları arasında Kumeyt'in divanını¹⁰⁸ zikretmektedir.

Kumeyt'in şiiri önemli olayların ve çatışmaların olduğu bir zaman diliminde yazılmış olması hasebiyle tarihi ehemmiyete sahiptir. Yalnız şu var ki Kumeyt'in şiirinde bütün çatışma taraflarının tepkisini çekecek şiirler mevcuttur. Mesela Hâşimiyyatı'ı Emevîleri kızdırmış, Emevîleri övmesi ise bazı Alevîlerin tepkisini çekmiştir. Diğer taraftan Yemenlileri hicvettiği için onların da hedefi olmuştur. Nitekim ölümü de Yemenlilerin elinden gerçekleşmiştir. Bu sebepten ötürü de şiirleri hak ettiği değeri ve itinayı görememiştir.

Kumeyt'in şiirleri ölümünden sonra dağılan bir kısmı da kaybolan divanın içinde farklı farklı bölümlerde geçen bazı şiirlerin aynı şiirin parçaları olduğu zannedilmektedir.

Divanı ilk olarak Mektebe-i Endelüs yayınevinden m.1969 yılında Bağdat'ta Dâvud Sellûm tahkikiyle basılmıştır. Aynı kitabı 1997 senesinde Beyrut'ta Alemü'l-kütüb yayın evi tarafından tekrar basılmıştır. Ayrıca Kathrin Müller, divanı Kritische Untersuchungen zum Diwan des Kumait b. Zaid adıyla neşretmiştir (Freiburg 1979)¹⁰⁹. En yenisi ise Dr. Muhammed Nebîl'in cem' ve tahkîk'i ile hazırlanan Dâr'u-Sâdır yayın evi tarafından 2000 senesinde basılan Dîvân'ü-l Kumeyt b. Zeyd el-Esedî baskısıdır.

Kumeyt'in şiirleri ölümünden sonra dağılmasına rağmen kabilesinin râvileri tarafından gizli bir şekilde muhafaza edilebilmiş. şu var ki siyasi sebeplerden ötürü hepsini ortaya çıkması uzun bir zaman almıştır.

¹⁰⁶ Eb'ü-l Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberrid, *el-Muktadab*, thk. Muhammed Abdülhâlik Udayma, (Kâhire: 1965), 2: 349.

¹⁰⁷ Ebü'l Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, nşr. Abdüsettar Ahmed Ferrâc, (Küveyt: 1965), 6: 83.

¹⁰⁸ Bağdâdî, *Hizânet'u-l Edeb*, 4: 597.

¹⁰⁹ Rahmi ER, “Kumeyt el-Esedî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 551-552.

Şiirleri hakkında sayı belirten ilk kişi Eġânî sahibi İsfahânî sayılarını 5289 beyt¹¹⁰ olarak tespit etmiştir. Sekizinci asırda Erbilî(h.ö.717)'de¹¹¹ şiirlerinin sayısını Eġânî'de ki ile aynı şekilde zikretmiştir. Suyûtî(h.ö.911) şiirleri hakkında “Beş binden fazla”¹¹² ifadesini kullanmıştır. el-Hâc Halîfe(h.ö.1067) Uyûn'ü-t Tevârîh adlı eserinde İbn-i Şâkir el-Kutubî'nin “Beş bin kasideden fazla” dediğini rivayet etmiştir.¹¹³

¹¹⁰ İsfahânî, *Eġânî*, 16: 359.

¹¹¹ Abdurrahman Sunbut Kanîytû el-Erbilî, *Hulâsat'u-z Zeheb'i-l Mesbûk*, thk. Mekkî es-Seyyid Câsim, (Baġdat: Mektebet'u-l Müsennâ, 1964), 46.

¹¹² Suyûtî, *Şerh-ü Şevâhidi'l-Muġni*, 37.

¹¹³ Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebî, *Keşf'ü-z Zünûn*, (Baġdat: Mektebet'ü-l Müsennâ, 1941), 1: 808.

İKİNCİ BÖLÜM

KUMEYT'İN ŞİİRİNİN İNCELENMESİ

2.1. KUMEYT'İN ŞİİRİ VE ÖZELLİKLERİ

2.1.2. Kumeyt'in Şiirine Genel Bakış

Kumeyt Arap dilinin istiḥâdı bakımından önemli bir dönemde yaşadı. Onun şiirleri tarihî bakımdan önemli belge niteliği taşımaktadır. En önemli şiirleri ise Hâşimiyyat olarak bilinen kasideleridir. Bu kasideler h.339 senesinde vefat eden Ebu Riyâş Ahmed b. İbrahim el-Kaysî tarafından şerh edilmiştir.¹¹⁴ Hâşimiyyat'ının dışında Nizârîler'le Yemenîler arasındaki kabile rekabetini anlatan Müzehhebe adlı şiirleri mevcuttur. Melhame isimli şiirleri ise daha çok hayatının son dönemlerinde yazmış olduğu şiirleri kapsamaktadır.

Kumeyt'in şiirleri hem Arap dilinin tarihi bakımından hem de Arap-İslâm medeniyeti bakımından önemli bir evredir. Onun şiirleri Arap dilinin garip ve fasîh kelimelerini istimali bakımından ve İslâmın gelmesiyle yeni anlamlar kazanmış olan kelimeleri, Hz. Peygamberi ve Ehl-i beyti övmek için kullanım biçimi bakımından dilsel belgeler olma özelliği taşımaktadır. Özellikle Hâşimiyyat'ı Arap dilinde yeni bir anlatım biçimi olarak görülmektedir. Bu yeni anlatım biçimi duygusal bir anlatım şeklinden daha çok aklî ve fikrî planda bir ifade ediş tarzıdır. Kumeyt'in şiirinde karşımıza tartışma, delil getirme, ikna çabası, inandığı fikirleri sonuna kadar savunma gibi aklî çabalar çıkmaktadır. Hâşimiyyat'ında olaylar karşısında hak bildiği görüşün azimli bir şekilde üstünde durmuş ve muhatabına ısrarlı bir şekilde tekrar etmekten geri durmamıştır. Onun şiiri derin fikrî yapısı ve duygularını dürüstçe ifade etmesi bakımından öne çıkar. O inandıkları doğrultusunda duygularını en güzel biçimde dile getirmiştir. Şiirindeki tekrarlar ise inandığı hususlardaki samimiyetine delalet etmekle beraber görüşlerini muhatabına empoze etme gayretinin neticesidir.¹¹⁵

¹¹⁴ Ebû Riyâş el-Kaysî, *Şerhu Hâşimiyyati'l-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, thk. Davud Sellûm ve Nuri Hammudî el-Kaysî, (Beyrut: 1986).

¹¹⁵ Şeymâ Muhammed Ubeyd, *el-Hukûl'ü-d Delâliyye fi Şi'r'i-l Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, (Yüksek Lisans Tezi, Câmia't-ü Bağdât, Külliyyet'ü-t Terbiye li'l-Benât, 2002), 19.

Emevî asrı, kabileler arası hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuştur. Emevîlerin hâkimiyeti ele geçirmesiyle birlikte diğer gruplar olan şîiler, Abbasîler, Yemenliler ve benzerleri kendi hukuklarının çiğnendiğini düşünmüşlerdir. İşte Kumeyt böyle bir ortamda kendini bulmuş ve içinde yaşadığı siyasi ortam Kumeyt'in hem şahsiyetine hem de şiirine etki etmiştir. Haşimiyyatını da yazmaya iten ana sebep bu siyasi ortamdır.

Kumeyt şiirleriyle siyasi bir devrime ortam hazırlamaya çalışmıştır. Onun Benî Umeyye hakkında medih, fahr, resâ' temalı birçok şiiri de vardır. Divanını okuyan kimse Halife Abdülmelik ve çocukları hakkında birçok şiire rast gelecektir. ¹¹⁶ Kumeyt güçlü bir şair olmasıyla birlikte kimilerine göre şairlerin büyüklerinden sayılmaz. Kumeyt döneminde ki şairler gibi bâdiye ve çöl tasviri ile de meşgul olmuştur. Bu şiirlerinde vahşi hayvanlar, deve, inek, at, kurt, kılıç ve mızrak tasvirleri vardır. Kendi kabilesi olan Esed kabilesini ve Mudarı övmüş, Benî Esed'in diğer arap kabilelerine hâkim oluşunu anlatmıştır. Gazel türünde de oldukça çok şiir söylemiştir. Cahiliyye ve İslam dönemi Arap şiirlerinde adet olduğu üzere asıl maksada gelmeden önce söylenen "Metâliü's-şîir" denilen şiire giriş tekniğini o da kullanmıştır.¹¹⁷

2.1.3. Kümeyt'in Şiirinin Konumu ve Derecesi

Edebiyatçılar Kumeyt'in şiirinin edebî seviyesi hakkında farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Bir kısmı onun şiirlerinde edebî hataların bulunduğunu ve dolayısı ile kayda bir ehemmiyete haiz olmadığı söylerken diğer bir kısım onu oldukça yüceltmiş hatta gelmiş geçmiş en iyi şair olduğunu söyleyenler bile olmuştur.

Kudemâ'nın Kumeyt'in edebî seviyesi hakkındaki görüşleri:

Kendinden önce yaşamış âlimleri sorgulamaksızın taklit etme eğiliminden kurtularak yapılan rivayetleri derinlemesine analiz etme hususunda müstakil bir tavır takınmak ilk dönem Arap ve İslâm kültüründe az rastlanılan bir hususdur. Yapılan bir rivayet ilk başta zahir bir makbuliyet kazanmışsa zamanla bu rivayetin hızlı bir şekilde kitaplarda kendine yer bulduğunu görmekteyiz.

¹¹⁶ İsfahânî, *Eğânî*, 17: 20.

¹¹⁷ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 10.

Bazıları Kumeyt'in Hz. Peygamber'i medih ve mersiyyelerinde başarısız olduğuna kani olmuştur. İlk olarak bu fikri ortaya atan, yayan ve bu hususu iki kitabında dile getiren kişi Câhız'dır(ö.h.255).

Kitab'u-l Hayavân'ın da Kumeyt'in Hz. Peygamber'i övdüğü için insanların onu kınadığını söylemesini güçlü bir şekilde tenkit etmiş ve şöyle demiştir:

“Hatalı medih ifadeleri yönünden Kumeyt'in Hz. Peygamberi medih şiirlerinden daha güzelini görmedim. Şayet bu üslupla Benî Ümeyye'yi övseydi bir kısım Benî Hâşim onu kınayabilirdi. Şayet Benî Hâşim'i övseydi bir kısım Benî Ümeyye onu kınayabilirdi. Şayet bu üslupla Ebû Bilâl-i Hâricî'yi övseydi tüm insanlar onu kınayabilirdi. Şayet Amr b. Ubeyd'i övseydi muhalifleri onu kınayabilirdi. Şayet Mühelleb'i övseydi ashab'ı-l ahnef onu kınayabilirdi.

Hz. Peygamber'i övmesine gelince kim Hz. Peygamber'e olan bir medhe karşı çıkabilir ki!”¹¹⁸

Câhız, Kumeyt'e karşı olan bu tutumunu el-Beyân ve't-Tebyîn isimli kitabında da sürdürmüştür.¹¹⁹

Câhız'ın Kumeyt'in şiirine karşı bu bakış açısı zamanla edebiyat alanında yaygınlaşmış ve alanla ilgili kitaplarda kendine yer bulmuştur. Erken dönemlerde Câhız'ın bu yaklaşımına ilk itiraz İbn-i Kuteybe'den gelmiştir.¹²⁰ Fakat bu çıkış Câhız'ın düşüncesinin yaygınlaşmasına engel olamamıştır. Âmidî (h.370) de Câhız'ın fikrine katılanlardandır.¹²¹ Câhız'ın bu görüşünün yaygınlaşmasında ana sebep onun bu görüşünde ki delillerin sağlamlığından ziyade Câhız'ın alanda ki ağırlığıdır. Bundan dolayı bu görüş derin bir analiz yapılmadan genel kabul görmüştür. el-Eşbâh ve'n-Nezâir eseri sahibi de(h.370/h.390) Kumeyt'in üslubunu eleştirenler arasındadır.¹²² Merzubânî(h.384) el-Muveşşah adlı kitabında Kumeyt'i

¹¹⁸ Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb Câhız, *el-Hayavân*, thk. Abdüsselam Muhammed Harûn, (Kâhire: 1945), 5: 170-171.

¹¹⁹ Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Abdüsselam Muhammed Harûn, (Kâhire: 1948), 2: 239.

¹²⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vil'u-Müşkili'l-Kur'an*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakar, (Kâhire: 1954), 210.

¹²¹ Ebû'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr el-Âmidî, *el-Müvâzene beyne Şi'r'i- Ebî Temmâm ve'l Buhterî*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakar, (Kâhire: 1961), 1:48.

¹²² Ebû Bekir Muhammed b. Haşim- Ebû Osman Saîd b. Hâşim, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî Eş'âr'i-l Mütakaddimîn ve'l Câhiliyye ve'l Muhadramîn*, thk. Muhammed Yusuf, (Kâhire: 1958), 2: 213.

eleştiren kudemâdan biri olmuştur.¹²³

İbn-i Kuteybe'den sonra Kumeyt'i savunan diğer bir isim eş-Şerif el-Murtazâ'dır. Câhız'ın sözlerine reddiye yapmış, İbn-i Kuteybe'nin fikrinin yaygınlaşması için çalışmıştır. Eş-Şerif el-Murtaza Kumeyt'in üslubunu şu sözlerle savunmuştur:

“ Her ne kadar Kumeyt şiirlerinde Ehl-i beytin düşmanlarıyla laf dalaşı, tartışma ve kınama gibi şeylere girişse de onun asıl maksadı insanları Ehl-i beyte yardıma teşvik, onların yanında olma ve ehl-i beyt sevgisine yöneltmedir.”¹²⁴

İbn-i Reşik her iki tarafın görüşlerini de tarafsız bir şekilde ele alarak zikretmiştir.¹²⁵

Câhız'ın Kumeyt'in medih ve mersiyye şiirleri hakkındaki eleştirileri değerlendirildiğinde Hz. Peygamber hakkında ki medh üslubunu Arap edebiyatında yaygın olan krallar, emirler, komutanlar ve zenginler için yazılmış olan şiirlerle kıyaslaması doğru bir yaklaşım olarak gözükmemektedir. Kumeyt'in Hz. Peygamber için yazmış olduğu şiirlerin diğer naat örnekleriyle kıyaslanması daha doğru bir yaklaşımdır. Bu açıdan bakıldığında Kumeyt'e getirilen eleştiriler haklı bir değerlendirme olarak gözükmemektedir.

Merzubânî, el-Muvahhaş'ta Esmâ'nin Kumeyt hakkında ki görüşlerini ifade eden rivayetlere yer vermiş, İbn-i Dureyd'den rivayet ettiğine göre; İbn-i Düreyd, Ebû Hatem'den O da Esmâ haber verdiğiğine göre Esmâ: “Kumeyt b. Zeyd Müvelled olduğu için hüccet değildir. Tırimmâh'ın durumu da aynıdır.” demiştir.

Enbârî'nin rivayetine göre ise Esmâ: “ Kumeyt Kûfe ehliendir, garîbi öğrenmiştir, şiir rivayet etmiştir, muallemdir(tahsil görmüş), çöl ehli gibi olamaz.” demiştir.

Ebu Bekir el-Cürcânî'den gelen rivayete göre ise Esmâ: “ Kumeyt nahiv biliyordu, dolayısıyla hüccet olamaz. Tırimmâh'da böyledir. Duydukları ama

¹²³ Ebû Ubeydullah Muhammed b. İmrân b. Musa el-Merzubânî, *el-Muveşşah; Meâhizu'l-Ulemâ alâ's-Şuarâ*, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, (Beirut, Dâr'ü-l Kütüb'ü-l İlmiyye, 1995), 311.

¹²⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. el-Abbâs b. Muhammed b. ebî Muhammed Yahyâ b. el-Mübârek el-Yezîdî, *el-Emâlî'l-Yezîdî*, (Haydâr Âbad: 1938), 4: 254.

¹²⁵ Ebû Ali el-Hasen b. Reşik el-Kayrevî, *el-Umde fi Mehâsini's- Şi'ri ve Âdâbihî*, (Kâhire: 1934), 2: 135, 145.

anlamadıkları şeyleri söylerlerdi.” demiştir. Müfaddal da Esmâî'nin görüşüne katılarak Kumeyt'e şiir hususunda itimat edilemeyeceğini söylemiş ve “Bana onun şiirinden manası garîb gelen bir şey oku sana onun karşılığını Arap şiirlerinden getireyim.”¹²⁶demiştir.

İbn-i Kunase'nin rivayet ettiğine göre: “ Nuseyb (Zu'r-Rumme) ve Kumeyt bir gün hamamda otururlarken. Kumeyt onun eliyle birşeyler saydığını gördü ve ona neyi sayıyorsun diye sordu. O da cevaben şiirlerinde ki yanlışlıkları dedi ve ardından şu şiiri okudu:

أَمْ هَلْ ظَعَائِنُ بِالْعَلْيَاءِ نَافِعَةٌ وَإِنْ تَكَامَلَ فِيهَا الْأُنْسُ وَالشَّنْبُ

Acaba yukarda duran kadınlardan bir fayda var mı? Onlar da ünsiyet ve koyu kırmızılık tam olsada.

Nuseyb ona “الشَّنْبُ” kelimesinin “الأُنْسُ” kelimesi ile kullanımının doğru olmadığını, bunu diğer bir şaiirin dediği gibi söylemesi gerektiğini dile getirdi.

لمياء في شفيتها حوّة لعسُ وفي اللثات وفي أنيابها شنب

Onların dudaklarda, diş etlerinde ve dişlerinde canlılık ve koyu kırmızılıktan doğan güzellik tamdır

Daha sonra şu şiiri okuyarak:

إذا ما الهجارس غنينها يجاوبن بالفلوات الوبارا

Güvercinler onlara şarkı söylerse kurak çöllerde onlara cevap verirler.

“الوبارا” kelimesinin “فلوات” kelimesi ile kullanılmayacağını dile getirdi.

كأن الغظامط من غلبها أراجيز أسلم تمجو غفارا¹²⁷

Bu tencerelerin kaynaması Ben'i Eslem'in Ben'i Gaffâr kabilesine yapmış olduğu hiciv şiirlerine benziyor.

Son olarakta Kumeyt'in okuduğu yukarda ki şiirde bahsedildiği gibi Benî

¹²⁶ Merzubânî, *el-Muveşşah*, 303.

¹²⁷ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 159.

Eslem'in zikri geçen kabileye hiciv yapmadığını bu nedenle benzetmesinin yanlış olduğunu söyledi. Bunun üzerine Kumeyt yanlış yaptığını anlayarak başını önüne eğdi ve bir şey söylemedi.”¹²⁸

Beşşar da Kumeyt'i tenkit edenler arasındadır. Beşşar: “*Kumeyt şair değildir.*” dediğinde, ona “ Bu şiiri yazan nasıl şair olmaz.” denildi.

انصف امرىء من نصف حي يسبي لعمرى لقد لاقيت خطباً من الخطب

هنيئاً لكلب أن كلباً يسبي وإني لم أردد جواباً على كلب

لقد بلغت كلب بسبي خطوبة كفتها قديمات الفضائح والوصب¹²⁹

Kenar mahallenin düşük adamı bana hakaret ediyor. Hayatıma yemin olsun ki odunlardan bir odunla karşılaştım.

Kelb kabilesine mübarek olsun köpeklerden biri bana hakaret ediyor, halbuki ben köpeğe cevap vermem.

Bu köpek bana hakaret ederek bir makam kazandı ve bu makam yaşayacağı utançları ve rahatsızlıkları engelledi.

Beşşâr dedi ki: “*Bu senin aldanmandan başka bir şey değildir. Bir adam otuz sene boyunca kötü konuşursa, bir kere güzel söyledi diye mabkûl olmaz.*”¹³⁰

Kumeyt'in edebî seviyesi hakkında olumlu görüş beyan edenler:

Muaz Herrâ'ya insanların en şairi kimdir diye sorulduğunda: “ *Câhiliyyeden İmrüülkays, Züheyr, Abîd b. Ebras, müslümanlardan Ferazdak, Cerîr, Ahtal.*” demiş, O'na “ *Ey Ebâ Muhammed! Biz senin Kumeyt'i zikrettiğini göremedik.*” denilince O: “ *Kumeyt öncekilerin ve sonrakilerin en şairidir.*” demiştir. Ebû İkrime ed-Dabbî demiştir ki: “*Şayet Kumeyt'in şiiri olmasa lügat için tercüman, beyan için lisan bulunmayacaktı.*” Bazı âlimler de Kumeyt için : “*Kumeyt'te başka şairlerde bulunmaya bir takım hasletler vardır. Bunlar; Benî Esed'in hatîbi, Şianın fakîhi, Ku'ân'ın hâfızı, güzel hat sahibi, nesep âlimi ve münazara ustası olmasıdır.*”¹³¹

¹²⁸ İsfahânî, *Eğânî*, 17: 26.

¹²⁹ Nebîl Tarîfi, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 88.

¹³⁰ Merzubânî, *el-Muveşşah*, 306-307.

¹³¹ Bağdadî, *Hizânetu'l-Edeb*, 1: 144.

demişlerdir.

Suyûtî onun hakkında: “ *Kumeyt b. Zeyd zamanın şairiydi. Ferazdak’tan ve Ebû Ca’fer el-Bâkır’dan rivayetler nakletmiştir. Vâlibe b. Hucâb, Ebân b. Sa’leb de ondan rivayetler yapmışlardır.*” demiş ve Ebû Ubeyde’nin: “*Eğer Benî Esed kabilesinde Kumeyt’ten başkası olmasaydı da fakîh onlara olarak yeterdi.*”¹³² sözünü nakletmiştir.

İbn-i Dureyd Kumeyt’in ince manaları seçebilme kabiliyyetini anlatma sadedinde demiştir ki:

فلا أعني بذلك أسفليكم ولكني أريد به الذوينا

Bu sözle sizin aşağılık olanınızı değil bereket sahibi olanınızı kastettim.

Kumeyt bu sözünde “Mulûk” yerine “الذوينا” tabirini kullanarak kendi kabilesine işaret etmiştir.¹³³

Yahya b. Ali, Ebu Hiffân’dan rivayet ettiğine göre Ebu Hiffân demiştir ki: “*Kıskançlar ve onlara çokça dua etme hakkında en güzel dört şiir vardır. Birincisi Kumeyt’ aittir.*”¹³⁴

إن يحسدوني فإني لا الوهمم قبلي من الناس اهل الفضل قد حسدوا

فدام بي وهم مالي وماهمم ومات أكثرنا غيظا بما يجد

أنا الذي يحسدوني في حلوقهم لا أرتقي صدرا منها ولا أود

لا ينقص الله حسادي فإهمم أسر عندي من اللآتي له الودد¹³⁵

Beni haset edenleri kınamıyorum. Çünkü benden önce ki fazilet sahipleride haset edildi.

Bende olan bende, onlarda olan onlarda devam ettiği müddetçe birçoğumuz sinirinden öldü gitti.

¹³² Suyûtî, *Şerh-ü Şevâhidi'l-Muğni*, 371.

¹³³ Celâleddin Abdürrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-Mezher fî ulûmu'l-Luga ve Envâihâ*, thk. Ali Muhammed el-Beccâvî v.dğr., (Beyrut: Mektebet'ü-l Asriyye, 1976), 1: 69.

¹³⁴ Mürtezâ, *Emâli'l-Murtazâ*, 1: 414.

¹³⁵ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 403.

Ben her zaman onların dillerindeyim ne aşağı nede yukarı çıkmam.

Allah hasetçilerimi azaltmasın onlar benim için kendisinde büyük mücevher olan incilerden daha kıymetlidir.

Esmâî'ye “Birini tehdit ettiğinde أبرد (şimşek gibi çakmak) tabirini mi , أردد (gök gürlemesi) tabirini mi kullanırsın?” denildiğinde: “Hayır! Ya şimşegi görürüm ya da gök gürlemesini duyarım(yani bu iki fiili bir arada kullanmam, birini tek başına kullanırım)” dediğinde. O’na Kumeyt’in şu şiiri söylenmiş:

أبرد وأردد يا يزي د فما وعيدك لي يضائر¹³⁶

Ey yezid istersen şimşek gibi çak istersen gök gibi gürle senin tehditlerin bana zarar veremez.

Esmâî: cevap olarak: “Kumeyt Cürmükânîdir¹³⁷. Musul ehliindedir. Hüccet değildir.”¹³⁸ şeklinde cevap vermiştir.

Şîi çevrelerce Hz. Ali’ye nisbet edilen Nehcü’l-Belâğa adlı kitabın şerhinde geçtiğine göre, Hz. Ali “أبرد” ve “أردد” fiillerini bir arada kullanmıştır. Hz. Ali’nin bu kullanışı Esmâî’nin görüşünün isabetli olmadığını göstermektedir.¹³⁹ İsfahânî Hz. Ali’nin bu isti’mâlinin Esmâî’nin aleyhine bir delil olduğunu söylemiştir.¹⁴⁰

Rivayet edildiğine göre Kumeyt şöyle demiştir: “ Bu kasidemde yapmış olduğum at tasviri ile cahiliyye ve islam döneminde kimsenin yapmadığı bir tasvir yaptım. Onların önüne geçtim.”

يبحت الترب عن كواسره في المشرب لا يحشم السقاة الصغيرا¹⁴¹

Su için toprağı toynakları ile eşeliyor şu var ki onu küçük su göletleri doyurmayacaktır.

¹³⁶ Nebîl Tarîfî, *Dîvân ’u-l Kumeyt b. Zeyd*, 132.

¹³⁷ İslamın ilk dönemlerinde Musul şehrine yerleşen bir acem(arap olmayan) bir kavimdir. Mucemmu’l-Lugati’l-Arabiyye, “Cürmükânî”, el-Mu’cem’u-l Vasît, (Kâhire: Mektebet’ş-Şurûku’d-Duvelî, 1425/2004), 1: 111.

¹³⁸ Ebû Ali el-Kâlî, *el-Emâlî; Şüzûr’l-Emâlî*, (Kâhire: Dâr’ü-l Kutub’u-l Mısriyye, 1926), 1: 96.

¹³⁹ Emîn, *E’yânü’ş-Şîa*, 43: 159.

¹⁴⁰ İsfahânî, *Eğânî*, 15: 116.

¹⁴¹ İsfahânî, *Eğânî*, 15: 116.

Kuleynî'den Ravda'ü-l Kâfî'de Yunus b. Ya'kub'un tarîkiyla rivayet edildiğine göre demiştir ki: “Kumeyt, Ebû Abdullah Ca'fer es-Sâdik'a bir şiir okudu:

أخلص الله لي هواي فما أغرق نزعاً ولا تطيش سهامى¹⁴²

Allah size olan sevgimi samimi kılın yayım çekilmesin okum hedefinden şaşmasın.

Ca'fer es-Sâdik: “(فما اغرق نزعاً) deme, (فقد اغرق نزعاً ولا تطيش سهامى) “yayım çekilsin okum hedefini bulsun” şeklinde söyle.” demiştir.¹⁴³

Kumeyt' yapılan eleştirilere çeşitli şekillerde cevap verilmektedir. Mufaddal'ın Kumeyt'e yapmış olduğu şiirlerinin eskilerin şiirleri ile benzerlik göstermesi eleştiri yersiz gözükmemektedir. Çünkü bütün şairler kendilerinden önce ki şiir kalıplarını ve ifade tarzlarını öğrenerek şair olmuşlar, daha sonra da kendi üslup ve tarzlarını oluşturabilmişlerdir. Her şiirin daha önce hiç kullanılmamış lafız ve manalarla gelmesini beklemek gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şeydir. Daha önce yazılmış divanların ve şiirlerin tamamı incelense sonradan gelenlerin kendilerinden öncekilere çok miktarda öykündüğü görülecektir.

Kumeyt'in çöl ehli olmayışı konusunda ise O bunu zaten kendisi Zu'r-Rumme'ye ifade etmiştir. Birçok manaları ondan aldığını söylemiştir. Zu'r-Rumme de onun vasf etmekte ki yeteneğini şu sözlerle belirtmiştir: “*Sen bir şeyi vasf ettiğin zaman onu tam olarak betimleyemiyorsun fakat yaptığın vasf uzak(alakasız) da olmuyor, yaklaşıyorsun.*”

Kumeyt'in vafında kusurların bulunmasının sebebi, O'nun vasf ettiği şeyleri bizzat görmemiş olmasıdır. Betimlemelerini kendisine anlatılanlar üzerinden yapmaktadır. Zu'r-Rumme ise vasf ettiği şeyleri kendisi bizzat görmüştür.¹⁴⁴

Nasîb (Zu'r-Rumme), Kumeyt'in okuduğu şu şiirlerini eleştirmiştir.

إذا ما الهجارس غنينها تجاوبن بالفلوات الوبارا

¹⁴² Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 508.

¹⁴³ Emîn, es-Seyyid Muhsin, *E'yânu 'ş-Şîa*, 43: 159.

¹⁴⁴ Atvî, el-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî, 239.

Güvercinler onlara şarkı söylerse, kurak çöllerde onlara cevap verirler.

Bu tencerelerin kaynaması Ben'i Eslem'in Ben'i Gaffar kabilesine yapmış olduğu hiciv şiirlerine benziyor.

Kumeyt ise yapılan itiraza cevap verememiştir. Burada ilzam olmasının sebebi vasf kabiliyetinin yetersizliği değil çöl manzaralarını bizzat görmemiş olmasına bağlanmaktadır.

Yusuf Huleyf gibi bazı dilciler ise Kumeyt'in bu hatalarının çöl manzaraları hakkında ki bilgisinin az olmasından değil bedevî üsluba aşına olmayışından kaynaklandığını söylemişlerdir.¹⁴⁶

Kumeyt'e yapılan eleştiriler genel olarak incelendiğinde sahra tasvirleri dışında şiirleri takdirle karşılanmış, bazı nahivciler tarafından delil olarak kabul edilmiş, yaşadığı devirde edebiyat ve siyaset alanına damga vurmuştur. O'nun şiirlerini tenkit edenlerin, çoğu zaman itikadi ve siyasi saiklerle hareket edebildiği görülmüştür. Şiirleri geleneksel şiirlerden farklı olarak sadece dinleyicilerin duygularına hitap ederek onların beğenisi kazanmak için değil itikadi ve siyasi görüşlerini empoze etme maksadıyla yazılmıştır. Dil bilginlerinin çoğunluğu onun şairliğini takdir etmiştir. Sahra manzaraları tasvirlerine gelince Kumeyt bu manzaraları bizzat görmemiş, bedevîler içinde kalıp onların üsluplarına aşına olma fırsatı bulamamıştır. Bu manzaraları genel olarak iki büyükannesinden elde ettiği bilgiler doğrultusunda tasvir etmiştir. Dinleyenin gören gibi olamayacağı gerçeğine binaen Kumeyt'in bu alanda ki kusurları şairliğine zarar vermeyeceği düşünülmektedir.

2.1.4. Üslup ve Dil

Kumeyt'in itikadi ve siyasi tutumu hususunda ikiye bölünen araştırmacılar şiir üslubunu tanımlama hususunda da aynı görüş ayrılığını sürdürmüşlerdir.

Uzmanların bir kısmı onun bildiğimiz manada bir şair olmadığını daha çok şiir üslubu ile konuşan bir hatip ve kadı olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşe sahip

¹⁴⁵ Nebîl Tarîfi, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 159.

¹⁴⁶ Yusuf Huleyf, *Hayât 'u-ş Şi'r fi'l Kûfe*, (Kâhire: Meclis'ü-l a'lâ li's-Sekâfe, 1995), 675.

olanlardan biri olan Câhız şöyle söylemiştir: “ *Kumeyt b. Zeyd el-Esedî hatip şairlerdendir. Künyesi Ebu-l Müstehîl’dir.*”¹⁴⁷ Ferezdak da, Kumeyt’e “*Sen hatipsin.*” demiştir.”¹⁴⁸ “*Kumeyt’in şiirinin rivayet eden Hammâd onu hatip olarak vasf etmiştir.*”¹⁴⁹

Birçok şiirinde nesr usulplarından münazara ve delil getirmeyi kullandığını görülmektedir. Duygulara değinmeksizin bir olgunun doğruluğuna muhatabını ikna etmek için akli burhanlara başvurmaktadır.

Şevki Dayf Hâşimiyyatında ki uslubunun duygulara değinmeksizin muhatabını Hâşimîlerin haklı olduğuna akli deliller getirerek müzarara suretinde olduğunu söylemektedir. Şu var ki bu münazarayı muarızı olmadan tek başına yürütmektedir.¹⁵⁰

Güzel şiir söyleyerek insanların beğenisini kazanma ve maddi gelir elde etmek gibi maksadları olan geleneksel şiir üslubundan farklı olarak o, şiir yeteneğini hitabî ve ihticâcî(delillendirme) bir üslup ile akidesini ve siyasi görüşünü savunmak, insanlar arasında yaymak ve düşmanlarını susturmak için kullanmıştır.

Kumeyt’i eleştiren insanların bir kısmı onun akidevi durumundan dolayı şiirine hak ettiği değeri vermek istememiş ve kıymetini düşürmek istemişlerdir. Dr. Numan el-Kâdî, Kumeyt’in şiirlerini tarafsız bir şekilde araştırdıktan sonra Kumeyt’e haksızlık yapıldığını ve mezhep taassubu ile hareket edildiğini belirttikten sonra onun şiirlerinin Emevî döneminde Benî Hâşim için yazılmış şiirlerin en güzeli olduğunu söylemektedir.¹⁵¹

Şiir söyleyenin maksadı dinleyenleri etkilemek, onları ikna etmek, fesahati ile onları büyülemektir. Şair eğer sözleriyle bu maksadına ulaşabiliyorsa hangi üslubu seçerse seçsin başarılı addedilir. Kumeyt de hitabî ve ihticâcî üslubu ile bu gayelere fazlasıyla ulaştığı görülmektedir.

Kumeyt’in zikredilen hedeflere ulaşabildiğinin örneklerinden biri Halife Hişâm ile aralarında geçen diyalogtur. Daha önceleri hakkında ölüm kararı verdirecek kadar Halifeye ve Emevîlere dil uzatan ve uzun bir kaçak hayatına

¹⁴⁷ Câhız, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, 1: 36-37.

¹⁴⁸ Şerîf Mürtezâ, *Emâli-l Murtezâ*, 1: 44.

¹⁴⁹ Merzûbânî, *el-Muvaşşah*, 196.

¹⁵⁰ Şevki Dayf, *et-Tatavvur ve’t-Tecdîd fi’ş-Şi’ri’l-Emevî*, 277.

¹⁵¹ Nu’man el-Kâdî, *el-Furuk’ü-l İslamiyye fi’ş-Şi’ri’l-Emevî*, (Kâhire: Dâr’ü-l Meârif, 1998), 603.

mecbur kalan Kumeyt, sert yapısı ile bilinen Halife Hişâm'ı ustaca kullandığı üslub ile kendinden razı olacak hatta ödüllendirecek kadar lehine çevirebilmiştir.

Kumeyt'in irticalen (hazırlıksız) olarak söylediği şiirlere Hişâm b. Abdülmelik'in huzurunda söylemiş olduğu şu şiir örnek olarak verilebilir:

فالآن صرت الى أمية والامور الى المصاير¹⁵²

İşte şimdi Ben'i-Ümeyye taraftarı oldum

Zaten işlerin dönüp varacağı kişiler de onlardır.

Duyduğu şiir çok hoşuna giden Hişâm elinde ki asa ile Mesleme'ye işaret ederek: “*Dinle, Dinle!*” demiş. Devamında Kumeyt Hişâm'ın vefat eden oğlu Muaviye'ye mersiye okumak için izin almış ve şu şiiri okumuştur:

سأبكيك للدينا وللدين إني رأيت يدُ المعروف بعدك شلّت

فدامتُ عليك بالسلام تحيةً ملائكةُ الله الكرام وصلّت

فأيّ فتى دين ودينا تلمست بدبر حنيناء المنايا فدلّت

تعطلت الدنيا به بعد موته وكانت لنا حيناً به قد تحلّت¹⁵³

Ben hem dünya hem de din için ağlayacağım

Çünkü senden sonra iyiliğin eli felç olmuş(kesilmiştir.)

Her zaman selamette kalasın ve meleklerin selamı sana ulaşsın.

Debru Hanîne denilen yerde ölümün kendisine geldiği genç hem dünya hem din için nasıl bir gençti.

Dünya onun ölümünden sonra durdu hâlbuki bir dönem burası bizim için süslenmişti.

Çok duygulanan Hişâm, şiddetli bir şekilde ağlamaya başlamıştır. Dinlemeye daha fazla dayanamayan Hişâm görevliye onu susturması için işaret etmiştir.

¹⁵² Nebîl Tarîfi, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 130.

¹⁵³ Nebîl Tarîfi, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 105.

Kumeyt'in yazmış olduğu bu şiirden ancak orada ki insanların ezberlediği kadarı günümüze ulaşmıştır. Kendisine bu şiirden sorulduğunda zaman “*Ondan bir şey ezberlemedim. Sadece o anda irticalen söylediğim bir şeydi.*”¹⁵⁴ demiştir.

Burada Kumeyt'in irticalen ne kadar kolay şiir yazabildiğini anlaşılmaktadır. Bu onun güçlü bir hafızaya ve zekaya sahip olup, değişken şartlara hızlıca uyum sağlayabildiğini göstermektedir. Kumeyt'in hem iyi bir hatip hem de fasih bir şair olduğu yukarıda zikredilen kıssalardan net bir şekilde anlaşılmaktadır.

2.1.5. Gramer Açısından Delil Oluşu

Kumeyt'in şiirlerinin Arap dilinde şevâhidden (kendisinden delil çıkarılmaya layık) sayılıp sayılmayacağı hususunda âlimlerin çoğunlu delil kabul edilebileceğini söylerken, bazıları Kumeyt'in şiirlerinin Arap dili gramer ve edebiyat kuralları için kaynaklık edebilecek seviyede olmadığını söylemişlerdir.

Kumeyt'in şiirinin delil kabul edilmeyeceğini söyleyen ilk kişi el-Esmâî'dir. Fuhûlet'ü-ş Şuarâ kitabında bunu dile getiren Esmâî'nin İslâm şairleri hakkında ki birçok görüşü diğer büyük dil âlimleri tarafından ihtiyatla karşılandığı belirtilmiştir.

Esmâî, Kumeyt hakkında şu değerlendirmede bulunmuştur:

*“Kumeyt müvelled (araplaşmış) olduğundan sözleri dilde delil sayılmaz. Tırimmâh'ın durumuda böyledir. Zu'r-Rimme'ye gelince her ne kadar bir şiiri hariç şiirleri Arap şiirine benzemese de onun sözleri hüccet sayılır çünkü o bedevilerdendir.”*¹⁵⁵, *“Kumeyt hüccet değildir. Çünkü Kûfe ehli dendir, arap dilinin ğarib kelimelerini öğrenmiştir, şiir rivayet etmiştir, muallemeldir (tahsil görmüştür) dolayısıyla bedevi(çöl ehli) gibi olamaz.”*, *“Kumeyt nahiv öğrenmiştir ve hüccet sayılmaz.”*¹⁵⁶

Daha sonraları bu fikrin yaygınlaşmasıyla diğer râvîler de bu görüşe katılmıştır. Bazıları da Arapçayı şehir halkından öğrendiğini ve şiirini buna göre yazdığını söylemişlerdir. Bazı rivayetlerde de câhiliyye dönemine yetişen iki ninesinin olduğunu, çöl ve ahvâli hakkındaki malumatlarını onlardan aldığını, herhangi bir

¹⁵⁴ İsfahânî, *Eğânî*, 15: 146.

¹⁵⁵ Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî, *Fuhûlet'ü-ş-Şuarâ*, thk. Muhammed Abdülmün'im el-Haffâcî- Taha Muhammed ez-Zeynî, (Kâhire: 1953), 39.

¹⁵⁶ Asmaî, *Fuhûlet'ü-ş-Şuarâ*, 46.

hususta şüpheye düştüğünde onlara danıştığını söylemişlerdir.¹⁵⁷ İbn-i İcâc'tan, Muvaşşah isimli kitapta şöyle bir rivâyet geçmektedir: “ *Bir gün kendilerini tanımadığım iki kişi yanıma gelip lugatımda olmayan, bilmediğim bir şeyden sordular. Sonra kaş göz işareti yaptıklarını görünce duraksadım, onlar da durdular. Sonra bir şey hakkında ihtilafa düştüler. Ben onlara haklarında ihtilafa düştükleri şeyi haber verdim. Beni dinleyip yazdılar sonra da onu şiirlerinde kullandılar. Sonra onların zarif kimseler olduklarını anladım. Onların kim olduklarından sual ettiğimde bana Kumeyt ve Tırimmâh denildi.*”¹⁵⁸ Benzer bir rivayet İbn Cinnî'nin el-Hasâis adlı kitabında da geçmektedir.¹⁵⁹

Esmâî'nin, Fuhûletü's-Şuarâ kitabında geleneksel İslâm inancına aykırı akideye sahip şairlere pek müsbet yaklaşmadığı görülmektedir. Kumeyt, Tırimmâh ve Zu'r-Rumme gibi yakın seviyede bulunan şairlerden Kumeyt ve Tırimmâh'ın hüccet olamayacağı belirtirken Zu'r-Rumme'ı onlardan ayırmıştır. Tırimmâh haricî mezhebine mensup iken Kumeyt ise alevî idi. Bu hususta gözden kaçırılmaması gereken diğer bir husus ise Esmâî'nin Emevî döneminde Emevî taraftarı, Abbasî devrinde ise Abbasî taraftarı otorite yanlısı bir profile sahip olmasıdır. Dolayısıyla Esmâî'nin alevîler ile iyi ilişkiler içinde olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁰ Bir başka husus ise Esmâî'nin dedesinin elinin hırsızlık sebebiyle Hz. Ali tarafından kesilmesi hâdisesidir. Bu olay da Esmâî'nin alevîlere karşı menfî bir tutum içinde bulunmasının başka bir sebebi olarak zikredilmektedir¹⁶¹ Esmâî'nin kişiliği hakkında fikir edinmemize yardımcı olabilecek diğer bir durum ise kaynaklarda onun Ehl-i beyt lehine şiir yazarları ve rivayet yapanları gözetleyerek idareye bildirdiğiyle ilgili nakillerin varlığıdır.¹⁶²

Sonuç olarak Esmâî'nin Kumeyt'e yapmış olduğu eleştiriler ilmi ve edebi değerlendirmelerden daha çok mezhebî ve şahsî nedenler barındırmaktadır. Dolayısı ile Kumeyt'in şiirinin takdiri hususunda Esmâî'nin görüşlerine ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir.

¹⁵⁷ İsfahânî, *Eğânî*, 16: 352.

¹⁵⁸ Merzûbânî, *el-Müvaşşah*, 303.

¹⁵⁹ Ebü'l Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, (Kâhire: 1952), 97-298.

¹⁶⁰ Sellûm, *Şi'r'ü-l Kumeyt b. Zeyd*, 1: 31.

¹⁶¹ Ebû Abdullah Muhammed b. İmrân el-Merzûbânî, *Nûru'l-Kabes el-Muhtasar fî ahbâri'n-nühât ve'l-üdebâ' ve's-su'arâ' ve'l-ulemâ'*. thk. Rudolf Zelheim, (Beyrut: 1964), 160.

¹⁶² Ebû Bekir Muhammed b. Haşim-Ebü Osman Saîd b. Hâşim, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 2: 116.

Ünlü Nahiv âlimi İbn Akîl ise, Kumeyt'in şiirini kitabında delil olarak kullanmış ve Kumeyt'in şiirlerinin nahivde şevâhidden sayılacağını belirtmiştir.¹⁶³

أجهالا تقول بني لؤي لعمر أيبك أم متجاهلينا¹⁶⁴

Babanın hayatına yemin olsun ki Benî Lüeyy kabilesini cahil mi yoksa bilmemezlik yapan mı zannediyorsun?

Burada şair قول Kelimesini “Zan” manasında kullanmış ve ikinci mef’ûlü öne almıştır. Böylelikle “قال”nin Zan fiilerinden sayılarak iki mef’ûl alabileceğine Kumeyt'in şiirini delil getirmiştir.

Esmâî'nin Kumeyt'e yönelmiş olduğu nahiv bildiği için hüccet olamayacağı eleştirisi ise nahiv âlimi İbn Akîl'in onun şiiriyle istişhad yapması ile boşa çıktığı görülmektedir.

2.1.6. Sanatsal Eleştiriler

2.1.6.1. Uzunluk

Arap edebiyatında şairlerin şiirlerinin uzun olmasının noksanlık ve kusur olarak değerlendirilmesi, üzerinde uzlaşılacak konulardan değildir. Bununla beraber şiirin söylendiği duruma ve mevkiye uygun olarak uzun veya kısa olması beklenen hususlardandır. Kumeyt'in şiirlerinin her durumda uzun olması onun bu hususta eleştirilmesine sebep olmuştur.

Câhız'ın el-Hayavân kitabında zikrettiği rivâyette Kumeyt'e: “*İnsanlar senin kısa şiir söylemeye gücünün yetmediğini söylüyorlar.*” denilince Kumeyt şöyle cevap vermiştir: “*Uzun şiir söyleyebilen kısa şiir söylemeye daha kadirdir.*” Câhız O'nun bu sözünü: “*Onun bu sözleri sadece zannı ifade ediyor, biz onun şiirlerini araştırdığımızda durumun dediği gibi olmadığını görüyoruz.*”¹⁶⁵ sözleriyle değerlendirmiştir.

¹⁶³ Bahâuddîn Abdullah b. Akîl el-Ukaylî, *Şerh-ü İbn-i Akîl ala'l Elfiyye*, thk. Muhyiddin Abdülhamîd, (Kâhire: 1947), 1: 395.

¹⁶⁴ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 395.

¹⁶⁵ el-Câhız, *el-Hayavân*, 7: 98.

Câhız'ın el-Beyân ve't-Tebyîn kitabında ise: “Uzatmasından dolayı Kumeyt'i ayıpladılar. O ise ben kısa söylemeye daha çok kadirim diye cevap vermiştir.” ifadesi yer almaktadır.¹⁶⁶

Kumeyt Ferezdak'a Haşimiyyat'ını okumaya başladığı zaman mevsufu tarife bir türlü başlamayıp giriş bölümünü çok uzatınca Ferezdak: “Yazık sana! Bizi rahatlat, kim onlar?” sözleriye tepki göstermiştir.¹⁶⁷ Bediüzzaman Hemedânî: “Kumeyt'in şiirinden okuyan kişi bir miktar yağa (dudakları kuruduğu için) ihtiyaç duyar. Ben Kumeyt'in şiirinden bin iki yüz beyt inşâd ettim.”¹⁶⁸ demiştir.

Kumeyt'in şiirinin uzun oluşu birçok edebiyatçı tarafından vurgulanmış olsa da eleştirel yaklaşan sadece Câhız olmuştur.¹⁶⁹ Bir şairin şiirinin uzun oluşu eleştiri konusu olabileceği gibi şiir yazımında ki kudret ve becerisinin göstergesi de sayılabilir. Bununla beraber her makama uygun olarak yerine göre kısa, yerine göre uzun şiir söylemek en doğru usul olarak görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde yapılan eleştirilerde belli oranda haklılık payı bulunabilir.

2.1.6.2. Tekellüf

Kumeyt'e yönlendirilen eleştirilerden biri de onun Kur'ân'dan ve diğer şairlerin şiirlerinden intihal yapması ve bazı şiirlerinde zorlama, tekellüf, yapmacıklık bulunması ve duyguyu muhatabına aksettirememesi durumudur.

Kumeyt'in şiirlerinde zorlama ve duygu eksikliği olduğunu ilk ortaya atan kişi Hammâd er-Râviye'dir. Rivayete göre Hammâd Kumeyt'e gelmiş ve “Bana şiirinde yer ver.” demiştir. O da cevaben “Sen Hammâdsın(Benim aleyhimdesin), şiirimde sana yer vermeyeceğim.” şeklinde cevap verince Hammâd ona: “Sen şair misin? Gerçekten senin şiirin sadece hitabdır.” demiştir.¹⁷⁰ İbn-i Kuteybe bu tespitleri değerlendirdikten sonra, Kumeyt'in şiirlerini ikiye ayırmış duyguyu iyi ifade ettiği şiirler ve zorlama yaptığı şiirler olarak taksim etmiştir. Bu taksimini şu sözleriyle delillendirmeye çalışmıştır. “Kumeyt hem Benî Umeyye'yi hem de Âl-i Ebî Tâlib için medhiye yapmıştır. Benî Umeyye için yapmış olduğu medhiyeler Ehl-i beyt için

¹⁶⁶ Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, 1: 207.

¹⁶⁷ Mesûdî, *Murûc'z-Zeheb*, 3: 242.

¹⁶⁸ Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 1: 100.

¹⁶⁹ Sellûm, *Şi'r'ü-l Kumeyt b. Zeyd*, 1: 24.

¹⁷⁰ Merzubânî, *el-Muveşşah*, s.307.

yapmış olduğu şiiirlerden daha güzel ve kuvvetlidir. Bunun sebebi tamahının kuvvetli olması ve dünya mefaatini ahiret nimetlerine tercih etmesidir.”¹⁷¹, “Kumeyt şiiirlerinde son derece zorlama ve çok çalıntı yapmıştır.”¹⁷²

İbn-Kuteybe Kumeyt ve Zu’r-Rumme konusunda Esmâ’ın tekellüf görüşünden etkilenmiş gözükmektedir. Bununla beraber İbn-i Kuteybe’nin medih bahsinde Kumeyt’i savunduğundan bahsedilmiştir. Esmâ ikisi hakkında “Şiiirleri güzel görülmemektedir.” demiştir.¹⁷³

Bununla beraber Kumeyt’in şiiirini beğenen ve öven çok sayıda ilk dönem edebiyatçılar da mevcuttur. Örneğin Ferezdak başka hususta eleştirmesine rağmen şu ifadeleri kullanmıştır: “Açıkla açıkla ve düşmanları savur! Vallahi sen öncekilerden ve sonrakilerden daha şairsin.”¹⁷⁴ İsfahanî de: “Hâşimiyyatı onun şiiirlerinin en güzeli ve seçkinidir.”¹⁷⁵ demiştir. Âmedî ise el-Müvâzene adlı kitabında Kumeyt’i eleştirmesine rağmen el-Mü’telif ve’l-Muhtelif kitabında şiiirini şu ifadelerle övmüştür. “Onun Ehl-i beyt hakkında meşhur olmuş şiiirleri vardır ve bu şiiirler onun en güzel şiiirleridir.”¹⁷⁶ Ebu Şeref el-Kayrevânî de onun şiiirinin inceliğine ve tatlılığına değinmiş ve “Kumeyt övgü bakımından en güzelidir.”¹⁷⁷ demiştir.

İbn Abedet’ü-n Nesâb şöyle söylemiştir: “Ensâbü’l-Arab, Kumeyt Nizâriyyât’ı söyleyene kadar gereği gibi bilinmiyordu. O bunda büyük bir ilim ortaya koydu. Ben onun şiiirini incelediğimde Eyyâmü’l-Arab’ı ondan daha iyi bilen bir kimse görmedim.”¹⁷⁸

Sekûnî şöyle söylemiştir: “Ben onun şiiirlerini topladım ve eyyâmu’l-arabı tasnif etmemde bana çok yardımı dokundu.” Ebu İkrime ed-Dabbî ise onun hakkında: “Eğer Kumeyt olmasaydı lügat için tercüman, beyan için lisan olmayacaktı.”¹⁷⁹

Âlimlerin Kumeyt hakkındaki düşünceleri genel olarak değerlendirildiğinde bir kısmı onun şiiirlerinde tekellüf ve çalıntılar olduğunu ve duygu eksikliği bulunduğunu iddia ederek şiiirlerinin çok kıymetli olmadığını ileri sürmüşlerdir.

¹⁷¹ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi’r ve’s Şuarâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (Kâhire: Dâr’ü-l Meârif, 1982), 24.

¹⁷² İbn Kuteybe, *eş-Şi’r ve’s Şuarâ*, 485.

¹⁷³ Merzubânî, *el-Muveşşah*, 384.

¹⁷⁴ Hamevî, *Mu’cemü’l-Udebâ’*, 3: 7.

¹⁷⁵ İsfahânî, *Eğânî*, 16: 328.

¹⁷⁶ Âmidî, *el-Mü’telif ve’l Muhtelif*, 257.

¹⁷⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. ebî Saîd b. Ahmed b. Şeref el-Kayrevânî, *Resâil’ü-İntikâd*, (Beyrut: Dâr’ü-Kitâb’i-l Cedîd, 1983), 319.

¹⁷⁸ Hamevî, *Mu’cemü’l-Udebâ’*, 3: 8.

¹⁷⁹ Suyûtî, *Şerh-ü Şevâhidi’l-Muğni*, 37.

Diğer bir kısmı ise onun kuvvetli bir şair ve genel dil ve tarih bilimlerinin ondan oldukça istifade ettiğini ortaya koymuşlardır.

2.2. ŞİİR TEMALARI

Önce ki kısımlarda ilk dönem şairlerin ve edebiyatçıların Kumeyt'in şiiri hakkında ki görüşleri serdedildi. Bu bölümde ise Kumeyt'in şiirinin temaları incelenecektir.

2.2.1. Haşimiyyat'ı ve Siyasi şiirleri

Genel itibariyle Benî Hâşim medhi ve Emevî hicvi içerikli şiirleri barındıran Hâşimiyyat sekiz bölümden oluşmaktadır. Edebiyatçılar bu bölümlerin yazım tarihlerini belirlemeye çalışmışlardır. Yazım süreci hakkında edebiyat kitapların yaygın olan ve Mes'ûdî(ö.h.346)'nin Murûc'z-Zeheb adlı kitabında ilk kez zikrettiği bu rivayet hakkında tartışmalar vardır.

Rivayet şu şekildedir: “Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Süleyman en-Nevfelî: Babam bana dedi ki: Kumeyt b. Zeyd el-Esedî(Esed b. Mudar b. Nezâr) Hâşimiyyat'ımı söylediği zaman Basra'ya geldi ve Ferezdak'ın yanına gelip dedi ki: *“Ey Ebâ Firâs! Ben senin kardeşinin çocuğuyum!”*

Ferazdak: *“Sen kimsin? Eğer doğru söylüyorsan kendimi sana nisbet edeyim. Evet doğru söyledin ihtiyacın nedir?”* demiş,

Kumeyt: *“Bana doğru yolu göstermen için geldim. Sen Mudarın büyüğü ve şairisin. Yazdığım bir şiiri sana arz etmek istiyorum. Eğer beğenirsen izninle onu yayayım eğer beğenmezsen onu saklayayım.”* demiş,

Ferazdak: *“Ey kardeşimin oğlu! İstediyin kadar şiirinden oku!”* demesi üzerine Kumeyt şiirinden okumaya başlamış:

طربت وما شوقا الى البيض أطرب ولا لعبا مني وذو الشيب يلعب¹⁸⁰

Oynadım ama kadınları arzuladığımdan veya eğlanceden değil zaten yaşlı kişi nasıl oynar ki?

Ferazdak: “Evet devam et demiş,” Kumeyt devamla:

¹⁸⁰ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 512.

ولم يلهمني دار ولا رسم منزل ولم يتطربني بنان مخضب¹⁸¹

Beni ev veya kaldığım yerin kalıntıları engellemedi. Ayrıca kadınların kınalı elleride beni eğlendirmez.

Ferazdak: “O zaman seni coşturan şey nedir?” diye sormuş. Kumeyt:

وما أنا ممن يزجر الطير همه اصاح غراب او تعرض ثعلب¹⁸²

Ben isteği kuşları ürkütmek kargayı öttürmek ve tilkiyi kovalamak olan birisi de değilim.

Deyince Ferazdak: “Sana yazıklar olsun! Kimi anlatıyorsun(çok uzattın)!” diyerek tepki göstermeye başlamıştır. Kumeyt şiirinden okumaya devam ederek:

وما السافحات البارحات عشية أمر سليم القرن أم مرّ أغضب¹⁸³

Akşam vakti sağdan sola geçen veya soldan sağa geçen av hayvanlarını¹⁸⁴ veya boynuzunun kırık veya sağlam olarak geçmesininin uğur veya uğursuzluk olarak kabul eden biride değilim.

dediğinde hala konuya girmemesine rağmen bu ifadeleri hoşuna giden Ferazdak: “Şimdi güzel söyledin!” demiştir. Kumeyt devamında:

ولكن الى أهل الفضائل والنهى وخير بني حواء والخير يطلب¹⁸⁵

Benim eğlencem fazilet ve akıl sahipleri Havva'nın en hayırlı çocuklarını ve bereketin kendilerinden beklenildiği kişileri görmemendir.

Ferazdak: “Kim onlar Yazıklar olsun(çok uzattın)!” demiş, Kumeyt devamla:

الى نفر البيض الذين بحبهم الى الله فيما نابني أتقرب¹⁸⁶

O beyaz yüzlü cemaat var ya işte ben onların sevgisiyle Allah'a yaklaşıyorum.

Ferazdak: “Bizi rahatlat(söyle artık)kim onlar!” demesi üzerine Kumeyt sonunda şiirinde Benî Hâşimden bahseder.

¹⁸¹ Nebîl Tarîfi, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 512.

¹⁸² Nebîl Tarîfi, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 513.

¹⁸³ Nebîl Tarîfi, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 513.

¹⁸⁴ O dönemlerde bu durum uğursuzluk olarak kabul ediliyordu.

¹⁸⁵ Nebîl Tarîfi, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 514.

¹⁸⁶ Nebîl Tarîfi, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 514.

Peygamberin cemaati Haşim oğullarıdır onlar. Ben onlardan razı olmuşum ve onlar için kızarım.

Ferazdak: “Allah senden razı olsun. Sözünde isabet ettin ve doğru söyledin. Ayak takımından yüz çevirdin. Okun şaşmasın sözün yalan olmasın! Açıkla açıkla, düşmanlara çat! Vallahi sen geçenlerin ve kalanların arasında en şair olansın!”¹⁸⁸ demiştir.

Mes’ûdî bu kıssayı ilk olarak rivâyet ettikten sonra edebiyat ve tarih kitaplarında yaygınlaşmıştır. Rivâyet daha sonra İsfahânî(h.ö.356)’nin Eġânî’sinde¹⁸⁹ sonra da sırasıyla Aynî(h.ö.855)’nin Şerhü’ş-Şevâhidi’nde¹⁹⁰, Suyûtî(h.ö.911)’nin Şerh-ü Şevâhidi’l-Muġnî’sinde¹⁹¹, Abbasî(h.ö.963)Meâhedü’t-Tansîs’nde¹⁹², Âmilî(h.ö.1031)’nin Keşkul’ünde¹⁹³, Bağdâdî(h.ö.1093)’nin Hizâne’nde¹⁹⁴, ve Havânsârî(h.ö.1313)’nin Ravdâtü’l-Cennât¹⁹⁵ kitaplarında geçmektedir.

Bu rivayetin sıhhati hakkında doğru bir fikre sahip olabilmek için Hâşimiyyat’ın hangi dönemde yazıldığını netleştirmek en doğru yol olarak gözükmektedir.

Hişâm hilafet makamına h.105 senesinde geçmiş ve aynı sene Hâlid el-Kasrî’yi Irak valiliğine atamıştır.

H.111 senesinde Süleyman b. Kesîr el-Hazânî ve grubu Horasan’da Benî Hâşim adına isyan başlatmıştır.¹⁹⁶

Zeheb-i Mesbûk’un rivayetine ¹⁹⁷ göre h.114 senesinde, Ya’kûbî’un rivayetine¹⁹⁸ göre h.117 senesinde İmam Bâkır(Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali)vefat etmiştir. İmam Bâkır’ın vefatı Hâşimiyyât’ın yazımının bitiş tarihini belirlenmesi açısından önemlidir.

¹⁸⁷ Nebîl Tarîfî, *Dîvân ’u-l Kumeyt b. Zeyd*, 515.

¹⁸⁸ Mesûdî, *Murûc ’z-Zeheb*, 3: 242.

¹⁸⁹ İsfahânî, *Eġânî*, 16: 350.

¹⁹⁰ Bağdâdî, *Hizânetu ’l-Edeb*, 3: 111.

¹⁹¹ Suyûtî, *Şerh-ü Şevâhid ’i-l Muġnî*, 34.

¹⁹² Abbasî, *Meâhidu ’t-Tansîs*, 3: 94.

¹⁹³ Bahâeddin el-Âmilî, *el-Keşkul*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî, (Kâhire: 1961), 1: 341.

¹⁹⁴ Bağdâdî, *Hizânetu ’l-Edeb*, 1: 341.

¹⁹⁵ Mirzâ Muhammed Bâkır el-Müsevî el-Havânsârî el-İsbihânî, *Ravdât ’ü-l Cennât fî ahvâl ’i-l Ulemâ ’ ve ’s-Sâdât*, 4.Baskı, (1928), 511.

¹⁹⁶ Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya’kûb İshâk b. Ca’fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya’kûbî, *Târîhu ’l- Ya ’kûbî*, (Beyrut. 1960, 319.

¹⁹⁷ Erbilî, *Hulâsatu ’z-Zehebî ’l-Mesbûk*, 117.

¹⁹⁸ Ya’kûbî, *Târîhu ’l-Ya ’kûbî*, 320.

H.119/120 senesinde Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin ihtilal teşebbüsü Halife Hişâm tarafından bastırılıp ve hapsedilmiş ve kendisinden otuz altı milyon dirhem talep edilmiştir.¹⁹⁹

H.121 senesinde Zeyd b. Ali Kûfe isyan başlatmış, Yusuf b. Ömer tarafından yakalandıktan sonra öldürülüp, asılmıştır. Daha sonra cesedi yakılıp külleri toprağa ve sulara savurulmuştur. Yusuf b. Ömer destekçilerine şu şekilde seslenmiştir: *“Vallahi Ey Kûfe halkı! Sizi yemeğinizde Zeyd b. Ali'yi yemeğe ve suyunuzda içmeye mecbur bırakacağım.”*²⁰⁰

Bu kronoloji Hâşimiyyat'ın başlangıç ve bitiş tarihlerini belirlememizde bize yardımcı olacaktır.

Hâşimiyyat'ın yazımının bitiş tarihinin belirlenmesini şu rivayet kolaylaştırmaktadır. “Kumeyt b. Zeyd el-Esedî, Ebî Ca'fer Muhammed b. Ali(İmam Bâkır)'nin huzuruna girdiğinde Ebî Ca'fer dedi ki: *“Ey Kumeyt sen bu şiiri söylendin mi?”*

الآن صرْتُ إلى أُمِّيَّةٍ والأُمُورُ لهما مَصَائِرُ²⁰¹

Şimdi Ben'i Ümeyye taraftarı oldum zaten işler dönüp geleceği kişilerde onlardır.

Kumeyt: *“Evet dedim. Allah'a yemin olsun ki ben bunu ancak dünya menfaati için söyledim. Ben sizin faziletinizi biliyorum.”* demiş,

Ebî Ca'fer: *“Eğer bunun için söylediyse o zaman sana takiye yapmak sana helaldir.”*²⁰² demiştir.

İmam Bâkır az önce belirtildiği gibi h. 114 veya 117 senesinde vefat etmiştir. Eğer ikincisine itibar edilirse bu Kumeyt'in Emevîler ile olan düşmanlığının sona erdiği tarih olur ve Hâşimiyyat'ın yazımının bu tarihten önce bitmiş olduğu kanaatine ulaşılabilir.

Bu rivayete aykırı olan başka bir rivayette ise Hâlid el- Kasrî'nin Hâşimiyyat'ın bir bölümünü güzel şiir okuyan bir cariye ile Halife Hişâm'a

¹⁹⁹ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 323.

²⁰⁰ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 326.

²⁰¹ Nebîl Tarîfi, *Dîvân'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 130.

²⁰² İsfahânî, *Eğânî*, 16: 354.

gönderdiği ve bu bölümde Zeyd b. Ali ve oğlu Hüseyin b. Zeyd'e Resâ(ağıt) olduğu yer almaktadır.²⁰³ Zeyd b. Ali Hâlid el-Kasrî'nin azlinden sonra kıyam ettiği için ölümü de azlinden sonra olmuştur. Böylelikle bu rivayetin yanlışlığı ortaya çıkmaktadır.

Kumeyt'in Hâşimiyyat'ı yazmaya ne zaman başladığı konusuna gelindiğinde öncelikle düşünülmesi gereken şey şiir ve edebiyat vasıtasıyla siyasi propaganda yapılabilmesi için mevcut iktidara karşı devrim hazırlığında olan grup ya da grupların var olması gerekmektedir. Bu tür siyasi hareketlenmelere bakıldığında Abbasîlerin h.111 yılında faaliyetlerine başladıkları görülmektedir. Yine Hz. Ali'nin kardeşi Ca'fer'in soyundan gelen Abdullah b. Muaviye'nin Irak valisi Hâlid'in desteklemesiyle çıkışı da H.111 senesine denk gelmektedir. Devrime hazırlananların propagandalarını yaptırmak için şairlere gizli bir şekilde maddi yardımda buldukları da göz önüne alındığında Hâşimiyyat'ın yazım sürecini h.111 ve h.117 arası olarak belirlemek çok zor görünmemektedir.

Kumeyt'in Ehl-i beyt için yazmış olduğu beytlere Hâşimiyyat ismini kendisi vermemiştir. Bu tesmiye daha sonra ki dönemler de Kumeyt'in Ehl-i beyt için yazmış olduğu dağınık halde ki şiirlerin tümü için kullanılır olmuştur.

Hâşimiyyat'ın kelime olarak ilk kez Câhız tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Hayavân isimli kitabında daha önce ki bir kitabından "*Hâşimiyyat risalelerim beni yuttu.*"²⁰⁴ şeklinde bu kelimeyi kullanmıştır.

Kumeyt'in Benî Hâşim hakkında yazmış olduğu dağınık vaziyette ki şiirlere Hâşimiyyat ismini ilk kullanan kişi Ebû Riyâş(h.ö.339)'tır. Kumeyt'in şiirlerine yazmış olduğu şerhten "*Bu kitap Ebû Riyâş Ahmed b. İbrahim el-Kaysî 'nin tefsiriyle Kumeyt b. Zeyd el-Esedî'nin Hâşimiyyat'ıdır.*"²⁰⁵ şeklinde bahsetmiştir.

Daha sonra bu kasideleri aynı isimle Mes'ûdî'nin Murûc'u-z Zeheb²⁰⁶ kitabında, İsfahânî(h.ö. 356)'nin Eġânî'sinde,²⁰⁷ Seâlebî(h.ö.429)'nin et-Temsîl ve'l Muhâdara'sında²⁰⁸ geçmektedir.

²⁰³ İsfahânî, *Eġânî*, 16: 330.

²⁰⁴ Câhız, *el-Hayavân*, 1: 7.

²⁰⁵ Kaysî, *Şerhu Hâşimiyyati'l-Kümeyt b. Zeyd el-Esedî*, 1.

²⁰⁶ Mes'ûdî, *Murûc'z-Zeheb*, 3: 242.

²⁰⁷ İsfahânî, *Eġânî*, 16: 330.

²⁰⁸ Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Se'âlebî, *et-Temsîl ve'l Muhâdara*, neşr. Abdülfettâh Muhammed el-Huluv, (Kâhire: ed-Dâr'ü-l Arabiyye li'l Kitâb, 1981, 186.

2.2.1.1. Hâşimiyyat'ın Yazımına Etki Eden Siyasi Sebepler

Hâşimiyyat dikkatlice incelendiğinde Kumeyt'in tek gayesinin Ehl-i beyte olan sevgisini dile getirmek olduğu söylenemez. Aslında bu kasideleri dile getirmesinin ana gayesi insanları devrime teşvik etmektir. Bu çağrısının altında da bir takım ideolojik gayeler vardır. Bunları Müslümanlar arasında eşitlik ve gelirda adalet olarak özetlenebilir.

Hulefa-i Râşidînin ve Emevîlerin doğuda ve batıda yapmış olduğu büyük fetihlerden sonra Araplarla Arap olmayan mevâliler bir arada yaşamaya başlamış fakat güç ve servet daha çok Arapların elinde toplanmış bulunmaktaydı. Mevâliler ise hâkim otorite altında her hangi bir söz hakları olmaksızın baskı altında hayatlarını sürdürmekteydiler. Bu şartlar mevâlileri, idarede kendileri gibi söz hakkı olmayan, dışlanmış vaziyette bulunan diğer Araplarla yani Ehl-i beyt ve onun taraftarı olan Arap şiası ile ittifaka etmeye itmişti.

2.2.1.2. Kıyam çağrısı

Bu şiirinde adaletle hükmedecek olan idareciye açıkça kıyam çağrısı yapmaktadır:

سَاسَةٌ لَا كَمَنَ يَرَى رَعِيَّةَ النَّاسِ سَوَاءٌ وَرَعِيَّةَ الْأَنْعَامِ
لَا كَعَبْدِ الْمَلِكِ أَوْ كَوَلِيدٍ أَوْ سُلَيْمَانَ بَعْدَ أَوْ كَهَيْشَامِ
رَأَيْهِ فِيهِمْ كَرَأْيِ ذُو الثُّلَّةِ فِي النَّائِجَاتِ جُنْحِ الظَّلَامِ
جَزُ ذِي الصُّوفِ وَانْتِقَاءُ لِذِي الْمِحَّةِ وَانْعَقَ وَدَعَدَعَا بِالْبِهَامِ
مَنْ يَمُتْ لَا يَمُتْ فَقِيداً وَمَنْ يَحِ حَيِّ فَلَا ذُو إِي وَلَا ذُو ذِمَامِ
فَهُمْ الْأَقْرَبُونَ مِنْ كُلِّ حَبِيرٍ وَهُمْ الْأَبْعَدُونَ مِنْ كُلِّ دَامِ
وَهُمْ الْأَرَأْفُونَ بِالنَّاسِ فِي الرَّأِ فَهِيَ وَالْأَحْلَمُونَ فِي الْأَحْلَامِ²⁰⁹

Haşim oğullarının yöneticiliği, ancak onlar insanlarla hayvanların yönetilmesini eşit saymazlar.

Onlar Abdulmelik, Velid, Süleyman ve Hişam gibi de değildirler.

Bunların yönetimde ki tavırları aynı karanlıkta sürüsünü yöneten çoban

²⁰⁹ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 497.

gibidir.

Bu çoban koyunlarını kırpar yağlı koyunun iliğini çıkarır daha sonrada ona bağırır ve azarlar.

Şayet onlardan biri ölürse kimse bunun farkına varmaz ve ona karşı vefalıda davranmaz.

Haşim oğulları ise bütün iyiliklere yakın ve bütün kötülüklerden uzaktırlar.

Onlar insanlara karşı gayet merhametli ve şefkatlidirler.

İnsanlık tarihi boyunca devrimlere ve ihtilallere en büyük gerekçe ekonomik sebepler olagelmıştır. Her isyanın ve ayaklanmanın ekonomik bir cenahı bulunmaktadır. Emevî saltanatına karşı insanların özellikle mevâli kısmının muhalif olmasının altında onların maddi imkânlardan büyük ölçüde istifade edememeleri bulunmaktaydı. Allah teala da Kur'an-ı Kerim'de servetin adaletli bir şekilde paylaşılmasının üzerinde durmuş, Hulefâ-i Râşidîn de kendi zamanlarında ekonomik dengenin bozulmaması için çeşitli önlemler almışlardır. Hz. Ali de Nehcü-1 Belâğa adlı kitapta kendisine nisbet edilen şu rivâyette: “*Devenin ilkbahar otlarını yediği gibi Allah'ın malını yiyorlar.*” henüz hayatında insanların birbirlerinin haklarını yediklerinden şikâyet etmiştir. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra fitnelerin baş göstermesiyle de bu denge tamamen yok olmuştur.

Kumeyt'te Hâşimiyyat'ında ekonomik sebeplerin üzerinde durmuş ve fakir kesimin hassasiyetlerine dokunmayı amaçlamıştır.

Hâşimiyyatı çok önemsemeyen Hâlid el-Kasrî, Halife Hişâm'a sadece kaside-i Lâmiyeyi göndermişti. Bu kaside Abdullah b. Muaviye'nin telkinatıyla yazılmış daha ziyade idarenin kusurlarını ortaya döken bir içeriğe sahipti. Ekonomik yaptırımlar altında sıkıntılı bir yaşam süren Benî Hâşim, Kumeyt'e verilmek üzere aralarında para toplamışlardı. Kadınlar zinetlerini vermek istemişler, parası olmayanlar arazilerinin tapularını vermeye çalışmışlarsa da Kumeyt büyük oranda bunları kabul etmemiştir.

2.2.1.3. Gelir adaletsizliği

Kumeyt gelir dağılımında ki adaletsizliğe şu şiiri ile değinmektedir:

فيا ساستا هاتوا لنا من جوابكم ففيكم لعمرى ذو أفانين مقول

أ أهل كتاب نحن فيه و أنتم على الحق نقضي بالكتاب و نعدل

فكيف و من أئى و إذ نحن خلفه فريقان شتى تسمنون و نخل²¹⁰

Ey yöneticiler size yönlendirdiği sorulara cevap verin yemin olsun ki içinizde sözü iyi söylemesini bilenler vardır.

Ey yöneticiler sizler ve bizler kitap ehliyiz ve hepimiz eşitiz. Öyleyse nasıl olurda sizler bu yönetimde bizden daha fazla hak sahibi olursunuz?

Nasıl olur ki sizler böyle rahat ve şişman iken bizlerde böyle zayıf ve güçsüz kaldık.

كما رضيت بخلا و سوء ولاية
لكلبتها في اول الدهر حومل
نباحا اذا ما الليل أظلم دونها
و ضرب الامثال في الجور قبلنا
لا جور من حكامنا المتمثل²¹¹

Sen cimrilikte ve kötü muamelede önceki kavimlerde geçmiş olan ve köpeğine eziyet eden Havmel gibi olmayı kabullenmişsin.

Akşam olunca köpek havlayarak onu korurudu. Gündüzleri ise kadın onu döver ve zulümle aç bırakırdı.

Şu var ki geçmişte bizim yöneticilerimizin zulmüne benzer bir zulüm için bir deyim söylenmemiştir.

تحل دماء المسلمين لديهم
و يجرم طلع النخلة المتهدل
و اظماؤنا الاعشار فيما لديهم
و مرتعنا فيهم آلاء و حرمل
و ليس لنا في الفيء حظ لديهم
و ليس لنا في رحلة الناس أرحل²¹²

Onlara göre Müslümanların kanını dökmek helal iken eğik hurma dalından hurma almak haramdır.

Onlara göre bizim su içme sıramız on günde birdir. Meramız ise sadece êlâ ve harmel ağaçlarıdır.

Onlara göre bizim ganimetlerde nasibimiz yoktur. Ayrıca bizim insanlarla beraber yolculuğa çıkmamızda yasaktır.

²¹⁰ Nebîl Tarîfi, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 592.

²¹¹ Nebîl Tarîfi, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 598.

²¹² Nebîl Tarîfi, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 598.

2.2.1.4. Ehl-i Beyt Müdafaası

Hız. Ali'nin vefatından sonra yönetimin Emevîler tarafından ele geçirilmesinin ardından Ehl-i beyt taraftarları, onların haklarının gasp edildiğini düşündüklerinden Benî Hâşim'i müdafaaya etmeye başlamışlardır. Özellikle şia şairleri bu müdafaayı yaparlarken bunların başında Kumeyt b. Zeyd el-Esedî gelmekteydi. Kumeyt kendini Ehl-i beytin haklarını müdafaya hasretmişti.

Kumeyt, Ehl-i beytin müdafaasını; onları övmek, hasımları olan Emevîleri kötülemek ve iki tarafı kıyaslamak suretiyle bürhanî bir yol izleyerek yapmıştır.

Hâşimiyyat'ı incelendiğinde O'nun Benî Hâşim'i tüm yönleriyle övmekte olduğu ve haklı davaları için tüm mal ve canların feda edilmesinin gerekliliğine inandığını görülmektedir. Yalnız Kumeyt Benî Hâşimin tümünü yönetime ehil görmemekte, idarenin Allah tarafından verilen emirle sadece Hız. Ali ve onun Hız. Fatıma'dan doğan soyuna ait olduğunu açıkça ifade etmektedir.

لَدَى الرَّحْمَنِ يَصْدَعُ بِالْمَنَانِي وَكَانَ لَهُ أَبُو حَسَنٍ مُطِيعًا
خَطُوطًا فِي مَسَرَّتِهِ وَمَوْلًا إِلَى مَرْضَاةِ خَالِقِهِ سَرِيعًا
وَأَصْفَاهُ النَّبِيُّ عَلَى اخْتِيَارٍ بِمَا أَعَى الرَّفُوضَ لَهُ الْمَذِيعَا
وَيَوْمَ الدَّوْحِ دَوَّحَ غَدِيرِ حُمٍّ أَبَانَ لَهُ الْوِلَايَةَ لَوْ أُطِيعَا
وَلَكِنَّ الرِّجَالَ تَبَايَعُوهَا فَلَمْ أَرْ مِثْلَهَا خَطَرًا مَبِيعَا²¹³

Rahman'ın katında, Kur'an'ın emrini yerine getirirdi. Ebu'l-Hasan'a onun rızası için itaat edilirdi.

Sevinçlerinde seçkin ve efendi idi. Rabbinin rızası için koşardı.

Nebi onu kabul etmeyi düşkün bırakan bir seçimle kendisi seçti ve

Ğadir hum gününde şayet itaat edilseydi onun velayetini açıkladı.

Şu var ki bu insanlar birbirlerine biat etti. Ben bundan daha tehlikeli bir biatta görmedim.

²¹³ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 623.

Burada velayet (yönetim) hakkının Hz. Ali'ye ait olduğunu ve insanları bu davaya toplama vazifesinin kendinde olduğunu ifade etmektedir. Emevîlere gasıp oldukları için şiddetli bir şekilde hücum ederken ilk iki halife olan Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e de kötülemeden ve hücum etmeden sözü dokundurmuştur. Çünkü Kumeyt'e göre onlar Hz. Ali'nin velayetini desteklememişler ve Hz. Peygamber'in emrine muhalefet etmişlerdir.

فلم أبلغ بها لعنا ولكن أساء بذلك أولهم صنيعا²¹⁴

Ben bu nedenle lanet etmem şu var ki bu işi ilk yapan kötü bir şey gerçekleştirmiştir.

O, Benî Hâşim'i yalnız duygulara hitap ederek müdafaa etmemiştir. Benî Hâşim'in rüçhaniyetini bürhan ve istidlal yoluyla savunmuş ve muhatabının öncelikle aklına hitap etmeyi tercih etmiştir. Şevki Dayf bu hakikatı şöyle dile getirmiştir: “Kumeyt sadece duygusal ifadelerle şiir söylememiştir. Duygulara hitap ettiği esnada akla da seslenmiş ve muhatabını ikna edebilmek için yaşadığı asırda Arap âleminde bilinen bütün cidal (münâzara) ve ikna tekniklerini kullanmıştır.”²¹⁵

Kumeyt'in şiirlerinde duygulardan ziyade akla hitap etmesi ve delil ve bürhan yolunu takip etmesi kudemanın O'nu şairden ziyade hatip ve fakîh olarak değerlendirmesine sebep olmuş, Âlimler Kumeyt'in Benî Esed'in hatibi ve şianın fakihi olması hususunda birleşmişlerdir.²¹⁶ Zeyd b. Ali'nin Vâsıl b. Atâ'dan mutezile itikadını öğrenmiş olması, Kumeyt'in de Zeyd b. Ali ile yakın münasebet içinde bulunması onun delil ve istidalal metodunu bu yolla öğrendiği düşüncesinin doğmasına sebep olmuştur. Şiirlerinde delil ve burhan yolunu izlediğini Hayat'ü-ş Şi'r fi'l Kûfe sahibi şu ifadelerle belirtmiştir. “Kumeyt'in şiir yazacağı esnada fıkahçı elbisesinden sıyrılması kolay değildir. Ayrıca şiirlerini, meseleleri nasıl tartışacağını, ispat edeceğini ve delillendireceğini bilen bir fakih kalıpları ile yazmış olması şiirine zarar vermez.”²¹⁷

²¹⁴ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 624.

²¹⁵ Şevki Dayf, *et-Tatavvur ve 't-Tecdîd fi 'ş-Şi'ri 'l-Emevî*, 241.

²¹⁶ Muhammed b. Selâm el-Cüme'hî, *Tabakât 'ü Fuhûl 'i-ş-Şuarâ*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, (Cidde: Dâr'ü-l Medenî, tarih yok.), 144.

²¹⁷ Yusuf Huleyf, *Hayât 'u-ş Şi'r fi'l Kûfe*, 712-713.

2.2.1.5. Hz. Peygamber'in Mirası

Kumeyt'in fikhî yönünü Haşimiyyat'ında ki Hz. Peygamber'in miras bırakıp bırakmayacağı konusunu ele aldığı şu beyitlerinde görebilmek mümkündür:

يُقُولُونَ لَمْ يُورَثْ وَلَوْلَا تَرَاثُهُ لَقَدْ شَرِكْتَ فِيهِ بِكَيْلٍ وَأَرْحَبُ
هُمْ شَهِدُوا بَدْرًا وَحَيَّرَ بَعْدَهَا وَيَوْمَ حُنَيْنٍ وَالِدِمَاءِ تَصَبَّبُ
وَهُمْ رَمَوْهَا غَيْرَ ظَارٍ وَأَشْبَلُوا عَلَيْهَا بِأَطْرَافِ الْقَنَا وَتَحَدَّبُوا
فَإِنْ هِيَ لَمْ تَصْلُحْ لِحَيِّ سِوَاهُمْ فَإِنْ دَوِيَ الثَّرْنِيُّ أَحَقُّ وَأَقْرَبُ²¹⁸

Diyorlar ki O,(peygamber) miras bırakmadı. Şayet bıraksaydı Bekîl ve Erhab kabileleri ona ortak olurdu.

Onlar bedir, hayber ve huneyn savaşında kanları dökülenlerdir.

Onlar ortak olmadan bu olaya iyi baktılar ve mızrak uçlarıyla destek oldular ve bağlandılar.

Şayet bu onlardan başkası için doğru değilse peygamberin akrabaları bunun için daha layık ve hak sahibidirler.

Araştırmacılar bu beyitlerin O'nun istidlal metoduna ve i'tizal fikrine ışık tutmakta olduklarını söylemişlerdir. Ahmed Emin'e göre bu beytlerde onun fikhîçilerden ve onların düşünce sisteminden nasıl etkilendiği görülmektedir. Burada ele aldığı mesele fikhî bir mesele olup, Hz. Peygamberin miras bırakıp bırakmayacağı meselesi bilindiği üzere şii fikhî ile sünnî fikhî arasında ihtilafli bir mevzudur.²¹⁹

Kumeyt bu meselede şia fikhînin esas konusuna değinmektedir. Şiî fikhîna göre karabet(yakın akrabalık), asabiyetten(kabile yakınlığı) önce gelir ve Peygamberler miras bırakırlar. Onlara göre öz amca çocuğu, babasının amcasından önce gelmektedir. Buna binaen Hz. Peygamberin miras bıraktığını ve karabet devam ettiği müddetçe asabiyete tercih edilmesinin gerektiğini söylerler. Buna göre Hz. Fatıma, Hz. Peygamber'e diğer akrabalarından daha yakındır. Öz amca çocuğu da

²¹⁸ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 526.

²¹⁹ Ahmed Emin, *Duha'l-İslam*, (Kâhire: Mektebt'ü-n Nahdat'i-l Mısriyye, tarih yok), 3: 305-306.

diğer akrabalarının önünde olduğundan, Hz. Ali de, Hz. Peygamber'e diğer amcalarından daha yakındır. Bu durumda Hz. Ali ve Hz. Fatıma Hz. Peygamberin mirasında en fazla hak sahibi olan kişilerdir. Hz. Peygamber hilafeti Kureyş kabilesine bırakmıştır. Hz. Ali, Hz. Fatıma ve çocukları Kureyş içinde hilafete en layık olanlardır ve hilafet onların doğal hakkıdır. Sünni anlayışa ve Emevîlere göre ise Hz. Peygamber miras bırakmaz. Bu durumda hilafet makamı tüm Arap ve Müslümanların ortak hakkı olmaktadır. Bu durumda Emevîler hilafet hakkını nasıl sadece kendilerine saklayabilmektedirler. Hilafet bütün Müslümanların ortak hakkı ise Medineli Ensarlar bu koşullarda hilafete en layık grup olmaktadır. Çünkü onlar hiçbir zorunlulukları yokken kendi istekleri ile İslâm dinine girmişler, onun yolunda savaşmış ve büyük bedeller ödemişlerdir.²²⁰

Kumeyt bu şiirinde dinî ve imanî bir hitap şekli yerine siyasi bir üslup kullanmıştır. Şiirin sözü uzatmamak için burada zikretmediğimiz bölümünde muhataplarını ikna etmeye çalışmadan önce dinleyenleri etkilemek için hatiplerin kullandığı, duygulara hitap etme, vicdana dokunma, te'kid etme, tekrar, alay etme gibi hitabet tekniklerini kullanmıştır. Kabile isimlerini karışık bir şekilde sayması da hitabette alay etme tekniklerindedir.

2.2.1.6. Hz. Ali'nin halife oluşu

Hz. Peygamberin miras bırakmasıyla bağlantılı olarak Hz. Peygamberin Hz. Ali'yi kendinden sonra halife olarak vasiyet etmesi hakkındaki görüşüne ise şu şiiri ile değinmiştir.

وَالْوَصِيَّ الَّذِي أَمَالَ التَّجْوُ	يُ بِهِ عَرْشَ أُمَّةٍ لَا يَهْدَامُ
كَمْ لَهُ شَمَّ كَمْ لَهُ مِنْ قَتِيلٍ	وَصَرِيْعٍ تَحْتَ السَّنَابِكِ دَامِي
وَوَحْمِيْسٍ يَلْفُهُ بِحَمِيْسٍ	وَفِتَامٍ حَوَاهُ بَعْدَ فِتَامٍ
وَعَمِيْدٍ مُتَوَجِّحٍ خَلَّ عَنْهُ	عُقْدُ النَّجَاحِ بِالصَّنْبِيْعِ الْحَسَامِ ²²¹

O, vasi ki Tecûbî(himyer kabilesinin bir kolu ibn mülcem kastedilmiştir.) onu şehit etmekle bu ümmetin arşını yıkılmaya meylettirmiştir.

²²⁰ Atvî, *el-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, 226.

²²¹ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 502.

Ne kadar ne kadar kişi öldürüldü ve kanlar içerisinde yere düştü ve atının ayakları kana boyandı.

Ordular ordulara karıştı toplumlar toplumları içine aldı.

Taçlı komutanın tacında ki süsler keskin kılıçla çözüldü.

Kumeyt'e göre Hz.Ali'nin vasi tayin edilmesi yalnız akrabalık bağları sebebiyle değil İslâm için yaptığı mücadelesi, cahiliyye zulmüne karşı direnişi, İslâm ordularını başarılı bir şekilde yönetmesi sebebiyledir.

2.2.1.7. Hz. Hasan ve Hüseyin'nin Halifelikleri

Başka bir şiirinde ise Hz. Ali'nin hilafete vasiyet edilmesiyle beraber Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in de hilafete vasiyet edilmiş olduklarına işaret etmiştir.

وَوَصِيّ الْوَصِيِّ ذِي الْخُطَّةِ الْفَصِّ لِ وَ مُرْدِي الْخُصُومِ يَوْمَ الْخِصَامِ

وَقَتِيلًا بِالطَّفِّ غُودِرَ مِنْهُ بَيْنَ غَوْغَاءِ أُمَّةٍ وَطَعَامٍ²²²

Vasi'nin(Ali) vasi'si(Hasan) hakla batılı ayırırdı ve tartışma gününde hasmı sustururdu.

Fırat nehri kıyısının Şehidi(Hüseyin) sefih insanlar tarafından tuzaga düşürüldü.

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in de babaları gibi İslâm'a yapmış oldukları hizmetlerden ötürü bu vasiyete layık görüldüğünü belirtmiştir.

Onların yüksek özelliklerini öven ayetlerin indiğini söylediği şiiri ise şöyledir:

وَجَدْنَا لَكُمْ فِي آلِ حَامِيمٍ آيَةً تَأْوَلَهَا مِنَّا تَقِيٌّ وَمُعْرِبٌ

وَفِي غَيْرِهَا آيَا وَأَيًّا تَتَابَعَتْ لَكُمْ نَصَبٌ فِيهَا لِذِي الشَّكِّ مُنْصَبٌ

بِحَقِّكُمْ أَمْسَتْ فُرَيْشٌ تَفُودُنَا وَبِالْفَدِّ مِنْهَا وَالرِّدْفَيْنِ نُرْكَبُ²²³

Hâ-Mîm diye başlayan surede sizin için bir ayet²²⁴ bulduk. Bu ayeti susanda

²²² Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 505.

²²³ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 521.

açıklıyanda yorumladı.

Bu surenin dışındada birçok ayet peş peşe geldi. Bu ayetlerde sizin için şüpheli ve yorgun kişiye alametler vardır.

Sizin elinizden alınan hak ile bizi Kureyşten bir kişi ve onun arkasından gelenler yönetiyorlar.

2.2.1.8. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer halifelelikleri

Emevîlere karşı hilafetin Hz. Ali ve soyuna ait olduğu savunan Kumeyt, sözü Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'in hilafetlerine ve fedek²²⁵ mezusuna da getirmektedir. Hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu ve fedek konusunda Hz. Fatıma'nın haklı olduğunu söylemekle beraber Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e kötü söz söylemekten kaçınmıştır. Kumeyt'in şia fırkalarından Zeydîye'ye mensup olduğu fikri onun ilk iki halifeye karşı olan bu tutumu nedeniyledir. Zeydîleri diğer şia fırkalarından ayıran en önemli görüşü daha faziletlisi var iken daha az faziletli olanın imametini caiz kabul etmeleridir. Bu kaide sebebi ile Hz. Ali'nin daha faziletli olmasına rağmen Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetlerini kabul etmişlerdir. Hilafet meselesinde ve fedek meselesindeki hesabın Allah'tan tarafından Kıyâmet gününde görüleceğini söylemişlerdir. Kumeyt'in bu görüşlerini anlatan şiiri şöyledir:

أَرْضَى بِشْتِمِ أَبِي بَكْرٍ وَلَا عُمَرَ	أَهْوَى عَلِيًّا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَلَا
بِنْتَ الرَّسُولِ وَلَا مِيرَاثَهُ كَفَرًا	وَلَا أَقُولُ وَإِنْ لَمْ يُعْطِ بِكَأ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ عُنْدٍ إِذَا اعْتَدَرَا	اللَّهُ يَعْلَمُ مَاذَا يَأْتِيَانِ بِهِ
إِنَّ الْوَلِيَّ عَلَيَّ غَيْرَ مَا هَجَرَا	إِنَّ الرَّسُولَ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ لَنَا
لَمْ يُعْطِهِ قَبْلَهُ مِنْ خَلْقِهِ بَشَرًا	فِي مَوْقِفِ اللَّهِ النَّبِيِّ بِهِ

²²⁴“De ki: Sizden yakınlığa sevgi duymanızdan başka bir şey karşılık istemiyorum.”(eş-Şûrâ, 42/ 23).

²²⁵ Fedek, Hz. Peygamberin Hz. Fatıma'ya tahsis ettiği bir köydür. Hz. Ebu Bekir “Biz peygamberler miras bırakmayız.” Hadisine binaen araziyi Hz. Fatıma'nın kullanımından almıştır. Bu hadiste geçen “sadaka” kelimesini sünniler damme ile “sadatâtün” şeklinde okumuşlardır. Bu halde mana peygamberler miras bırakmaz şeklinde olmaktadır. Şiiler ise fetha ile “sadateten” şeklinde okumuşlardır. o halde mana sadaka olduğu halde bırakmazlar yoksa miras bırakabilirler şeklinde anlaşılmaktadır. Atvî, *el-Kumeyt*, 230.

لا كاللَّذِينَ اسْتَزَلَّوْنَا بِمَا اتَّخَمَرَا

هُوَ الْإِمَامُ إِمَامُ الْحَقِّ نَعْرِفُهُ

حَتَّى يَرَى أَنْفَهُ بِالْأُتْرُبِ مُنْعَفِرًا²²⁶

مَنْ كَانَ يُرْغِمُهُ رُغْمًا فَدَامَ لَهُ

Emiru'l-Müminin Ali'yi severim ancak Ebubekir ve Ömer'e kötü söz söylenmesincede rıza göstermem.

Onlar Hz. Peygamberin kızı Fatıma'ya fedek bahçesini ve mirasını vermesede onlar için kafir demem.

Kıyamet günü özür diledikleri vakit ne söyleyeceklerini Allah daha iyi bilir.

Allah resulü bize Ali sizin velinizdir dedi. Onlarda bunu inkar etti.

Bir yerde ki Allah, peygamberini orda durdurdu ve Ali'ye daha önce kimseye vermediği şeyi verdi.

O'ki imamdır, doğru yol imamıdır ve bizde bunu biliyoruz. Diğer iki kişi gibi değil, onlar ki başa geçmekle bizi zillete düşürdüler.

Kim bunu inkâr etmeye devam ederse burnunun yerde toprağa bulandığını görecektir.

Şiirden Kumeyt'in Hz. Ali'ye olan sevgisini ve onu bütün Müslümanların en faziletlisi kabul ettiğini anlamakla beraber, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetlerini caiz gördüğünü fakat Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından halife olarak tavsiye edilmesine rağmen ona biat etmeyişlerini ve fedek mevzusundaki durumlarını Allah'a havale ettiğini anlamaktayız.

2.2.2. Hikmet İçerikli Şiirleri

Kumeyt'in şiirlerini anlamak için kendisinden önce geçmiş olan siyasi, dinî ve edebî İslâm tarihini bilmek gerekir. Kumeyt, kavminin İslâm öncesi ve sonrası tecrübelerini, kendinden önceki İslâm edebiyatı mirasını hazmederek kendine özgü bir ifade tarzı geliştirmiştir.

²²⁶ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 628.

2.2.2.1. Hilim-Akıl-Tecrübe

Kumeyt'in sosyal çevresinde gözlemlemiş olduğu toplumsal ilişkilere bakış açısı ve düşünce yapısına dair fikirler mevcuttur. Burada Kumeyt hilim, akıl ve ifadeden, tecrübeden ve tecrübe sahiplerinden istifadenin önemini ifade etmiştir.

ألا لا أرى الأيام يُقضى عجيبها بطول ولا الأحداث تفنى خطوبها
ولا عبر الأيام يعرف بعضها ببعض من الأقسام إلا لبيها
ولم أر قول المرء إلا كنبله به وله محرومها ومصيبها
وما عُبن الأقسام مثل عقولهم ولا مثلها كسباً أفاد كسوتها
وما عُيب الأقسام عن مثل خطة تغيب عنها يوم قيلت أربها
ولا عن صفاة التيق زلت بناعل ترامى به أطواؤها وهوتها
وتفنيد قول المرء شين لرأيه وزينة أخلاق الرجال وظوبها
وأجهل جهل القوم ما في عدوهم واقبح أخلاق الرجال عزيزها
رأيت ثياب الحلم وهي مُمكنة لذي الحلم يعرى وهو كاس سليلها
ولم أر باب الشر سهلاً لأهله ولا طُرُق المعروف وعثا كتيبها
وأكثر مأتى المرء من مطمأنه وأكثر أسباب الرجال كذوبها
ولكن صبراً عن أخ لك ضائر عزاء إذا ما النفس حنَّ طروبها
رأيت عذاب الماء أن حيل دونه كفاك لما لا بد منه شريبها
وإن لم يكن إلا الأسننة مركب فلا رأي للمحول إلا ركوبها²²⁷

Dikkat et bana göre günler daha garip işlerini bitirmedi, olaylarda yapacaklarını tamamlamadı.

Günlerin ibretlerini toplumdan ancak akıllı olan anlayabilir.

Kişinin sözü ancak zakası kadardır. kazanacağıda kaybedeceği de o kadardır.

²²⁷ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 65.

Şayet tatlı su içmen için bir engel varsa acı ve tatlı arasında ki su sana yeterlidir.

Şayet savaş kaçınılmazsa bunla karşılaşan kişinin bence savaşmaktan başka çaresi yoktur.

En aptalca şey düşmanda olan şeyi bilmemektir. Adamların en kötü ahlaklısı hilim sahibi olmayandır.

Toplumlar akıldan daha büyük bir şeyi kaybetmemiş veya kazanmamıştır.

Toplumlar iyi hallerini akıllı olanların azaldığı vakitte kaybettiği gibi kaybetmemiştir.

Bu durum yüksek dağ başından ayağı kayarak düşen kişinin halinden daha da kötüdür.

Kişinin sözlerinin çürütülmesi görüşü için bir ayıptır. Kişinin güzel ahlakı işlerinde ki devamlılıktır.

Ortaya çıkmamış Hilim elbesesinin akıllı kişiyi giyinik olsada çıplak yaptığını gördüm.

Kötülük yapanları için kolay olmadığı gibi iyilikte kazananları için kolay değildir.

Kişi en fazla güvende olduğu yerde kazanırken en fazla kaybetme nedeni yalanlarıdır.

Senin için sabırlı davranan kardeşinin taziyesinde nefsin hareket etmek istesede sabırlı ol.

Bu şiir Kumeyt'in ve bedevi kültürünün düşünce yapısını ortaya koymaktadır. Bedevi kültürü genel olarak baskılar karşısında kişinin kendini ve görüşlerini savunmaya imkân bulamadığı durumlarda sabrı ve tahammülü öğütlemektedir.

2.2.2.2. Dostluk

Bu şiir dostlarıyla fikir çatışması durumlarında Kumeyt'in onlarla olan ilişkisini ortaya koymaktadır:

وقد يخذل المولى دعائي ويحتدي أذاتي وإن يعدل به الضيم أغضب

فأونس من بعض الصديق ملالة الدُّ نَوِّ فأستبقيهم بالتجنّب²²⁸

Bazen dostum beklentilerimi karşılıksız bırakır ve eziyet görmemi ister zulüm ona adil oluncada rahatsız olurum

Bazen yakınlıktan dolayı arkadaşlarımda bitkinlik hissederim de onları yalnız bırakırım.

2.2.2.3. Kavmiyetçilik

Bedevî üslubu ile kabile taassubuna sahip olduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir:

لعمري لقوم المرء خير بقية عليه وإن عالوا به كل مركب
إذا كنت في قوم عدي لست منهم فكل ما عُلفت من خبيث وطيب
وإن حدثتك النفس إنك قادر على ما حوت أيدي الرجال فجرب²²⁹

Hayatıma yemin olsun ki kişinin en iyi mirası onu nereye çıkarırlarsa çıkarsınlar kendi kavmidir.

Eğer kendi kavminin yanında değilsen sana temiz, pis ne verilirse onu ye.

Şayet nefsin adamların yaptığını sende yapabilirsin derse bunu sende dene.

2.2.2.4. Kıskançlık

İnsanlarla arasında geçen sorunlardan bahseden Kumeyt, kendisine yapılan eziyetleri anlatır ve fazilet sahibi kişilerin insanlardan eziyet görmesinin genel bir kaide olduğunu anlatır:

إن يحسدوني فإني لا الوهم قبلي من الناس اهل الفضل قد حسدوا²³⁰

Beni haset edenleri kınamıyorum. Çünkü benden önce ki fazilet sahipleride haset edildi.

²²⁸ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 92.

²²⁹ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 97.

²³⁰ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 403.

2.2.2.5. Tutarsızlık(Sözle eylemin uyuşmaması)

İnsanların genel olarak sözleriyle eylemlerinin birbirini tutmadığını şu şekilde anlatır:

الناس في الحرب شتى وهي مقبلة ويستتون إذا ما أدبر القبل

كلّ بأمرسيها طبّ مولية والعالمون بذي غدويها قتل²³¹

İnsanlar Savaş geldiği vakit dağılırken ön taraf geri çekilince toplanırlar. İnsanlar onunla karşılaşınca arkasını dönüp kaçar savaşta sebat gösterenlerse çok azdır.

2.2.3. Mersiye

2.2.3.1.Yiten Gençlik

Kumeyt kendinden önce her hangi bir şairde görülmemiş şekilde geçip giden gençliği için gözyaşı dökmüştür. Daha sonra Abbasi döneminde yaygınlaşacak olan gençlik günlerine ağlama temalı şiirler için öncülük etmiştir.

والشيب فيه لأهل الرأي موعظة ومن عيوب الرجال الشيب والغزل

إذا هما اتفقا نسا قعودهما إلى التي غبها التوقيع والجزل²³²

Yaşlılık anlayanlar için bir öğüttür. Erkeklerin ayıplarından biride yaşlılık ve gazeldir.

Şayet bu iki haslet bir adamda toplanırsa onu ayıplanacağı ve zarar göreceği işlere sürüklerler.

Geri dönmesi mümkün olmaya gençlik günlerine özlemini şöyle dile getirmiştir:

هل للشباب الذي قد فات من طلب أم ليس غائبه الماضي بمنقلب

دع البكاء على ما فات مطلبه فالدهر يأتي بأنواع من العجب

²³¹ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 310.

²³² Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 309.

فالشبيء بالشبيء فانظر في عواقبه مما إذا هو يوماً غاب لم يُؤبِ
ليت الشبيبة لم تظعن مقفية وليت غائبها المألوف لم يغِبِ
من يلبس الشيب يذكر من شبيته ما لن يعود ومن أثوابه القُشْبِ
تذكر الحائم العطشان في وهج من الودائع ماء المزن في النَّعْبِ²³³

Acaba geçip giden gençliği geri isteyebilir miyim? Yoksa geçmişte kalan bir daha geri dönmez mi?

Geçip gidenin geri gelmesi için ağlamayı bırak. Zaman farklı farklı bir çok şaşırtıcı şeyler getirir.

Herşey karşılıklıdır sen sonuçlarına bak. Kaybolup giden şey artık geri gelmez.

Keşke gençlik takip edilerek gitmeseydi. Keşke alışılmış olan gençlik kaybolup gitmeseydi.

Yaşlılık elbisesisini giyen gençlik yıllarını, dönmeyecek gençliğini ve yeni elbisesini hatırlar.

Kuyu kenarında güneş altında susuz kalmış kişi yudum yudum içtiği tatlı suları hatırlar.

Kumeyt gençlik günleri için yazmış olduğu şiirler ile Abbasî döneminde yaygınlaşacak olan bu türe öncülük etmiştir.

2.2.3.2. Ölüm

Kumeyt, Hişâm'ın huzurunda oğlu Muâviye için şu mersiyyeyi söylemiştir:

سَأَبْكِيكَ لِلدُّنْيَا وَلِلدِّينِ إِنِّي رَأَيْتُ يَدَ الْمَعْرُوفِ بَعْدَكَ شَلَّتْ
فَدَامَتْ عَلَيْكَ بِالسَّلَامِ تَحِيَّةً مَلَائِكَةُ اللَّهِ الْكِرَامِ وَصَلَّتْ²³⁴

Ben hem dünya hemde din için sana ağlayacağım

Çünkü senden sonra iyiliğin eli felç olmuş(kesilmiştir.)

Her zaman selamette kalasın ve meleklerin selamı sana ulaşsın.

²³³ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 92.

²³⁴ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 105.

2.2.4. Gazel

Biz Kumeyt'in şiirlerini incelediğimizde duyarlılık, keder, incelik, şefkat gibi en temel insani duyguları bir kadının bedenini tasvirinde bile bulabiliyoruz. Bu gibi özellikler şairlerin gazellerinde aranan en temel özellikler arasındadır. Bu yönüyle Kumeyt diğer hicaz şairlerinden hiç de geri kalmadığı görülmektedir.

Kumeyt'in bir kadını ve kendinde bıraktığı etkiyi dile getirdiği bir şiiri şöyledir:

يمشين مشي قطا البطاح تأوداً قبُّ البطون رواجح الأكفالِ
يرمين بالحدق القلوب فما ترى إلا صريع هوى بغير نبالِ
من كل آنسة الحديث حبيبة ليس بفاحشة ولا متفالِ
أقصى مذاهبها إذا لاقيتها في الشهر بين أسرة وحجالِ
وتكون ريقتها إذا نبهتها كالشهد أو كشلاف الجريالِ²³⁵

Kadınlar bağırtlak kuşu gibi eğilerek yürüyorlar belleri ince ve kalçaları büyüktür.

Gözleriyle kalplere ok atarlar. Sen kendini savaşmadan aşktan helak olmuş bulursun.

Onların bazılarının sözü tatlı ve kendisi utangaçtır. Kötü söylemezler kokuları da kötü değildir.

Onlarla ayda bir karşılaştığın vakit en uzak gittikleri yerler yatak odalarındaki kurulu örtüleridir.

Uykularından uyandıkları vakit tükürüklerinin tadı bal veya şarab gibi tatlıdır.

İlk iki beyt için şu yorum yapılmıştır: “Bir kadının yürüyüşü için söylenmiş en güzel tasvir Kumeyt'in bu sözüdür.”²³⁶

Bir başka şiiri de:

هل أنت عن طلب الإيفاع منقلب أم هل يُجسِّن من ذي الشيبة اللعبُ

²³⁵ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 352.

²³⁶ Merzubânî, *Nûru'l- Kabes el-Muhtasar fî ahhâri'n-nühât ve'l-üdebâ' ve's-şu'arâ' ve'l-ulemâ'*, 291.

وقد رأينا بما حوراً منعمة
بيضاً تكامل فيها الدلّ والشنب²³⁷

Göğüsleri yeni çıkmış genç kızı istemekten mi vazgeçiyorsun? Yoksa yaşlılık oyun oynamayımı güzel gösteriyor?

Biz gözlerinin beyazı beyaz siyahı siyah ve dişleri parlak nazlı ve güzel olan kızlar gördük.

2.2.5. Hiciv

Allahu Teâla'nın Kureyş kabilesini ehl-i beyt ile şerefliendirdiğini, Emevîlerin ise yönetimi ele geçirerek gâsıp olduklarını, insanlar arasında fitne çıkardıklarını ve onları öldürdüklerini şu şiiri ile anlatmıştır:

رُدَائِي عَلَيْنَا لَمْ يُسِيمُوا رَعِيَّةً
وَهُمْهُمْ أَنْ يَمْتَرُوهَا فَيَحْلُبُوا

لِيَنْتَبِجُوهَا فِتْنَةً بَعْدَ فِتْنَةٍ
فِيَفْتَصِلُوا أَفْلاَهَا ثُمَّ يَرْكَبُوا²³⁸

Art arda bizi yönetiyorlar ancak halkı gözetmiyorlar gayeleri sadece halkı deve gibi çevirip sağmaktır.

Ve ondan bir fitneden sonra başka bir fitne çıkarıp ve onun bedelini ödemedi insanları ayırıp sırtlarına biniyorlar.

Kumeyt, Emevîlerin hilafeti kendi soylarından devam ettirmelerinin yanlış olduğunu, hilafet eğer soydan devam edecekse buna en layık olan soyun Ehl-i beyt olduğu şu şiiri ile ifade etmiştir:

وَقَالُوا وَرِثَانَهَا أَبَانَا وَأُمَّنَا
وَمَا وَرِثْتَهُمْ ذَاكَ أُمٌّ وَلَا أَبٌ

يَرُونَ هُمْ فَضلاً عَلَى النَّاسِ وَاجِباً
سَفَاهاً وَحَقُّ الْهَاشِمِيِّينَ أَوْجِبُ²³⁹

Diyorlar ki biz bu Hilafeti anne babamızdan miras aldık. Hakbuki bu Hilafet ne annelerinin nede babalarının mirasıdır.

Aptalca insanlardan faziletli olmaları gerektiğini zannediyorlar. Şu var ki Hâşimilerin fazileti daha gereklidir.

²³⁷ Nebîl Tarîfi, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 36.

²³⁸ Nebîl Tarîfi, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 523.

²³⁹ Nebîl Tarîfi, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 524.

Kumeyt, Emevîlere sadece hilafeti gasp ettikleri için değil Kur'ân ve Sünnet'ten uzak oldukları, çıkardıkları bid'atlar ile insanları saptırdıkları için de hücum etmektedir:

هُم كُلَّ عَامٍ بِدْعَةً يُجَدِّثُونَهَا أَرَلُّوا بِهَا أَتْبَاعَهُمْ ثُمَّ أَوْحَلُوا
كَمَا ابْتَدَعَ الرَّهْبَانُ مَا لَمْ يَجِيءَ بِهِ كِتَابٌ وَلَا وَحْيٌ مِنَ اللَّهِ مُنَزَّلٌ
تَحِلُّ دِمَاءُ الْمُسْلِمِينَ لَدَيْهِمْ وَيَحْرُمُ طَلْعَ النَّخْلَةِ الْمَتَهَدِّلُ²⁴⁰

Onlar her yıl yeni bir bidat ortaya çıkarıyorlar. Bu bidatla takip edenlerini zelil kılıp korkutuyorlar.

Aynı rahiplerin indirilmiş vahiy ve kitapta olmayan şeyleri uydurmaları gibi.

Onlara göre Müslümanların kanını dökmek helal iken eğik hurma dalından hurma almak haramdır.

2.2.6. Vasıf

Kumeyt'in yazmış olduğu vasf şiirlerinin büyük bir kısmı hayvan betimlemeleridir. Bu alanda en güzel ve etkileyici şiirleri bulunmaktadır. Kumeyt'in her hangi bir insan, büyük bir şahsiyet, kral ve övgüsü üzerinde durmadığı kadar hayvan betimlemeleri üzerinde durmuştur. Şiirleri incelendiğinde hayvanları insanlardan daha fazla sevdiği düşüncesi doğabilmektedir. Ayrıca bu bölümde yazmış olduğu şiirlerde zorlama, tekellüf, riyâkarlık ithamlarından da uzak kalmaktadır.

2.2.6.1. Hayvan Betimlemeleri

Kumeyt hayvanları iki açıdan vasf etmiştir:

Birincisi; hayvanların psikolojilerini ve içinde yaşadığı şartlarını insan hayatıyla kıyaslayarak insan hayatı için bir ibret ve tefekkür vesilesi edinmesidir. Bu kıyaslamadan da insan için dersler çıkarmaktadır. Bu şiirleri vasıf bölümünde yazdığı en güzel şiirleridir.

İkincisi; dışarıdan bir gözle hayvanları, çevrelerini ve şekillerini vasf ettiği

²⁴⁰ Nebîl Tarîfî, *Dîvân 'u-l Kumeyt b. Zeyd*, 599.

şiiirlerdir.

Kumeyt şiiirlerinde tabiat betimlemelerinde bitkilerden ziyade hayvanları vasf etmiştir. Bunun sebebi vasf ettiği çevrenin bitki örtüsünden yoksun nisbeten hayvanların daha bol olduğu çöl ortamı olması sebebiyledir.

O, hayvanlarda ki içgüdüsel duyguları insan duyguları ile özdeşleştirerek hayvanları insan mesabesinde değerlendirdiğinden onların kötü durumlarda ki hallerine karşı şiddetli bir acıma duygusuna sahip olmuştur.²⁴¹

2.2.6.1.1.Kurt

Kumeyt bir yolculuğu sırasında çölde rastladığı yaşlı ve zayıf bir kurdu şöyle betimlemiştir:

لقينا بها ثلباً ضريراً كأنه إلى كل من ألقى من الناس مذنبٌ
مضيقاً إذا أثرى كسوباً إذا عدا لساعته ما يستفيد ويكسب
تصور يشكو ما به من خصاصة وكاد من الإفصاح بالشكو يعرث²⁴²

Onu sabırlı, zayıf ve karşılaştığım her insana karşı bir suç işlemiş bulduk.

Malı çok olunca müsrif saldırdığı vakit sadece o saati için bir şey kazanmaya çalışır.

Düşüklüğünden dolayı bağırır ve şikâyet eder ve az kalmıştı ki şikâyetini dile getirsin.

Bu şiirde Kumeyt rastladığı kurdun güçlü ve zayıf dönemlerini betimlemiştir.

Başka bir şiirinde ise çölde yaşayan bir bedevî ile açlık ve zor şartlar karşısında hayat mücadelesi veren hayvanların durumlarını beraber ele almıştır.

بنائية المناهل ذات غول لسرحان الفلاة بما ضيبت
يراني في الطعام له صديقاً وشادنة العساير رغلبت
إذا اشتكيا إليّ رأيت حقاً لمحرومين شفهما السغوب²⁴³

Uzak çöllerde bulunan subaşlarında çöl kurtları hızlı hızlı koşarlar.

²⁴¹ Sellûm, *Şi'r'u-l Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, 39.

²⁴² Nebîl Tarîfî, *Dîvânu'l-Kumeyt b. Zeyd*, 27.

²⁴³ Nebîl Tarîfî, *Dîvânu'l-Kumeyt b. Zeyd*, 28.

Yemekte beni kendisine arkadaş görüyorlar evlatlarında merhametle koruyorlar.

Bana hallerini şikâyet ettikleri vakit anladım ki gerçekten mahrumdurlar ve açlık onları zayıf düşürmüştür.

2.2.6.1.2. Köpek

Başka bir şiirde ise bir köpeğin yüzü kapalı zırhlı bir süvarinin onun sahibi olup olmadığı konusunda ki şüphesini şu şekilde betimlemiştir:

و استشف الكلب انكاراً لمولغته في حولة قصرت عن نعتها الحول²⁴⁴

Sahibini tanımasını engelleyen bir afet anında Köpek kuyruğunu bacaklarının arasına sıkıştırdı.

2.2.6.1.3. Deve

Yolculuk esnasında yorgunluktan gözleri çöken bir deveyi şöyle tasvir etmiştir:

كأن عيونهن مهججات إذا راحت من الاصل المرور²⁴⁵

Kaldığı yerden ayrılırken sanki gözleri içeri çökmüştür.

Kör bir devenin kayalar arasında ki sürüngenleri kaçırışını şöyle anlatmaktadır:

دع خبط الناقة العشواء في ليلاء مظلمة هاجت أفاعي راقشا بين أحجار²⁴⁶

Karanlık gecede deveyi başıboş bırak ki yılanlar kayaların arasından kaçıp gitsinler.

2.2.6.1.4. Eşek ve Öküz

Kumeyt avlanma veya sürü gütmeye esnasında yağmurda veya güneş altında vahşi eşeklerin ve vahşi öküzlerin tasvirine dikkat çekmiştir. Mesela köpeklerle boğuşan ve vücudundan kanlar akan bir öküzü şöyle tasvir etmiştir:

تَتَّبَعَهَا بِالطَّعْنِ شُرْزراً كَأَمَّا يُبْجَسُ رَوْفاه المَزَادَ اللَّبائِسا²⁴⁷

Kızgın gözlerle onu peşpeşe yaralıyordu ve sanki dişlerinden elbisesine kan akıtıyordu.

²⁴⁴ Nebîl Tarîfi, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 299.

²⁴⁵ Nebîl Tarîfi, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 202.

²⁴⁶ Nebîl Tarîfi, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 222.

²⁴⁷ Nebîl Tarîfi, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 233.

Bir saldırı anında hızla karşılık verişini şu şekilde anlatmıştır:

مكر باسحم مثل السنان سوى ما اصاب به مقتل

كأن مج ريقته في الغطاء به سالخ الجلد مستبدل²⁴⁸

*Mızrak gibi boynuzuyla aslana vurdu az kalmıştı ki ölümü bu darbeden olsun
Gece karanlığında ki beyninin suları Sanki derinin soyulup çıkarılması gibiydi.*

Vücudunun yarısı yağmurda diğer yarısı ağaç altındayken yapraklardan üzerine sular damlayan vahşi bir öküzü şöyle vasf etmiştir:

تحت الألاءة في نوعين من غسل باتا عليه بتسجال وتقطار²⁴⁹

Ağacın altında yağmur damlası ile yapraklardan dökülen sularla iki türlü yıkanmaktadır.

Vahşi eşek sürüsüne ok atlan yayı da tasviri şu şekildedir:

لم يعب رثها ولا الناس منها غير إنذارها عليه الحميرا

بأهازيج من أغانيها الجش ش، واتباعها الزفير الطحيرا²⁵⁰

Ne sahibi nede insanlar ondan dolayı ayıplanmaz sadece onu eşşekten dolayı yüksek kalın ve sert bir sesle uyarırlar.

2.2.6.1.5. Çakal

Çakalların ve kurtların ulumalarını şöyle anlatmıştır:

تسمع أصوات الفراعل حوله يعاوين أصوات الذئاب الهقالسا²⁵¹

Suyun etrafında çakalların ulumasının gizlenmiş kurtların ulumasına karıştığını işitirsin.

2.2.6.1.6. Kuş

Kuş sesini de şöyle betimlemiştir:

²⁴⁸ Nebîl Tarîfi, *Dîvânu'l-Kumeyt b. Zeyd*, 304.

²⁴⁹ Nebîl Tarîfi, *Dîvânu'l-Kumeyt b. Zeyd*, 218.

²⁵⁰ Nebîl Tarîfi, *Dîvânu'l-Kumeyt b. Zeyd*, 185.

²⁵¹ Nebîl Tarîfi, *Dîvânu'l-Kumeyt b. Zeyd*, 231.

تغريد ساق على ساق تجاوبها من الهواتف ذات الطوق و العطل²⁵²

Kuşun ağaç dalında ötüşüne boynunda gerdanı olan kişi gizliden cevap veriyordu.

2.2.6.1.7. Karınca

Karınca sürüsünü şöyle anlatmıştır:

وانفذ النمل بالصرائم ما جمع الحاطبون ما اتشبهوا²⁵³

Çölde büyük kaya parçası gibi olan karıncalar odun toplayan insanlar biriktirdiklerini tükettiler.

2.2.6.1.8. At

Savaşta hücumla geçmeye hazırlanan atları da şöyle betimlemiştir:

ومستلثمات دارعات تشبهت بفرسانها في الحرب ليس لها دُعُر

يخضن غمار الموت من غير ذلة تخال بها سكرًا وليس بها سكر²⁵⁴

Savaşta korkusu olmayan birçok zırhlı ve savaşçısı üzerinde at vardır.

Eğilmeden zillere düşmeden ölümün riskini kucaklar, onun sarhoş olduğunu zannedersin ancak o sarhoş değildir.

2.2.6.1.9. Deve

Boğazı kesilen, yağma edilen ve eklemleri kesilmiş bir deveyi şöyle tasvir etmiştir:

فغادرتها تحبوا عقيرا وتشنشوا حقيبتها بين التوزع والنتر²⁵⁵

Onu kesileceği yere getirip yaklaştırdılar ve derisini kuvvetlice çekerek hızlı bir şekilde parçaladılar.

2.2.6.1.10. Kuş

Kumeyt iri cüsseli hayvanları vasf ettiği gibi küçük hayvanları da tasvir etmiştir. Mesela bağirtlak kuşunun yuvasını ve yavrusunu şöyle anlatmıştır:

²⁵² Nebîl Tarîfî, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 373.

²⁵³ Nebîl Tarîfî, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 60.

²⁵⁴ Nebîl Tarîfî, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 206.

²⁵⁵ Nebîl Tarîfî, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 215.

Yuvaların her biri sanki deriden daha sağlam yapılmıştır, ayrıca arkasında hastalıklı yavrusunu bırakmıştır.

2.2.6.2. Tabiat Betimlemeleri

Kumeyt hayvanları tasvirinde onların sadece şekillerini anlatmakla kalmamış aynı zamanda yaşadıkları çevreyi, iklimi, bolluk ve kıtlık durumlarında ki hallerini ilkbaharda ki serpilişlerini de betimlemiştir.

İnsanın da hayvanlar gibi değişen çevre koşulları, içinde yaşadığı sosyal ortam gereği ahlakının değişebileceğine dikkat çekmiştir.

وَفِي السَّنَةِ الْجَمَادِ يَكُونُ غَيْثًا إِذَا لَمْ تَعْطِ دِرْتَهَا الْغَضُوبُ
وَرُوحَاتِ اللَّقَاحِ مُبْهَلَاتِ وَلَمْ تَعْطِفْ عَلَى الرَّبِيعِ السَّلُوبُ
وَكَانَ السُّوفُ لِلْفَتِيَانِ قُوْتًا تَعِيْشُ بِهِ وَهَيَّبَتْ الرُّقُوبِ
وَصَارَ وَقُودَهُمْ لِلْحَيِّ أَمَا وَهَانَ عَلَى الْمَخْبَأَةِ الشُّحُوبُ²⁵⁷

Kızgın olanın damlalarını vermediği Kıtlik günlerinde yağmur olur.

Yavrulu yavrusuz ve erken doğum yapan develer otlığa geri döner.

Çocuksuz olan kızların hayatını devam ettirdiği azığı ümitleridir ve ne mutlu onlara.

Kendilerinin annesi gibi ateşin etrafında toplandılar. Bakire kızın renginin değişmeside yakındır.

2.2.6.2.1. Çöl

Çöl ortamında soğukla ve açlıkla mücadele hususunda bir köpekle insanın nasıl benzeştiğini, insanın ısınmak için avuçlarını üflemesiyle köpeğin ısınmak için kıvrılışını anlatan Kumeyt bu düşüncesini şu şiiriyle dile getirmiştir:

إِذَا اللَّقَاحُ غَدَتِ مَلْقَى أَصْرَتَهَا وَلَمْ تُنَدِّ عَصُوبَ كَفِّ مَعْتَصِبِ

²⁵⁶ Nebîl Tarîfî, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 163.

²⁵⁷ Nebîl Tarîfî, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 26.

وجاءت الريح من تلقاء مغربها وضنَّ من قدره ذو القدر بالعقبِ

وكهكه المدلج المقرور في يده واستدفاً الكلب في المأسور ذي الذئب²⁵⁸

Hayvan erkenden sütlü olan memeye gidince, memeler sağana bir damla bile vermez.

Rüzgar batı tarafından esince tencere sahibine tenceresi iade edilince cimrilik yapılır.

Gece yolan ve soğuk yiyen kişi ısınmak için eline nefes verir, köpekse bu çöllerde katlanarak kendini ısıtır.

Kumeyt hayvanların ve insanların yaşadığı zorlu koşullarla mücadelesini anlatırken yeri geldiğinde insanın bu mücadelede ateşten, sudan, ısınmak için avucuna üfleyerek medet umuşundan bahsederken diğer bir yandan bu zor koşulların sebebi olan güneşten, neredeyse kayaları parçalayacak sıcaktan ve bu harareten dolayı çölde adeta cinlerden başka kimsenin yaşamadığını şöyle anlatmıştır:

وخرقٍ تعرف الجنان فيه لأفئدة الكمأة لها وجيبٌ

قطعت ظلام ليلته ويوماً يكاد حصى الأكام به يذوب²⁵⁹

Cinlerin kendisinde cesur savaşçılar için şarkı söylediği çok çöller var ki

Ben onları gece yarısı geçtim gündüzleride sıcaktan neredeyse tepelerinde ki kumlar eriyecekti.

2.2.6.2.2. Güneş

Güneş ışınlarını ise madenleri eriten ve kor ateş olan bir küreden yeryüzüne akan ağız suları şeklinde tasvir etmiştir.

يصفحن خد الشمس كل ظهيرة إذا الشمس فوق البيد ذاب لعابها²⁶⁰

Onlar, güneşin yanaklarıyla her öğlen musafaha ederler. O vakit ki güneşin salyası çölde erimektedir.

2.2.6.2.3. Çöl geceleri

Kumeyt çölün gündüzünü vassfettiği gibi gece vaktinde çölden geçişinden de

²⁵⁸ Nebîl Tarîfi, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 81.

²⁵⁹ Nebîl Tarîfi, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 26.

²⁶⁰ Nebîl Tarîfi, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 76.

bahsetmiştir.

ودوية انفذت حزن ظلامها هددوا اذا ما طار الليل أبصرا²⁶¹

Büyük çöllerin birçoklarını sessizce geçmişim öyle ki yarasa bile beni görmemiştir.

2.2.6.2.4. Bahar

Kumeyt doğada ki renklerin betimlenmesi üzerinde özel olarak durmuştur. Özellikle baharda doğanın yeniden canlandığı, baharın gelmesiyle çiçeklerin açması, kuşların uçuşması ve ağaç dallarında yuvalar kurmaları gibi hadiselerde renklere vurgu yapmıştır.

إذا ما القفّ ذو الرّحّين أبدى محاسنه وافرخت الوكور²⁶²

حتى كأن عراض الدار أردية من التجاويز أو كُراس أسفار²⁶³

Kendisinde büyük kayalar olan tepeler güzelliklerini gösterir ve dişi kuşlar orada yuva yaparsa sanki evin bahçesi kitap sayfalarından ve ceviz ağaçlarından bir elbisedir.

2.2.6.3. Diğer Betimlemeleri

Kumeyt'in vâsf bölümünde zikrettiği sadece hayvanlar, ağaçlar, çöl, sıcak, soğuk gibi tabiat ortamlarından ibaret değildir. Büyük divanında oldukça fazla olan bu vâsf örneklerinin hepsini burada zikretmek mümkün olmamakla birlikte tasvirlerinden farklı örnekler vereceğiz.

2.2.6.3.1. Çadır

Bir çadırı renkli bir kuş şeklinde tasvir etmiştir:

وريطه فتبان كخاطف ظله جعلت لهم منا خباءً ممددا²⁶⁴

Genç kızlar martı renkli elbiselerini kendilerine kurulmuş çadırlar

²⁶¹ Nebîl Tarîfi, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 162.

²⁶² Nebîl Tarîfi, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 203.

²⁶³ Nebîl Tarîfi, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 216.

²⁶⁴ Nebîl Tarîfi, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 113.

yapmışlardır.

2.2.6.3.2. Tencere

Tencereyi tasvir ettiği örneklerden biri:

لها موقدان دانيان وواقف يخاف أطلاع غلبها فيذودها
إذا صدرت عنها رفاق برزقهم تعود رفاق بعدهم فتعيدها²⁶⁵

Onlar için sesli bir kara tencere koyduk. Bereketinin büyüklüğü evler boyunca idi.

İki ateş yakarı vardı bir kişide bekliyor ve kaynamasından korkarak odun atıyordu.

Yemek yiyen bir grup gidince arkalarından yemek yemek için başka bir grup geliyordu.

Başka bir şiirinde

إلا ثلاثا في المقام مة ما يجولهن ناقل
سفع الحدود كأنما نثرت عليهن المكاحل²⁶⁶

Tencerenin üzerine konulduğu üçtaş ve etrafında oturan insanlar

Yanakları kızarmış sanki üzerine sürme çekilmiş

2.2.6.3.3. Cömert kişi

Yastığa dayanan gülmekte olan bir cömert bir kişinin yastığı katlamak için yerinden doğruluşunu şöyle anlatıyor:

فأعطى ثم أعطى ثم عدنا فأعطى ثم عدت له فعادا
مرارا ما أعود اليه الا تبسم ضاحكا وثني الوسادا²⁶⁷

Bağış yaptı sonra tekrar yaptı daha sonra tekrar yanına gittik o'da tekrar verdi daha sonra ben gittim yine verdi.

Bu tekrar etti o her seferinde gülerek yastığını katladı.

2.2.6.3.4. Yolcu uğurlayan

²⁶⁵ Nebîl Tarîfi, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 121.

²⁶⁶ Nebîl Tarîfi, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 265.

²⁶⁷ Nebîl Tarîfi, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 115.

Yola çıkan kervanın arkasından elini güneşe siper ederek kervan gözden kayboluncaya kadar arkalarından bakanın halini şöyle vâsf etmiştir:

أَتَأْرْتَمُ بَصْرِي وَ الْآلَ يَرْفَعُهُمْ حَتَّى اسْمَدِرَ بِطَرْفِ الْعَيْنِ اتَّارِي²⁶⁸

Onların arkasından uzun uzun bakakaldım ve ellerimi kaldırdım öyle ki göz ucum zayıfladı ve onların hayalini görür oldum.

2.2.6.3.5. Kılıç

Başka bir şiirinde ise kılıçları ve kılıçların seslerini, renklerini ve izlerini şöyle vâsf etmiştir:

وَبِيضِ رِقَاقِ خَفَافِ الْمَتُونِ تَسْمَعُ لِلْبَيْضِ فِيهَا صَرِيرًا
تُشْبِهُ فِي الْهَامِ آثَارَهَا مَشَافِرَ قَرْحَى أَكْلَنِ الْبَرِيرَا
مَهْنَدَةً مِنْ عَتَادِ الْمَلُوكِ يَكَادُ سَنَاهِنَ يَغْشَى الْبَصِيرَا²⁶⁹

Birçok ince ve hafif kılıçlar vardır ki diğer kılıçla karşılaşıncaya sesler çıkarır.

Savaşta almış olduğu darb izleri erak ağacından yiyen devenin ağzında ki yara gibidir.

Kumeyt söylemiş olduğu vâsf şiirlerinde görmüş olduğu manzaraları kendine özgü bakış açısıyla değerlendirerek tavsif ettiği mevsûfu muhatabının gözünce canlandırarak şekilde ifade etmiştir

²⁶⁸ Nebîl Tarîfî, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 209.

²⁶⁹ Nebîl Tarîfî, *Dîvânu 'l-Kumeyt b. Zeyd*, 153.

SONUÇ

Emevîler dönemi kabileler arası büyük siyasi rekabetlere sahne olmakla beraber ilmî ve edebî alanda büyük atılımların gerçekleştiği bir devredir. Kumeyt b. Zeyd de bu dönemde adını duyurmuş, Benî Hâşim taraftarı bir şairdir. Bildiğimiz kadarıyla Türkiye’de Kumeyt b. Zeyd hakkında tez türünde müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Kumeyt b. Zeyd’in hayatı ve şiiri hakkında yapmış olduğumuz bu çalışmada varmış olduğumuz sonuçları şu şekilde özetliyebiliriz:

Kumeyt b. Zeyd, Kûfe’nin ilmi ortamında yetişmiş, Arap dilini iyi bilen, Kur’ân hâfızı, neseb ilmini iyi bilen, şiir râvîsi, fakîh, mesleği muallimlik olan bir şairdir. Kûfe’nin ve kabilesi Esed’in genel eğilimine uygun olarak Benî Hâşim sevgisi ile yetişmiş ve mutaassıp bir Şîî taraftarı olmuştur.

Yaşamı boyunca şiirleri ile Benî Hâşim’in propogandasını yapmış, bunun neticesi olarak kırbaçlanma, hapsedilme, idama mahkûm edilme gibi bedeller ödemek zorunda kalmıştır. Diğer yandan daha sonra düşman olacağı Yemenli vali Halid el-Kasrî ile stratejik ilişkiler içine girmekten çekinmemiştir.

Çektiği sıkıntılar neticesinde sürdürdüğü siyasi tavırdan vazgeçmiş, Emevîlerin tarafına geçtiğini beyan etmesiyle kimilerine göre takiye tabirinin litaratüre girmesine sebep olan kişi olmuştur.

Şîî olmasına rağmen ilk iki halifeye sövmekten kaçınmasıyla diğer râfîzî gruplardan ayrılan Kumeyt, Zeyd b. Ali’ye yakınlığından ötürü Zeydîlik nisbeti kendisine yakıştırılsada Zeydîliğin henüz mezhep olarak teşekkülünün gerçekleşmediği bir zamanda yaşadığı için bugünkü anlamında Zeydî mezhebine nisbet etmek pek mümkün görülmemektedir.

Hilafet makamının vasiyet yolu ile Hz. Ali ve soyuna ait olduğuna inanan Kumeyt bu konuda diğer Şîî gruplarla aynı noktada durmaktadır. Bununla beraber şiirlerinde Benî Hâşim’i överken onları insanüstü vasıflarda nitelendirmediği için bu anlamda diğer şîî gruplardan ayrıldığı görülmüştür.

Başta Benî Hâşim’i övdüğü Hâşimiyyat’ı ve Yemenlilere karşı Nizârîleri yücelttiği Müzehhebe’si olmak üzere yazmış olduğu şiirler, siyasi ve toplumsal yaşamda büyük etkiler oluşturmuştur. Hâşimiyyat’ı ile toplumu Benî Ümeyye ailesine karşı kışkırtmış, Müzehhebesi ile toplumdaki kavmiyet duygularını

kabartarak Yemenlilerle Emevîlerin arasının açılmasına sebep olmuştur. Kendisi göremesede devam eden bu düşmanlık ileride Yemenlilerin Abbasîlerin tarafına geçmesiyle Emevî devletinin yıkılmasına etki eden faktörlerden biri olmuştur.

Kumeyt'in şiirini ve edebî kıymetini incelediğimiz ikinci bölümde ilk olarak eski ve muasır araştırmacıların şiirinin edebî seviyesi hakkında görüşleri serdedilmiştir. Bazı edebiyatçılar onun şiirlerinde hatalar olduğunu ileri sürerek şairliğine itibar etmemiştir. Bazıları ise onun güçlü bir şair olduğu söylemişler ve meşhur şairler ile kıyaslamışlardır. Bir şairin edebî seviyesinin tesbiti göreceli bir kavram olmakla beraber Kumeyt yazmış olduğu şiirler ile yaşadığı döneme önemli ölçüde etki etmiş ve dinleyenlerinde şiirin bırakması beklenen tesiri gerçekleştirmiştir.

Şiirlerinin seviyesi hakkında fikir ayrılığı yaşayan edebiyatçılar, şekil ve üslûbu hakkında da ihtilaf etmişler, bir kısmı şiirlerinin şekil açısından tam bir şiir olmadığı şiire benzeyen nazım olduğunu söylemişlerdir. Diğer kısım ise onun şiirlerini oldukça yüceltmiş ve Arapça dil bilgisi kurallarının belirlenmesinde delil kabul edilebilecek seviyede olduğunu söylemişlerdir. Bir takım nahiv bilgileri de şiirlerini delil olarak kullanmışlardır. Şiirlerinin nazım mı yoksa şiir mi olduğu hakkında ki tartışmanın asıl sebebi sahip olduğu üsluptur. Daha önce Arap şiirlerinde görülmemiş bir tarzda o, şiirlerinde ihticâcî (delil getirme) bir üslup benimsemiştir. Şiirini duygulara hitap etmekten ziyade muhatabını inandığı fikre aklî bürhanlarla ikna etmeye çalışmıştır. Bu da şiirinin hitap olarak algılanmasına sebep olmuştur. Arap edebiyâtına ihticâcî şiir üslubunu getiren kişi Kumeyt olmuştur.

Kumeyt'in şiirleri içerik bakımından incelendiğinde siyasi ve kabile rekâbeti temalarının çoğunlukta olduğu görülmektedir. Medh, mersiye, gazel konularında şiirler yazan Kumeyt, diğer şairler gibi sahra betimlemeleri ile de meşgul olmuştur. Bu şiirlerinde vahşi hayvanlar, deve, inek, at, kurt, kılıç ve mızrak tasvirleri vardır. Hz. Peygamber ve Ehl-i beyti hakkında birçok medh şiiri olduğu gibi Benî Ümeyye ve valileri hakkında da medh şiirleri mevcuttur. Kabile rekâbeti sebebiyle Yemenliler, siyasi muhalefet sebebiyle de Benî Ümeyye ve valileri hakkında hiciv şiirleri yazmıştır.

Kumeyt'in şiirlerinin rivâyet edilmesi ve toplanması siyasi saikler sebebiyle sancılı bir süreç yaşamıştır. Ölümünden sonra Kûfeliler arasında gizli bir şekilde

aktarılan şiirleri, içerisindeki Emevîleri öven kasideler dolayısıyla ilk dönem Abbasî devrinde de açıktan rivâyet edilememiştir. Şiirlerinin toplanması ve açıktan rivâyet edilebilmesi h.4. yüzyılı bulmuştur. Birçok şiirinin kaybolduğu tahmin edilen Kumeyt'in herşeye rağmen beşbin beyti aşkın şiiri günümüze ulaşmıştır.

Son olarak ifade edilmesi gerekir ki Kumeyt, kişiliğiyle, siyasi faaliyetleriyle ve şiiri ile Arap edebiyatı ve tarihi açısından önemli bir şahsiyettir. Söylemiş olduğu siyasi şiirleriye ve kullandığı ihticâcî dil ile Arap şiirine yeni bir üslup kazandırmıştır. Yapılan bu çalışma ile Kumeyt'in edebî yönüne dikkati çekiklererek, onun siyasî ve tarihî kişiliği kadar şairlik yönünün de önemini vurgulamaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Abbasî, Abdurrahim b. Abdurrahman b. Ahmed. Meâhidu't-Tansîs Alâ Şevâhidi't-Tahlîs. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 4 Cilt. Beyrut: Alem'ü-l Kutub, 1947.

Âmidî, Ebu'l- Kâsım Hasan b. Bişr. el-Mu'telif ve'l Muhtelif. Thk. Abdussettar Ahmed Ferrâc. Kâhire: 1962.

Âmidî, Ebu'l-Kâsım el-Hasen b. Bişr. el-Muvâzene beyne Şi'r'i-Ebî Temmâm ve'l Buhterî. Thk. es-Seyyid Ahmed Sakar, 3 Cilt. Kâhire: 1961.

Âmilî, Bahâeddin. el-Keşkül, Thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî. 4 Cilt. Kâhire: 1961.

Asmaî, Ebû Saîd Abdulmelik b. Kureyb. Fuhûlet'ş-Şuarâ. Thk. Muhammed Abdulmünim el-Haffâcî- Taha Muhammed ez-Zeynî. Kâhire: 1953.

Atçeken, İsmail Hakkı. "Yusuf b. Ömer es-Sekafî". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 44: 22-23. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Atvî, Ali Necib. el-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî beyne'l-Akîde ve's-Siyâse. Beyrut: Dâr'ü-l Advâ', 1988.

Aycan, İrfan. "Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 14: 427-428. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer. Hizânetu'l-Edeb. Thk. Abdusselam Muhammed Harun. 13 Cilt, Kahire: Dâr'ü-l Kutub'ü-l Arabî, tarih yok.

Behçet, Mustafa Mücâhid. et-Tiyârü'l- İslâmî fî şî'ri'l- asri'l-Abbâsi'l- Evvel. Bağdat: Vizârat'ü-l Evkâf'ı-d Dîniyye, 1982.

Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb. el-Beyân ve't-Tebyîn. Thk. Abdusselam Muhammed Harûn. 4 Cilt. Kâhire: 1948.

Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb. el-Hayavân. Thk. Abdusselam Muhammed Harûn. 8 Cilt. Kâhire: 1945.

Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb. Resâilu'l-Câhız. Thk. Abdüsselam Hârun. 2 Cilt, Kâhire: 1979.

Cümeihî, Muhammed b. Selâm. Tabakât-u Fühûli'ş-Şuarâ. Thk. Mahmud Muhammed Şâkir. Cidde: Dâr'u-l Medenî, tarih yok.

Çelebî, Mustafa b. Abdullah Kâtib. Keşfu'z-Zünûn, 2 Cilt, Bağdat: Mektebet'u-l Müsennâ, 1941

Dayf, Şevki. et-Tatavvur ve't-Tecdîd fi'ş-Şi'ri'l-Emevî. Kâhire: 1991.

- Emin, Ahmed. Duha'l-İslam. 3 Cilt. Kâhire: Mektebt'u-n Nahdat'i-l Mısıryye, tarih yok.
- Emîn, es-Seyyid Muhsin. E'yânu's-Şîa. Thk. Hasan el-Emîn. 43.Cilt. Beyrut: 1958.
- Endelûsî, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdi rabbih. el-İkdu'l-Ferîd. 9 Cilt. Kâhire: 1965.
- ER, Rahmi. "Kumeyt el-Esedî". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 26: 551-552. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Erbilî, Abdürrahman Sünbüt Kanîytû. Hulâsatu'z- Zehebi'l-Mesbûk. Thk. Mekkî es-Seyyid Câsim. Bağdat: Mektebet'u-l Müsennâ, 1964.
- Ferrûh, Ömer. Târîhu'l-Edeb'i-l Arabî. 6 Cilt, Beyrut: Dâr'u-l İlim li'l-Melâyîn, tarih yok.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. "Abdullah b. Muâviye", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1: 118-119. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri. İstanbul: 1993.
- Hamevî, Ebû Abdullah Şihâbuddîn Yâkût b. Abdillâh. Mu'cemü'l-Udebâ'. Thk. İhsan Abbâs. 7 Cilt, Beyrut: Dâr'ü-l Ğarb'i-l İslâmî, 1993.
- Huleyf, Yusuf. Hayâtu's-Şi'r fi'l Kûfe. Kâhire: Meclisü'l- A'lâ li's-Sekâfe, 1995.
- İbn Hazm. Cemheretu Ensâb'l-Arab. Thk. Abdusselam Hârun. Kâhire: 1962.
- İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye. Thk. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.. 4 Cilt. Kâhire: 1955.
- İbn-i Cinnî, Ebû'l Feth Osman b. Cinnî. el-Hasâis. Thk. Muhammed Ali en-Neccâr. Kâhire: 1952.
- İbn-i Hâşim, Ebû Bekir Muhammed b. Haşim- Ebû Osman Saîd b. Haşim. el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi Eş'âr'i-l Mütেকaddimîn ve'l Câhiliyye ve'l Muhadramîn. Thk. Muhammed Yusuf. 2 Cilt, Kâhire: 1958.
- İbn-i Kuteybe Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe. eş-Şi'r ve's-Şuarâ. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kâhire: Dâr'u-l Meârif, 1982.
- İbn-i Kuteybe Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe. Te'vîl-ü Müşkil'i-l Kur'ân. Thk. es-Seyyid Ahmed Sakar. Kâhire: 1954.
- İbn-i Miskeveyh, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb. Tecâribü'l-umem ve te'âkibü'l-himem. Thk. Amed Rûz. 7 Cilt, Kâhire: 1914.
- İbnü'l-Mu'tez. Tabakâtu's- şuarâ'. Thk. Abdüssettar Ahmed Ferrâc. Kâhire: 1956.

İsbihânî, Mirzâ Muhammed Bâkır el-Mûsevî el-Havânsârî. Ravdâtu'l-Cennât fî ahvâlî'l-Ulemâ' ve's-Sâdât. 4.Baskı. 1928.

İsfahânî, Ebü'l-Ferec. el-Eğânî. 25 Cilt. Beyrut: Dâr'ü-s Sekâfe, 1955-1961.

Kâdî, en-Nu'man. el-Furuku'l-İslamiyye fî'ş-Şi'ri'l-Emevî. Kâhire: Dâr'ü-l Meârif, 1998.

Kâlî, Ebû Ali. el-Emâlî; Şuzûr'l-Emâlî. 4 Cilt. Kâhire: Dâr'u-l Kutub'u-l Mısıryye, 1926.

Kayrevânî, Ebû Abdullah Muhammed b. ebî Saîd b. Ahmed b. Şeref. Resâil'ü-İntikâd. Beyrut. Dâr'ü-Kitâb'i-l Cedîd, 1983.

Kayrevî, Ebû Ali el-Hasen b. Reşîk. el-Umde fî Mehâsin'i-ş Şi'ri ve Âdâbihî. 2 Cilt, Kâhire: 1934.

Kaysî, Ebû Riyaş. Şerhu Hâşimiyyati'l-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî. Thk. Davud Sellûm ve Nuri Hammudî el-Kaysî. Beyrut: 1986.

Kaysî, Ebû Riyaş. Şerhu'l Hâşimiyyâti'l-Kumeyt, thk. Josef Horovitz (Alm. ter., Die Haşimijjat des Kumeyt, ter., Josef Horovitz). Leiden: 1904.

Kılavuz, Ahmet Saim. "Zeynelâbidîn". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 44: 365-366. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Koyuncu, Mevlüt. "Velîd I". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 43: 30-31. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Köse, Saffet. "Zeyd b. Ali", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 44:313-316. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Kûfî, İbn-i A'sem. el-Futûh. 8 Cilt. Beyrut: 1986.

Kureşî. Cemheretu Eş'âri'l arab fî'l Câhiliyye ve'l İslâm. Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Kâhire: 1981.

Kurt, Hasan. "Mesleme b. Abdülmelik". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 29: 318-319. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Küfrâvî, Muhammed Abdülaziz. Târîh'ş-Şi'r'i-l Arabî fî Sadr'i-l İslâm ve Asr-i Benî Ümeyye. 3 Cilt. Kâhire: Mektebtü'n-Nahda, tarih yok.

Merzubânî, Ebû Abdullah Muhammed b. İmrân. Nûr'u-l Kabes el-Muhtasar fî ahbâri'n-nühât ve'l-üdebâ' ve'ş-şu'arâ' ve'l-ulemâ'. Thk. Rudolf Zelheim, Beyrut: 1964.

Merzubânî, Ebû Ubeydullah Muhammed b. İmrân b. Musa. el-Müveşşah; Meâhizu'l-

Ulemâ alâ's-Şuarâ. Thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin. Beyrut, Dâr'ü-l Kutub'ü-l İlmîyye, 1995.

Merzubânî, Ebû Ubeydullah Muhammed b. İmrân. Ahbâru Şuarâi's-Şia. Thk. Muhammed Hâdî el-Emînî. Necef: 1968.

Merzubânî, Ebû Ubeydullah Muhammed b. İmrân. Mu'cem's-şuara. Thk. Dr. Fâruk Eslîm. Beyrut: Dâr-u Sâdır, 2005.

Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Hüseyin b. Ali. Murûc'z-Zeheb ve Meâdin'ü-l Cevher. Thk. Muhyiddin Abdülhamid. 4 Cilt. Beyrut: Dâr'ü-l Fikr, 1973.

Muberrid, Eb'ü-l Abbâs Muhammed b. Yezîd, el-Muktadab. Thk. Muhammed Abdülhâlik Udayma. 4 Cilt, Kâhire: 1965.

Mucemmu'l-Lugati'l-Arabiyye. "Cürmükânî", el-Mu'cem'u-l Vasît. 1: 111. Kâhire: Mektebet's-Şurûku'd-Duvelî, 1425/2004.

Mu'nis, Hüseyin. Atlasu Tarihi'l İslam. Kâhire: ez-Zehrâ' li'i-İ'lâm'i-l Arabî, 1987.

Murtezâ, eş-Şerîf Ali b. el-Hüseyin. Emâlî-l Mürtezâ; Ğurer'ü-l Fevâid ve Dürer'ü-l Kalâid. Thk. Muhammed Ebü'l Fadl İbrahim. 2 Cilt, Kâhire: 1954.

Mustafa, Mahmud. el-Edeb'ü-l Arabî fî Asrey Sadr'i-l İslam ve'd-Devlet'i-l Emevî. Kâhire: Matbaat-ü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1937.

Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk. el-Fihrist. Mısır: tarih yok.

Öz, Mustafa. "Ca'fer es-Sâdik". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 7:1-3. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Öz, Mustafa. "Kümeyl b. Ziyâd". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 26:550. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Öz, Mustafa. "Muhammed el-Bâkır". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 30: 506-507. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Özaydın, Abdülkerim. "Hâlid b. Abdullah el-Kasrî". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 15: 281-282. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Özkuyumcu, Nadir. "Hişâm b. Abdülmelik". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 18: 148-150. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Sarıçam, İsmail. "Kümeyt b. Zeyd el-Esedî ve Haşimiyyat'ı -I- (İslam Tarihi Açısından Bir Değerlendirme)". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 36/1 (1997): 280.

Sarıçam, İsmail. “Kümeýt b. Zeyd el-Esedî ve Haşimiyyat’ı -II- (İslam Tarihi Açısından Bir Değerlendirilmesi)”. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 37/1 (1997): 208.

Se’âlebî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil. et-Temsîl ve’l Muhâdara. Neşr. Abdülfettâh Muhammed el-Huluv. Kâhire: ed-Dâr’ü-l Arabiyye li’l Kitâb, 1981.

Sellûm, Dâvud. Şi’ru’l-Kumeýt b. Zeyd el-Esedî. 3 Cilt, Bağdat: Mektebet’ü-l Endelüs, 1969.

Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, Şerh-ü Şevâhidi’l-Muğnî, Thk. Ahmed Zafîr Kocan. Dimeşk: 1966.

Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. el-Mezher fî ulûmu’l-Luga ve Envâihâ, Thk. Ali Muhammed el-Beccâvî v.dğr., 2 Cilt, Beyrut: Mektebet’ü-l Asriyye, 1976.

Tarîfî, Muhammed Nebîl. Dîvân’u-l Kumeýt b. Zeyd b. el-Esedî. Thk. Muhammed Nebîl Tarîfî. Beyrut: Dâr-ü Sâdır, 2000.

Tûsî, Ebû Ca’fer Muhammed b. el-Hasan. Misbâhu’l-Mutehecced. Beyrut: Muessesetu’l-A’lamî, 1998.

Ubeyd, Şeymâ Muhammed. el-Hukûlu’d-Delâliyye fî Şi’ri’l-Kumeýt b. Zeyd el-Esedî. Yüksek Lisans Tezi, Câmia’t-ü Bağdât, Külliyyet’ü-t Terbiye li’l-Benât, 2002.

Ukaylî, Bahâuddîn Abdullah b. Akîl. Şerh-ü İbn-i Akîl ala’l Elfiyye. Thk. Muhyiddin Abdülhamîd. 4 Cilt. Kâhire: 1947.

Ya’kûbî, Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya’kûb İshâk b. Ca’fer b. Vehb b. Vâzih. Târîhu’l- Ya’kûbî. Beyrut. 1960.

Yezîdî, Ebû Abdullah Muhammed b. el-Abbâs b. Muhammed b. ebî Muhammed Yahyâ b. el-Mübarek. el-Emâlî’l-Yezîdî. 4 Cilt. Haydâr Âbad: 1938.

Yıldız, Hakkı Dursun. “Abdülmelik b. Mervân”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 1: 266-270. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Zebîdî, Ebü’l Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. Tâcü’l-Arûs. Nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc. 40 Cilt, Küveyt: 1965.

Zeccâcî, Ebu’l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk. el-Emâlî fî’l-lugati ve’l-edeb. Neşr. Abdüsselam Muhammed Harun. Kâhire: 1962.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. Siyer’u-A’lâmin-Nübelâ. Thk. Şuayb el-Arnâvud Hüseyin el-Esed, 29 Cilt. tarih yok.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. Târîhu'l-İslâm. Thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî. Beyrut: 1988.

Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. Ömer. Esâsu'l-Belâğa. Thk. Abdürrahîm Mahmud. Beyrut: Dâr'ü-l Ma'rife, 1979.

Ziriklî, Hayrüddîn. el-E'lâm Kâmûs-u terâcim. 8 Cilt. Beyrut: Dâr'l-İlim li'l-Melâyîn, 2002.